T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜREL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA İSTANBUL İLİ BEYKOZ YERLEŞMESİNİN MERKEZ MAHALLESİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Ebru BİLECEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimari Tasarım Programı

Danışman
Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI

Ağustos, 2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KÜLTÜREL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA İSTANBUL İLİ BEYKOZ YERLEŞMESİNİN MERKEZ MAHALLESİ KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Ebru BİLECEN tarafından hazırlanan tez çalışması 23.08.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Dr. Öğr. Üyesi Münevver DAĞGÜLÜ, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi _____

Dr. Öğr. Üyesi Zemine Yeşim ALEMDAR, Üye
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi _____

Danışmanım Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI sorumluluğunda tarafımca hazırlanan Kültürel Süreklilik Bağlamında İstanbul İli Beykoz Yerleşmesinin Merkez Mahallesi Kapsamında İncelenmesi başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Ebru BİLECEN

İmza

Mubi'ye

TEŞEKKÜR

Günümüzde, yaşanan her tür teknolojik, finansal, toplumsal gelişme ve buna dayalı değişim, insan ve mekana etki etmektedir. Mekan öncelikle insanla tanımlanır. Sonra insanı tanımlar. Bu mekan bireysel ölçekte ev, toplumsal yapıya geçişte ise mahalledir. Aidiyet duygusu, mekanlarla birlikte duyularda, anılarda, ritüellerde ve rutinin güvencesinde kendini gösterir.

Bu çalışmayı, babamın, çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği sokakları bana anlatırken gözünde gördüğüm pırıltıdan ilham alarak yaptığımı belirtmek istiyorum. Kendisinden dinlediğim her anıda, bir çocuğun gözünden sokak biçimlenişlerini, bugün yerinde olmayan ahşap evleri tarif edişini, Beykoz Çayırı'na inen leyleklerin hatırasını, gençlerin Boğaz'da yüzmesini, evlendiği Belediye Binası'nın bugün yerinde olmayışını anlatırken, onun boşlukta çizdiği resmi sadece hayal edebiliyorum. Yarım asır bile dolmadan yapılmış mekansal değişikliklerin, bireylerin hikayelerini resmettiği sayfaların silinmesi kadar üzücü bir hal aldığını düşünmekteyim.

Bu çalışmamın her adımında yanımda olan eşim Murat Bilecen'e, daima eğitim hayatımda yoluma ışık tutmuş olan ağabeyim Yalçın Solak'a, çok zor şartlar altında bile eğitimimizi her zaman en ön sıraya koyan annem Hamdiye Solak ve babam Erdal Solak'a, çalışmamın her anında motivasyonlarını eksik etmeyen arkadaşlarım, Ayşenur Paker Binici, Süleyman Güneş ve Seren Sağdıç'a, bana sabır ve sevgiyle yol gösterici olan danışmanım Prof. Dr. Nazlı Ferah Akıncı'ya teşekkür ederim.

Ebru BİLECEN

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ vii

ŞEKİL LİSTESİ viii

TABLO LİSTESİ xii

ÖZET xiii

ABSTRACT xv

1 Giriş 1

1.1 Literatür Özeti . . . 1
1.2 Tezin Amacı . . . 2
1.3 Hipotez . . . 2

2 Kent, Mahalle, Aile 3

2.1 Kent Kavramı . . . 3
2.2 Mahalle Kavramı . . . 5
2.3 Aile, Komşuluk ve Mahalle İlişkisi . . . 8

3 İstanbul, Boğaziçi, Beykoz 10

3.1 Geçmişten Bugüne İstanbul'un Mahallelerle Gelişimi . . . 10
3.1.1 Tarih Öncesi Dönem . . . 11
3.1.2 İlkçağ ve Bizans Dönemi . . . 13
3.1.3 Osmanlı Dönemi . . . 16
3.1.4 Cumhuriyet Dönemi . . . 19
3.2 Boğaziçi Bölgesi'nin tarihsel gelişimi . . . 21
3.3 Beykoz İlçesi'nin Tarihsel Gelişimi . . . 24
3.3.1 Korular ve Kasırlar . . . 26
3.3.2 Sanayi ve Üretim Tesisleri . . . 28
3.3.3 Nüfus ve Gündelik Yaşam . . . 32
3.4 Beykoz İlçesi'nin Mahalleleri . . . 42

4 Beykoz Merkez Mahallesi 45

4.1 Beykoz Merkez Mahallesi'nin Çevre Analizleri 46
4.1.1 Mahallenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı 46
4.1.2 Mahallenin Demografik Yapısı 47
4.1.3 Mahallenin Topografik Yapısı 49
4.2 Beykoz Merkez Mahallesi Doku ve Kentsel Mekan Analizleri 51
4.2.1 Beykoz Yerleşim Dokusunun Gelişimi 51
4.2.2 Cadde ve Sokak Dokusu 55
4.2.3 Kıyı Mekanı Kullanımı 67
4.2.4 Meydan Kullanımı 69
4.3 Beykoz Merkez Mahallesi Yapı Analizleri 71
4.3.1 Kat Yükseklikleri Analizi 71
4.3.2 İşlev Analizi 73
4.3.3 Yapım Sistemleri Analizi 75

5 Sonuç ve Öneriler **77**

A Dünden Bugüne Beykoz'un Fotoğraflarla Karşılaştırılması **79**

Referanslar **90**

Tezden Üretilmiş Yayınlar **95**

KISALTMA LİSTESİ

FSM	Fatih Sultan Mehmet
İBB	İstanbul Büyük Şehir Belediyesi
İETT	İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1 İstanbul ve Boğaziçi yerleşimleri 20. yy. haritası ve 21. yy. uydu görünümü [31] 10
Şekil 3.2 İstanbul makroformunun tarihi gelişim süreci [32] 11
Şekil 3.3 İstanbul çevresinde bilinen tarih öncesi yerleşimler [35] 12
Şekil 3.4 Alt Paleolitik Çağ'a ait Yarımburgaz Mağarası ve 21 yy. yerleşimi Güvercintepe Mahallesi 12
Şekil 3.5 Theodosius Devri'nden Osmanlı Devri'ne dek Konstantinopolis [44] 15
Şekil 3.6 İstanbul'un camileri - 1917 ve Osmanlı Dönemi'nde külliye etrafında kurulu mahalle yerleşimini gösteren rekonstrüksiyon [49][50] 16
Şekil 3.7 18. yy. İstanbul haritası [52] 17
Şekil 3.8 İstanbul'un 1782 yangınları haritası [53] 18
Şekil 3.9 Prost proje fotoğrafı 20
Şekil 3.10 18. yy. Boğaziçi haritası [60] 21
Şekil 3.11 17. yy. ın ikinci yarısında Boğaziçi köylerindeki etnik nüfus dağılımı [40] 22
Şekil 3.12 Boğaziçi'nde yerleşimin zaman içinde gelişiminin şeması [64] 23
Şekil 3.13 İstanbul'da Beykoz İlçesi ve Beykoz Merkez Mahallesi'nin sınırları ve konumları 24
Şekil 3.14 Beykoz yerleşimi çekirdeği ve koru ve fabrikalarla ilişkisi 25
Şekil 3.15 Sedad Eldem'e ait Beykoz Çayırı ve Tokat Kasrı Bahçesi çizimi [67] . 26
Şekil 3.16 Mecidiye Kasrı'nın kıyıdan görünümü ve müze giriş kısmı fotoğrafı . 27
Şekil 3.17 Abraham Paşa Korusu - günümüz 28
Şekil 3.18 Beykoz Deri Fabrikası 1914 yılına ait görseller [74] 29
Şekil 3.19 Beykoz Kağıt Fabrikası [76] 30
Şekil 3.20 Çuha Fabrikası - restorasyon öncesi ve sonrası 31
Şekil 3.21 Paşabahçe yerleşiminde bulunan Rakı Fabrikası ve Şişe ve Cam Fabrikaları harita gösterimi [78] 32
Şekil 3.22 Beykoz Kasabası'ndaki mahallelerin nüfus yoğunlukları [79] 34
Şekil 3.23 1945-2010 yılları arası Beykoz İlçesi'nde nüfus artış oranları [81] . . 35
Şekil 3.24 İskele yanındaki gazino ve kıyı yapılaşması 35
Şekil 3.25 İshakağa Çeşmesi ve meydan ilişkisi 1865-70, 1993, 2019 yılları . . 36

Şekil 3.26 Beykoz Cami ve Meryemzade Cami 37
Şekil 3.27 Ermeni Surp Nigoğayos Kilisesi ve Rum Ortodoks Avia Paraskevi Kilisesi 37
Şekil 4.1 Beykoz Merkez Mahallesi uydu görünümü 45
Şekil 4.2 Merkez Mahallesi yerleşim haritası 45
Şekil 4.3 2008-2018 yılları arası Beykoz İlçesi ve Beykoz Merkez Mahallesi bir önceki yıla göre nüfus artış oranı [81] 48
Şekil 4.4 Beykoz İlçesi Mahalleleri Nüfus Yoğunluğu Haritası [93] 49
Şekil 4.5 Coğrafi kabartma haritası 50
Şekil 4.6 Boğaz'dan Beykoz fotoğrafı 50
Şekil 4.7 Beykoz yerleşimi 1918 haritası ve 1945 haritası 51
Şekil 4.8 Beykoz yerleşimi 1946 ve 1970 uydu görüntüleri 52
Şekil 4.9 Beykoz yerleşimi 1982 ve 2006 uydu görüntüleri 52
Şekil 4.10 Beykoz yerleşimi 2011 ve 2014 uydu görüntüleri 53
Şekil 4.11 Beykoz Yerleşimi 2015 ve 2019 uydu Görüntüleri 53
Şekil 4.12 Merkez Mahallesi'nin dolu-boş haritası 55
Şekil 4.13 Fevzi Paşa Caddesi - tarihi mezarlık (AA Görünüşü) 57
Şekil 4.14 Fevzi Paşa Caddesi - sahil yolunun gerisinde kalan ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü) 57
Şekil 4.15 Fevzi Paşa Caddesi - sahil yolunun gerisinde kalan ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü) 57
Şekil 4.16 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar ve yapı arası açıklıklar (AA Görünüşü) 58
Şekil 4.17 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü) 58
Şekil 4.18 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü) 58
Şekil 4.19 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar ve Şahinkaya yokuşu (AA Görünüşü) 59
Şekil 4.20 Fevzi Paşa Caddesi - meydan görünüşü ve Beykoz Cami (AA Görünüşü) 59
Şekil 4.21 Kelle İbrahim Caddesi - ticari işlevli yapılar ve geride Abraham Paşa Korusu (AA Görünüşü) 59
Şekil 4.22 Kelle İbrahim Caddesi - gençlik ve spor merkezi inşaatı ve yalılar (BB Görünüşü) 60
Şekil 4.23 Kelle İbrahim Caddesi - yalılar (BB Görünüşü) 60
Şekil 4.24 Kelle İbrahim Caddesi - yalılar (BB Görünüşü) 60
Şekil 4.25 Kelle İbrahim Caddesi - ticari işlevli yalılar (BB Görünüşü) 60
Şekil 4.26 Fevzi Paşa Caddesi - meydan görünüşü (BB Görünüşü) 61
Şekil 4.27 Fevzi Paşa Caddesi - meydan ve motor iskelesi (BB Görünüşü) 61
Şekil 4.28 Fevzi Paşa Caddesi - kafeler (BB Görünüşü) 61
Şekil 4.29 Fevzi Paşa Caddesi - vapur iskelesi (BB Görünüşü) 62

Şekil 4.30 Fevzi Paşa Caddesi - yalı (BB Görünüşü) 62
Şekil 4.31 Fevzi Paşa Caddesi - yalılar (BB Görünüşü) 62
Şekil 4.32 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü) 63
Şekil 4.33 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü) 63
Şekil 4.34 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü) 63
Şekil 4.35 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü) 63
Şekil 4.36 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü) 64
Şekil 4.37 Mehmet Yavuz Caddesi - fidanlık (CC Görünüşü) 64
Şekil 4.38 Mehmet Yavuz Caddesi - anaokulu binası - sosyal hizmetler binası (DD Görünüşü) 64
Şekil 4.39 Mehmet Yavuz Caddesi - Ermeni Kilisesi (DD Görünüşü) 65
Şekil 4.40 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (DD Görünüşü) 65
Şekil 4.41 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (DD Görünüşü) 65
Şekil 4.42 Merdivenli sokak fotoğrafları 66
Şekil 4.43 Merdivenli sokak fotoğrafları 66
Şekil 4.44 Merdivenli sokak fotoğrafları 66
Şekil 4.45 Çıkmaz sokak fotoğrafları 67
Şekil 4.46 Merkez Mahallesi kıyı kullanımı 67
Şekil 4.47 Kıyıdan fotoğraf- Yalıköy yerleşimi sahilinden meydana doğru 68
Şekil 4.48 Kıyıdan Fotoğraf- vapur iskelesi ve meydan 68
Şekil 4.49 Kıyıdan Fotoğraf - meydan ve koru arasındaki yalıların görünüşü . . 69
Şekil 4.50 Meydan 69
Şekil 4.51 Meydandan sahil yönüne bakış - (M1) 70
Şekil 4.52 Meydandan İshakağa Çeşmesi'ne bakış - (M2) 70
Şekil 4.53 Meydandan Şahinkaya Yokuşu Caddesi ve Fevzi Paşa Caddesi kesişiminde yer alan dükkan ve binaların görünüşü - (M3) 70
Şekil 4.54 Kat yükseklikleri analizi 71
Şekil 4.55 İşlev analizi 73
Şekil 4.56 Yapım sistemleri analizi 75
Şekil A.1 Beykoz Kasrı ve Yalıköy - 1854 yılı ve 2019 yılı [96] 79
Şekil A.2 Beykoz ve Yalıköy yerleşimleri arasındaki sahil yolu - 1854 yılı ve 2019 yılı [96] 80
Şekil A.3 Yalıköy sahiline doğru Beykoz yalıları - 1910-1919 yılları ve 2019 yılı 81
Şekil A.4 Beykoz'un kıyıdan görünümü - 1940 yılı ve 2019 yılı 82
Şekil A.5 Beykoz Kasrı Bahçesi'nden Yalıköy ve Beykoz yerleşimlerinin görünümü - 1870 yılı ve 2019 yılı [97] 83
Şekil A.6 Hükümet Konağı inşa edilirken ve 1984 yılında yıkılmasından sonrası - 1910-1920 yılları ve 2019 yılı 84
Şekil A.7 Beykoz sahilinde tekne ve kayıklar - 1870 yılı ve 2019 yılı [98] . . . 85

Şekil A.8 Boğaziçi Gazinosu - 1907 yılı ve 2019 yılı 86
Şekil A.9 İshak Ağa Çeşmesi meydanında yıkılmadan önce var olan dükkanlar - 1865-1870 yılları ve 2019 yılı [99] 87
Şekil A.10 Şahinkaya Yokuşu ve Meryemzade Cami - 1870-1880 yılları ve 2019 yılı [100] 88
Şekil A.11 Beykoz sahili - 1906 yılı ve 2019 yılı [101] 89

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Nüfusa göre sosyal ve fiziksel donatı oran tablosu [22] 6
Tablo 3.1 Hane ve zükür verilerine göre nüfusun karşılaştırılması [79] 33
Tablo 3.2 1881-1914 yılları nüfus sayımlarına göre Beykoz nüfusu [80] 34
Tablo 3.3 1840 yılında meslek-dükkan sayısı ve işleten bilgisi [79] 39
Tablo 3.4 1984-1990 yılları arası Beykoz dalyanından İstanbul balık haline satılan yıllık kilogram balık miktarı [88] 41
Tablo 4.1 2007-2018 Beykoz İlçesi ve Beykoz Merkez Mahallesi nüfusu [81] . 48

ÖZET

Kültürel Süreklilik Bağlamında İstanbul İli Beykoz Yerleşmesinin Merkez Mahallesi Kapsamında İncelenmesi

Ebru BİLECEN

Mimarlık Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI

İstanbul kenti, yüzyıllar boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, çok katmanlı bir yapılaşmadır. Antik çağlardan beri, sahip olduğu sınırların ötesine kademeli olarak gelişerek, bugün Çatalca'dan Kocaeli'ye uzanan bir yerleşime ulaşmıştır. İstanbul kentinin büyümesinde; kentin coğrafi konumu, barındırdığı medeniyetlere ait zengin kültürel mirasının oluşturduğu özgün kent kimliği, yapılan yatırımlarla sanayi ve pazar alanında gelişmiş kentlerden biri olması ve sürekli aldığı göçler etkilidir. Kentin büyüme hızı ve yönü, tarihi haritalar ve yakın dönem haritalar karşılaştırılarak izlenebilmektedir. Tarihi haritalara bakıldığında edinilen ilk izlenim İstanbul Tarihi Yarımada'daki yoğun yapılaşma dışında Boğaziçi kıyılarındaki koylarda kurulmuş yerleşimlerdir. Kadıköy bölgesinde Kalkedon yerleşimi ve sonrasında Megaralılar ile başlayan İstanbul kenti, stratejik konumundan dolayı devamlı yerleşimlerin odak noktası olmuştur. Orta Çağ kentleri, savunma sistemi anlayışından dolayı sur içinde yerleşmişlerdir. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de aynı anlayış süren kentte yer yer köşkler, balıkçı köyleri gibi İstanbul Tarihi Yarımada dışında da yerleşimlerini oluşturmuştur.

İstanbul kentinin Bizans döneminden bugüne önemli bir yerleşimi olan Beykoz semti tezde konu alanı olarak seçilmiştir. Beykoz'un geçmişten bugüne değişen sosyal ve fiziksel yapısı irdelenmiştir. Beykoz yerleşiminin merkezi olan Merkez Mahallesi tez kapsamında detaylı irdelenmiştir. Alanda tespit ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Merkez Mahallesi, anıt eserleri ve somut olmayan kültürel mirasıyla ele alındığında

henüz bozulmamış yapısı ve sahip olduğu dokunun okunabilir olmasıyla geçmiş ve günümüz arasındaki aktarıma uygun zemin sağlayabilmektedir. Günümüzde 3. Köprünün de yapılmasıyla Boğazın en uzak yeri Beykoz bir adım daha kente yaklaştırılmıştır. FSM köprüsü ve bağlantı yollarının yapımı sonucunda gerçekleşen kapalı site olgusunun 3. köprü ve ona bağlı olacak bağlantı yolları ile tekrarlanabilecek olması fikri kamuoyuna da yansımıştır.

Orman arazilerinde yerleşime izin veren yasal ve yasa dışı yerleşimlerin Beykoz'un ilçe bazında kimliğine büyük darbe vuracağı öngörülmektedir. Bu noktada Merkez Mahallesinin toplum yapısı, alışkanlıkları ve sahip olduğu değerler yıpranarak değişime uğrama olasılığı vardır.

Bu çalışma Beykoz Merkez Mahallesinin fiziksel dokusunun, toplum ve aile yaklaşımına bağlı demografik yapısının ve kültürel aktarımlarının incelenmesini içermektedir. 2019 yılı itibariyle incelenip döküm haline getirilerek, gelecek çalışmalar için bir kaynak olması ve altlık oluşturmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, beykoz, mahalle, kültür, kimlik

ABSTRACT

The Examination Of İstanbul Province Beykoz Settlement In The Context Of Cultural Continuity Within The Scope Of Merkez Mahallesi

Ebru BİLECEN

Department of Architecture
Master of Science Thesis

Advisor: Prof. Dr. Nazlı Ferah AKINCI

The city of Istanbul is a multi-layered structure that has hosted many civilizations for centuries. Since ancient times, it has progressed gradually beyond its borders and has reached a settlement extending from Çatalca to Kocaeli. In the growth of the city of Istanbul; the geographical location of the city, the unique urban identity created by the rich cultural heritage of the civilizations, the investments made in the industry and the market area and the continuous migrations are effective. The growth rate and direction of the city can be monitored by comparing historical maps and recent maps. The first impression obtained from the historical maps is the settlements established in the bays of the Bosphorus coasts except for the intensive construction in the historical peninsula of Istanbul. The city of Istanbul, which started with the Khalkedon settlement in the Kadıkoy region and the colonies from Megara, became the focal point of the permanent settlements due to its strategic location. The medieval cities settled inside the city walls due to their defence system. In the Byzantine and Ottoman periods, the city, which has the same understanding of defence, formed settlements outside Istanbul Historical Peninsula such as pavilions and fishing villages only.

Beykoz district, which is an important settlement of Istanbul city since the Byzantine period, has been selected as the subject area in the thesis. Beykoz's changing social and physical structure from past to present is examined. Merkez Mahallesi, which is the center of the Beykoz settlement, has been examined in detail in the thesis. Detection

and documentation work were carried out in the area.

When it is taken into consideration with its historical monuments and intangible cultural heritage, Merkez Mahallesi can provide a suitable ground for the transfer between past and present with its intact structure and the readability of its texture. Nowadays with the construction of the third bridge named Yavuz Sultan Selim, Beykoz which is the farthest part of the Bosphorus settlement, is one step closer to the city. The increase of closed site phenomenon in Beykoz as the result of the construction of the second bridge named Fatih Sultan Mehmet and its connection roads can be repeated with the third bridge and its connection roads. The possibility of this situation is also reflected in the public opinion.

It is foreseen that the legal and illegal settlements in the forest lands will have a great impact on the identity of Beykoz. At this point, there is a possibility that the social structure, habits, and values of the Merkez Mahallesi may change by wearing down.

This study includes the examination of the demographic structure and cultural transmission of the physical texture of Beykoz Merkez Mahallesi, depending on the social and family approach. It aims to be a resource for future works and to form a base by examining and documenting it as of 2019.

Keywords: İstanbul, beykoz, neighborhood, culture, identity

1
Giriş

Kentsel kimlik, doğal çevre ve toplum yapısına bağlı kültürel çevre bileşenlerine bağlı olarak gelişir. Tarihsel birikimin doğal sonucu oluşan kültür, toplumun etkileşimiyle değişen ve gelişen bir olgu olarak var olmaktadır. Buna bağlı olarak oluşan kültürel mirası, toplumun mekan ile ilişkisiyle ortaya çıkan tüm maddi ve manevi unsurları içine alır. Kent ve toplumun birbiri üzerindeki etkisinden doğan kültürel mirasın, mahalle üzerinden incelenmesi, bireyin ilk sosyal mekan deneyimini yaşadığı mekana daha yakından bakmayı gerektirir. Mahalle, kentsel ve sosyal bir strüktür olmasının yanı sıra komşuluk, aidiyet, topluluk kavramları çerçevesinde yoğunlaşan bir olguya sahiptir.

Aidiyet ve güvenlik kavramlarıyla biçimlenen mahalle mekanı, küreselleşmenin ve bireyselleşmenin karşısında giderek önem kazanmıştır. Toplumsal belleğin korunduğu ve sürdürülebilir olduğu mahalle olgusu özellikle kültürel ve sosyal bir alan tanımlamaktadır. Mahallenin sahip olduğu kültürel mirasın incelenmesi ve sürekliliğinin tarih boyunca hangi değişkenler doğrultusunda sekteye uğradığının gözlemlenmesi, fiziksel ve sosyal doku değişiminin etkisinin araştırılması, kentsel ve sosyal yapıya hizmet eder.

1.1 Literatür Özeti

Mahalle ve kent kavramlarının tanım ve açıklamalarında Ruşen Keleş'in Kent Bilim Terimleri Sözlüğü ve Mumford'un Tarih Boyunca Kent, Köksal Alver'in Mahalle: Mekan ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği ve Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi kitaplarından yararlanılmıştır.

Beykoz Merkez Mahallesi ve çevre mahallelere yönelik mimari ve kültürel doku incelemesine ait tez ve makale gibi çalışmalar bulunmamaktadır. Şükriye Pınar Yavuztürk'e ait Temettuat Defterlerine Göre Beykoz Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu adlı Marmara Üniversitesi Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda gerçekleştirilmiş yüksek lisans tez çalışması, Merkez Mahallesi'nin o dönemki adıyla Beykoz

Kasabası'nın 19. yy. ortasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik durumunu günümüz verileriyle karşılaştırmak açısından kaynak yaratmıştır.

Türkiye sınırlarında farklı dönemlere ait mahalle algısı ve yapılaşma üzerindeki değişimler incelenmiştir. Arkitera Dergisi Arşivi ile Cumhuriyet Dönemi mahalle yapılaşmalarının kaynak yönetimi, hedef kullanıcı kitlesi ve yarattığı yeni mahalle imajını inceleme fırsatı yaratmıştır. Osmanlı Devleti mahalle kültürü ve yapısı Kate Fleet ve Ebru Boyar'ın Osmanlı'nın Toplumsal Tarihi kitabı üzerinden incelenmiştir. Robert Mantran ve Semavi Eyice'nin eserleri tarihi gelişim ve toplumsal düzen konusunda fikir verici çalışmalar olmuştur.

Beykoz Merkez Mahallesi'ne ait bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Alan çalışmaları, 2019 yılı Nisan ve Mayıs ayları itibariyle yerinde tespit ve gözleme dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması ile bölgeye has özellikler ve tarihten beri varlığı bilinen olgular belgelenerek doku ve kültür unsurları 2019 yılı itibariyle ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Geçmişten günümüze uzanan Beykoz yerleşimi mahalleleri ile yaşamını sürdürmektedir. Bu mahallelerden Beykoz Merkez Mahallesi, eski yerleşim çekirdeği olmasıyla ve tarihi süreçte sosyokültürel ve fiziksel verilerine ulaşılabilir olması açısından öne çıkmaktadır.

Bu çalışma Beykoz Merkez Mahallesi'nin fiziksel dokusunun, demografik yapısının ve kültürel aktarımlarının incelenmesini amaçlamaktadır.

1.3 Hipotez

Beykoz Merkez Mahallesi, Osmanlı Dönemi'nde barındırdığı toplumun kültürel mirasını hala taşımaktadır. Bu kültürel mirasın yapısal anlamda yok olması kavramsal anlamda unutulması olasılığı mevcuttur. Mahalle, geçmişten günümüze sahip olduğu mahalle kültürünü devam ettirmektedir. Bu kültür korunmalı ve geleceğe taşınmalıdır. Politik ve ekonomik yapıdaki değişimler zaman içinde fiziksel ve sosyal çevrede değişikliklere sebep olmuştur.

Beykoz Merkez Mahallesi'nin sahip olduğu değerler incelenmeli, korunması ve güncelleştirilmesi için kentsel yapı üzerinde ve toplumsal çerçevede çalışmalar yapılması sağlanmalıdır.

2
Kent, Mahalle, Aile

Kent ve insan sürekli değişim içerisindedir. Mahalle de bu değişimin bir parçasıdır. Kent kurmak mahalle kurmayı gerektirir [1]. Mahalle kentteki köy bileşeni olup dengeli bir kent oluşturulabilmesi için vazgeçilmezdir [2].

Bu bölümde kentin, mahalle, aile ve komşuluk birimleriyle birlikte ele alınması için sosyolojik ve mimari tanımlara yer verilmiştir. Mahalleyi oluşturan olgular ve komşuluk kavramının mahalle bazında oluşturduğu coğrafi olmayan sınırların incelenmesi amaçlanmıştır.

2.1 Kent Kavramı

Kent olgusu tarihin farklı dönemlerinde değişik anlamlara gelebilen dinamik bir kavramdır. Literatürde ve mevzuat düzenlemelerinde her ülke için geçerli olabilecek kesin ve net bir kent kavramı tanımı yapılamamaktadır [3]. Tarihsel gelişim sürecinde uygarlık kavramı, kent kavramsal içeriğindeki değişimlerde önemli bir etken olmuştur [4]. Kent sözcüğünün uygarlıkla eş anlamlı kullanılmasıyla, uygarlık ve kentleşmenin birlikte varolduğu genel kanısı ortaya çıkmaktadır. Latince kökenli dillerde uygarlık anlamında gelen "civilization" kelimesi kent anlamındaki "civitas" kelimesinden türemiştir. Arap kültüründe uygarlık anlamına gelen "medeniyet" kelimesi aynı zamanda bir kent ismi de olan "medine" kelimesi kökünden türemiştir [5][6].

Bumin kente cetvelle pergelle olduğu gibi şiir ve romandaki yeriyle yaklaşılabileceğini, kentin ekonomiden sosyolojiye, "savaş sanatı" ndan mimariye pek çok disiplinin ortak konusu olduğunu ifade etmiştir [7]. Kent tanımı farklı disiplinlere ait faklı bakış açılarıyla değişebilmektedir. Sosyologlar, tarihçiler, şehir plancılar ve mimarlar, antropologlar, edebiyatçılar gibi bir çok disiplinin kendi kavrayışıyla açıklığa kavuşturduğu tanım mevcuttur. Nüfusun büyüklüğü ve yapısı, idari durumu, iş bölümü ve örgütlenme biçimi, sektörel dağılımı ve üretim yapısı, fiziksel dokusu gibi ölçütler üzerinden kente dair tanımlamalar yapılmaktadır.

Bir yerleşim yerinin kent niteliğinde olduğunun söylenebilmesi için taşıması gereken bir takım özellikler vardır. Belirli bir nüfus yoğunluğu ve büyüklüğüne sahip olması, sanayi üretimi ve hizmet sektöründe gelişmiş olması, fiziksel alt yapı sistemlerinin gelişmiş olması, çekirdek aile yapılaşmasına yönelmiş olması, nüfusun örgütlenmiş ve uzmanlaşmış düzeyde olması, yerel değerlerin yerini ulusal değerlere bırakmış olması, ilişkilerin bireyselleşmiş olması, yüksek eğitim düzeyine sahip olması, sosyal normların yerini resmi denetleme kurumlarının almış olması, statünün bireyin kendi çabasına bağlı kazanılmış olması gibi özellikler kente özgü özelliklerdir [8].

Kentler sadece fiziksel mekanlar olarak algılanmamalıdırlar [9]. Kentin köy ile olan farklılıkları açısından tanımlanması, köylü ve kentli toplulukların karşıtlığı üzerinden değerlendirmeler yapılmasını sağlamıştır [10]. Durkheim köy topluluklarını basit cemiyetler olarak adlandırmıştır. Bunlar kendine yeten, bir uzmanlığı bulunmayan ve iş bölümü ihtiyacı duymayan kişiler olup, gelenek görenek ve inanç benzerlikleri çevresinde bir arada yaşamaktadırlar. Kent toplulukları ise, karmaşık cemiyetlerdir ve artan nüfusun getirisi olarak iş bölümünün ve uzmanlaşmanın kuvvetlendiği, toplumsal düzenin esas alındığı topluluklardır [4]. Özgürlük kavramının genişlediği kent; kan bağı, yaşa dayalı statü, cinsiyet ayrımcılığı, etnik ayrımlar gibi dar zihniyetli durumları ortadan kaldıran, yeni bir sosyal oluşumun gerçekleştiği mekandır [11]. Kentle ilgili bir diğer tanım da, kentin bir arada yaşayan yoğun bir kalabalıkta birbirini tanımayan ve karşılıklı ilişkiler kurmayan bireylerin oluşturduğu bir koloninin yer aldığı alan şeklindedir [12].

İnsanlar ve kentlerle birlikte küçük ölçekli yerleşim birimleri olan mahalleler de sürekli değişim içerisinde olmuştur. Kentlerin ekonomik sosyal ve siyasi yapılarında yaşadıkları değişimler mahalle biriminde de gelişim ve değişimlere sebep olmuştur.

Batı topluluklarında sanayileşme sosyo-kültürel değişimle hız kazandırmıştır. Sanayi devrimine kadar geçen süreçte kent ve mahalle ölçeğinde farklılaşmalar yaşanmıştır. Bu farklılaşma, etnik ve sınıfsal olarak gözlemlenebilmektedir. Her grubun kendi yaşam çevresinin seçiminde bu farklılaşmalar etki göstermiştir. Sanayi öncesi süreçte merkez varlıklı sınıfın, kent sınırları ise fakir sınıfın yerleşim bölgesini oluşturmuştur [6]. Merkezde yaşayan varlıklı sınıf, dükkanların bulunduğu alanda yaşayan, büyük arazi sahipleri, dini alanda ve devlet yönetiminde çalışan önemli kişilerdir. Kent sınırlarında yaşayanlar fakir alt tabakadır. Bunların mhalleleri birbirine yakın konumda yer almaktadır. Bunun sebebi haberleşme ve ulaşım kolaylığının sağlanmak istenmesidir [13].

Batı'da Sanayileşme Dönemi'ne girildiğinde mahalle oluşumları yerini, etnik ve sınıfsal farklılıklardan çok ekonomik farklılıklara bırakmıştır. Endüstri kentine ait temel

öğeler, fabrikalar, demiryolları ve bakımsız konutlardır. Bunun sebebi fabrikaların yakın çevresinde yerleşen işçilerin kötü ve eksik malzeme ile inşa ettikleri evler ve işçi mahalleleri olmuştur [7].

Sanayi sonrası dönem, teknoloji ile birlikte kent yaşamında da hızlanmaları beraberinde getirmiştir. Kentlerde sosyal ve fiziksel açılardan bozulmalar başlamıştır. Kent merkezi, banliyölere yerleşenler tarafından terk edilerek, köhneleşmiştir. Bölge ve mahalleler yoksul sınıf konutları ve depolar tarafından işgal edilmiştir. Kentlerdeki popülasyonun artışı ve kentsel yayılım nedeniyle, orijinal Orta Çağ duvarları yıkılarak yerine endüstriyel binalar veya depolar inşa edilmiştir. Kent merkezinde suç oranı artmış, düzensizlik ve hijyen eksikliği problemleri yaşanmaya başlamıştır. Şehir yakınlarındaki eskiden tarım ile uğraşan köyler, büyük şehirler ile birleşerek, onların banliyöleri olmuşlardır [14].

Türkiye'de mahalle ve kent ilişkisi Batı toplumlarındaki gibi olmamıştır. Özellikle Osmanlı'dan itibaren İslam kenti özelliklerini barındıran mahalle yapılaşmasına sahip olduğu görülmektedir. İslam kentlerinde mahalleler din ve millet esasına yönelik şekillenmektedirler [15]. Özellikle Osmanlı'da mahalleler statü ve sınıfsal ayrımlarla biçimlenmemişlerdir. Mahallede yaşayanların ortak özelliği birbirini tanıyan, birbirlerinin davranışlarından sorumlu olan kimseler olup aynı caminin cemaati olmalarıdır [16]. Mahalle idari ve mali bir birim olarak vergilerin toplanmasında da işlevsel özellik göstermiştir [17].

Cumhuriyet Dönemi boyunca doğu-batı, ulus-evren dindarlık-laiklik gibi karşıtlıklar arasında yaşanan kimlik karmaşası kutuplaşmaların, kültürel üretimde yaşanan tereddütlerin kaynağı olmuştur. Bu durum mimari üslupta da kendini göstermiştir [18]. Şeriatın sona ermesiyle, mahallelerin dine bağlı yönetim esası sona ermiştir. Geleneksel mahalle anlayışı, uygulanan yol ve meydan çalışmalarıyla yıkılmış. Çıkmaz sokak ve iç içe yerleşim dokusu ve mahallelinin denetimini azaltmıştır. Dikey yapılaşma ile apartmanlar inşa edilerek ve kapalı siteler oluşturularak mahallede sosyal ilişkiler azalmış ve mahalle daha çok idari bir birime dönmüştür.

2.2 Mahalle Kavramı

Kent Bilim Terimleri Sözlüğü'nde mahalle "bir kentin, kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü yapı bölgeciklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri." şeklinde tanımlanmaktadır [19]. Yalnızca mekanın değil mekanda yaşayanların tanımı da aynı sözcükle ifade edilmektedir. Bu ifade insan-mekan etkileşiminin mahalle bazında ne derece yoğun olduğunu göstermektedir. Coğrafi bir alandan çok daha fazlasını ifade eden mahalle, tek başına

mekan ya da insan değildir. İkisinin birlikte var ettiği bir oluşumdur. Mahalle bir değerler, gelenekler, inançlar ve kültürler bütünüdür, ve kendine özgü gerçek bir yaşam alanıdır [1].

Kentin en küçük yapısal birimi olan mahalle kentsel planlamada olduğu kadar idari yapılanmada da önemli bir birimdir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'na göre: Belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birimdir [20]. Mahalle ölçeğinde yaşayan kişilerin yakın çevresinde bulunması gereken sosyal donatılarının yeterli sayıda ve doğru oranda olması nüfusa bağlı donatı oranlarının yapılarak uygulanması ile sağlanabilmektedir. Kanunlara göre belediye sınırları içinde nüfusu 500'ün altında olmayan mahalle kurulamaz [21]. Bir mahallede bulunması gereken belli başlı sosyal ve teknik donatılar, ilkokul, kreş, ticaret alanı, muhtarlık, ibadet yeri, sağlık merkezi, gençlik merkezi, yeşil alan ve otopark ihtiyacını karşılaması gereken donatılardır [22](Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Nüfusa göre sosyal ve fiziksel donatı oran tablosu [22]

Nüfus	**0 - 15.000**	**15.000 - 45.000**	**45.000 - 100.000**	**100.000+**
Kreş + Anaokulu	1 m^2/kişi	1 m^2/kişi	1 m^2/kişi	1 m^2/kişi
İlköğretim	4 m^2/kişi	4 m^2/kişi	4,5 m^2/kişi	4,5 m^2/kişi
Ortaöğretim	3 m^2/kişi	3 m^2/kişi	3 m^2/kişi	3 m^2/kişi
Aktif Yeşil Alan	10 m^2/kişi	10 m^2/kişi	10 m^2/kişi	10 m^2/kişi
Sağlık Tesis Alanları	2 m^2/kişi	2 m^2/kişi	3 m^2/kişi	4 m^2/kişi
Kültürel Tesis Alanları	0,5 m^2/kişi	1 m^2/kişi	2 m^2/kişi	2,5 m^2/kişi
Sosyal Tesis Alanları	0,5 m^2/kişi	0,5 m^2/kişi	1 m^2/kişi	1,5 m^2/kişi
Halk Eğitim Merkezi	0,4 m^2/kişi	0,4 m^2/kişi	0,4 m^2/kişi	0,4 m^2/kişi
Dini Tesis Alanları	0,5 m^2/kişi	0,5 m^2/kişi	0,5 m^2/kişi	0,5 m^2/kişi
İdari Tesis Alanları	3 m^2/kişi	3,5 m^2/kişi	4 m^2/kişi	5 m^2/kişi
Teknik Altyapı	1 m^2/kişi	2 m^2/kişi	3 m^2/kişi	4 m^2/kişi

Mahalle fiziksel sınırlarıyla idari bir birimdir. Fakat insan ve mekan temelli bir yapılaşma olması sayesinde kimliğini içinde yaşayanların, kültürel değerleri ve sosyal yaşayışlarıyla elde eder [1].

Bir sosyal sistem varlığını ancak ortak bir mekanın varlığı aracılığıyla

sürdürebilmektedir. Bu ortak mekan, mahallenin coğrafi varlığının önemini güçlendirmektedir [23]. Mahalle kente dahil olma biçimi dolayısıyla kentli olma bilincinin edinildiği ilk fiziksel mekandır. Osman Ergin, mahalleye özellikle sosyal hayata atılmakta ilk adım olması sebebiyle büyük anlam yüklemiş ve "ferdiyetten cemiyete geçişin ilk ve asıl basamağı" olarak tanımlamıştır [24]. Mahalle ötekiyle kurulan ilişkide özenli ve özel davranış biçimi gerektiren bir bağın uzamıdır. Kişinin evinden sokağa adım atması ile kişiyi isteğe bağlı olmayan bir kültürel eyleme zorunlu kılar. İkamet sahibini kendinden önce de var olmuş komşuluk, bina cepheleri gibi bir toplumsal işaretler ağına sokar [25].

Mahallenin düzeni ve işlevsel örgütlenmesinde temel alınan ilke ’ev ve okul’dur. Ev ve okul birimleri arasındaki ihtiyaç dahilindeki tüm tesislerin yürüme mesafesinde olması öncelik olarak alınmalıdır [2]. Mahallenin fiziksel sınırlarının içinde yer alan düzenleme burada ikamet edenlerin toplumsal ilişkileri üzerinde de önemli rol oynamaktadır. Konutların sıralandığı sokakların üzerinde sosyal ilişkilerin kurulabileceği kamusal alan düzenlemeleri yapılmasına önemle yaklaşılmalıdır. Bu alanlarda kurulan ilişkiler güven unsurunu arttıracak mahalleye aidiyet hissi kuracaktır [23]. Sokaklar mahallenin yalnız ulaşım ağını oluşturmaz. Bunlar dükkanların ve konutların gözetlediği, güvenli kamusal alanlardır [26]. Çocukların bu alanlarda hem özgürce hem de bilinçsiz bir denetleme mekanizması önünde oynaması, kişiliklerinin engellenmeden gelişmesine katkı yapar.

Mahallenin en önemli işlevlerinden biri bireyi topluma hazır hale getirmektir. Toplumun belirlediği kuralların uygulanması süreci, çocukluk döneminde aileyle başlar ve sosyal ilişkilerin kurulduğu ilk alanlar olarak mahallede devam eder [27].

Warren mahalleleri birbirinde ayırmaya yardımcı üç boyut ortaya koymuştur. Bunlar etkileşim, kimlik ve ilişkilerdir. Daha sonra ise bu üç boyuta dayanan altı mahalle modeli tanımlamıştır. Bunlar integral (integral), sınırlı (parochial), dağınık (diffuse), atlama taşı (stepping-stone), geçiş (transitory) ve anomik mahallelerdir. İntegral mahalleler; mahallede yaşayanların birbiri ile birebir ilişkiler kurduğu ve yüksek katılım oranına sahip mahallelerdir. Kozmopolit ve yerel olarak nitelenen bu mahalleler bağlayıcı ve bütünleştiricilerdir. Sınırlı mahalleler; bireylerin mahalle dışı ile bağlantılarının zayıf olduğu fakat kendi içerisinde öz değerlerine sahip çıktıkları mahallelerdir. Dağınık mahallelerde bireylerde sosyal katılıma rastlanmaz. Resmi örgütlenmeler mahallelinin değerlerini yansıtmaz. Atlama taşı olarak betimlenen mahallelerde ise kullanıcılar yerel gruplara değil mahalle dışı gruplara dahildir, mahalleye bağlılık yoktur. Geçiş mahallelerinde etkileşim, katılım ve kimlik oluşumu azdır. Anomik mahallelerde ise bireyler kendilerini kentle de mahalle ile de özdeşleştirmez, hiç bir düzeyde katılım gerçekleştirmezler [28]. Bahsedilen mahalle

şekillerindeki çeşitlilik sosyal ve kültürel yapı bağlantılıdır. Mahallenin fiziksel yapısı ve kendine özgü çevresel özelliklerine bağlı etkilerden bahsedilmemiştir.

Mahallenin kültürü, mahallelinin yaşam tarzı ile, mahallede gerçekleşen gündelik hayatla oluşmaktadır. Mahallede ikamet edenlerin sahip olduğu örf, adet, töreler, kültürün oluşmasında etken özellik gösterir, mahalleler içinde bulundukları kente ait kültüre de açık bir tutum sergileyerek, farklı kültürleri bir araya getirebilmektedirler. Mahallede kültürün oluşmasında yer alan somut mekanlar, sokak, meydan, park, çeşme, cami, çarşı, dükkanlar gibi alanlardır. Bunun dışında kültürün oluşmasında özellikle mahalleyle birlikte anılan kişiler, muhtar, bekçi, imam, deli, kabadayı önemli yer tutar. Gündelik hayatta bahsedilen mekanlarda, bahsedilen kişi ve kişileri içererek yer tutan dedikodu, muhabbet, mahalle baskısı, komşuluk, dayanışma gibi olaylar kültürün oluşturur [15].

2.3 Aile, Komşuluk ve Mahalle İlişkisi

Komşuluk birimi dar alanda yer almakta olan ve bireylerin yüz yüze iletişim halinde olduğu, kişisel ilişkilerin önemsendiği, ilkokul, bakkal, manav, park gibi temel kent ihtiyaçlarının yürüme mesafesinde kolaylıkla giderilebildiği küçük yerleşim birimine verilen ad olarak ifade edilebilir [19].

İnsan toplumsal bir varlıktır. Temel ihtiyaçlarının dışında iletişim kurmak gibi bireyi sosyal hayatta aktif tutacak ihtiyaçları vardır. Mahalle birimi bu ihtiyacı komşuluk birimi ile gidermektedir. Mahalleli olma ve bu durumu benimseme, komşuluk kavramının düzgün işlediği, işbirliği ve yardımlaşmanın yer aldığı durumlarda daha çok yaşanır. Bu katılımcı anlayış, mahalleli ruhunu oluşturuarak aidiyet hissinin oluşmasına da katkıda bulunur [29].

Mahalle tanımı, mahallede ikamet edenlerin kendilerine bırakıldığında, bireylerin günlük zaman geçirdikleri cami ve meydan gibi ortak kamusal alanlar, evin civar bölgesi ve görüştükleri komşular olarak sınırlamışlardır [15].

Kentlerde mahremiyetin önemi söz konusudur, mahalle gibi küçük yerleşimlerde bireylerin özel hayatı mahalleli tarafından bilinmektedir. Komşuluk buradaki sınırı çeken bir denge unsuru oluşturur ve birbirinin mahremiyetini koruma güdüsüne sahip bir olgu olarak karşımıza çıkar [26].

Kapitalist sisteme yönelik gelişmiş kentlere ait, katmanlara ayrılmış, ayrışmış, birliği bozulmuş ve geleneksel kimlik taşımayan mahallelerde komşuluk gözardı edilmektedir [29]. Geleneksel kent ve modern kente ait mahalle kavramları

farklılaşmalar göstermektedir. Geleneksel mahalleler cemaat ilişkilerinin sürdüğü, mahallenin güvenliğinin, mahalleli tarafından sağlandığı, yardımlaşma ve dayanışmanın devamlılığını koruduğu aktif mekanlardır. Modern mahalleler ise küreselleşmenin etkisi ve değişen ekonomik ve sosyal yapılarla bağlantılı olarak kurulan sosyal konutlar, toplu konutlar, apartmanlar, siteler gibi alternatif olarak oluşmuşlardır. Modernleşmenin komşuluk ilişklileri ve sosyal ilişkiler üzerindeki etkisinin konuta bağlı yansıması bu şekilde gözlenebilmektedir. Modernleşme sonrası sosyal ilişkiler azalarak, toplum bireyselleşmeye ve yalnızlaşmaya başlamıştır [30].

3
İstanbul, Boğaziçi, Beykoz

Bu bölümde İstanbul Kenti ve Boğaziçi Bölgesi yerleşimlerinin, tarihi dönemler boyunca oluşum ve gelişimleri mahalle olgusu ve buna hizmet eden sosyal yapılaşma üzerinden ele alınacaktır. Boğaziçi Bölgesi'nde yer alan Boğaziçi yerleşimlerden biri olan Beykoz İlçesi'nin tarihsel gelişimi kültürel değerleri, sosyal yaşantısı ve üretim yapısı incelenecektir.

3.1 Geçmişten Bugüne İstanbul'un Mahallelerle Gelişimi

İstanbul kentinde tarih öncesi dönemden beri yaşayan toplulukların varlığı bilinmektedir. Bu toplulukların yerleşim yerlerini belirli normlar üzerinden seçtikleri söylenebilir. Ayrıca sonraki dönemlerde kente yerleşen kolonilerle başlayan ve yaşanan, göç, savaş, teknolojik buluşlar, ekonomik faaliyetler, sınıfsal ve yönetimsel ayrımlar, toplumsal gelişmeler, kültürel etkileşimlerle büyüyen kent ve gelişen kentleşme olgusu ile kent çekirdeği olarak kabul edilen mekandan taşarak yerleşilen yeni bölgeler fiziksel ve sosyal açıdan mahalle kavramı ile ilişkilendirilerek incelenebilmektedir.

Şekil 3.1 İstanbul ve Boğaziçi yerleşimleri 20. yy. haritası ve 21. yy. uydu görünümü [31]

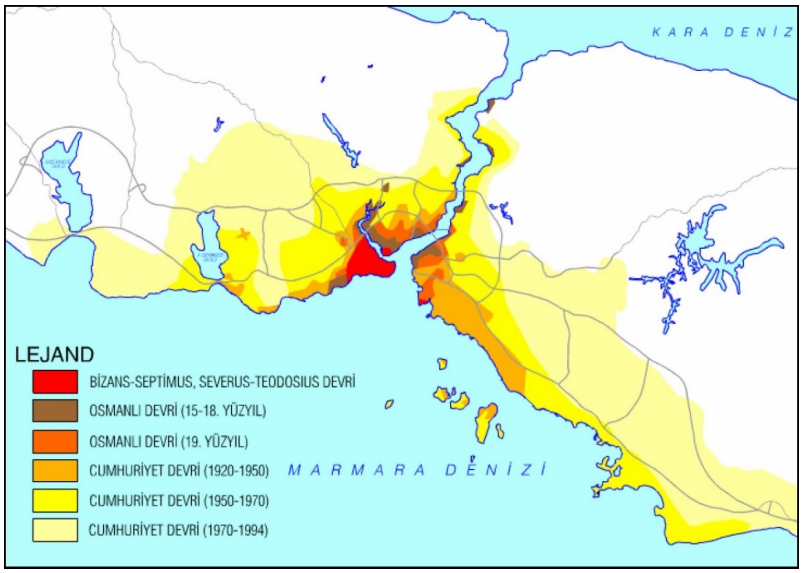

Şekil 3.2 İstanbul makroformunun tarihi gelişim süreci [32]

3.1.1 Tarih Öncesi Dönem

İstanbul kentinin, Asya ve Avrupa karayolları ve Akdeniz-Karadeniz deniz yolları arasındaki dar boğaz yolu üzerinde olması; coğrafyaları birbirine bağlayan bir konumda yer alması kentin sahip olduğu kültür tarihine değer katmaktadır. Bu kültür tarihini oluşturan ticaret, göç, istila, kültür alışverişi gibi etkileşimlerin günümüzde çözümlenebilmesi için yapılan arkeolojik kazılar İstanbul kenti genelinde çok sınırlı olmuştur. Bunun sebebi İstanbul'un doğal ve yapay yollarla dolarak kaybolan kıyı girintileri, büyük depremler ve doğal afetlerle oluşan yıkıntılar, bu yıkıntıların üzerine inşa edilen binalar, kontrol altına alınamadığı için şehrin kimi zaman yarısını yok eden yangınlar, 20. yy. ın ikinci yarısından itibaren gerçekleştirilen bir takım cadde açma ve genişletme çalışmaları gibi müdahaleler olabilmektedir [33].

İstanbul'da tarih öncesi çağlara ait ilk yerleşim yeri Yarımburgaz Mağarasıdır. Yarımburgaz Mağarası'ndaki yerleşimin Alt Paleolitik Çağ'dan Son Kalkolitik Çağ'a süregeldiği tespit edilmiştir [34]. Araştırmalar sonucu ortaya çıkan Bizans Dönemi'ne ait duvar kalıntıları ise mağaranın Bizans Dönemi'nde de kullanıldığına işaret etmektedir. Mağaranın yakın çevresinde bulunan yüksek katlı blok apartmanlardan oluşan kimliksiz bir mahalle dokusuyla ilişkisiz bir komşuluk içinde bulunduğu söylenebilir (Şekil 3.4).

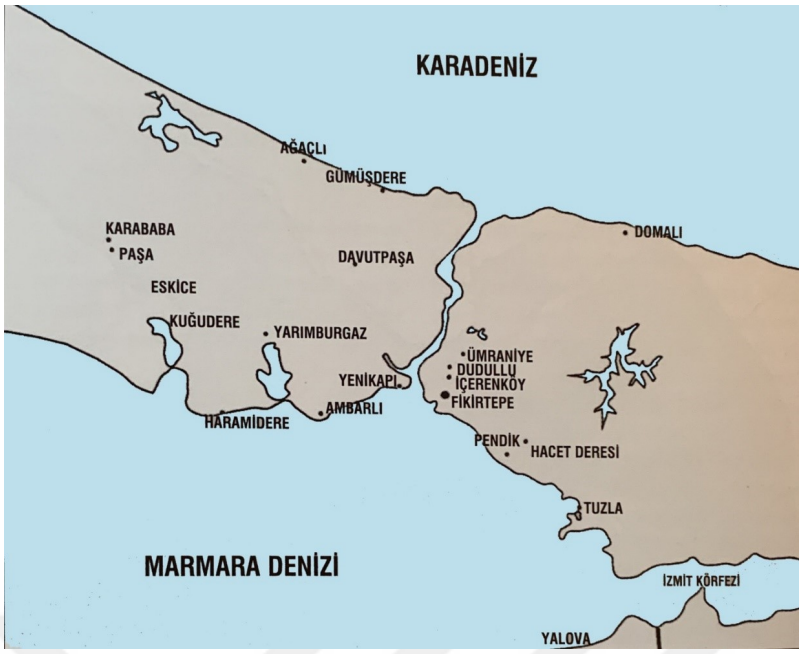

Şekil 3.3 İstanbul çevresinde bilinen tarih öncesi yerleşimler [35]

Şekil 3.4 Alt Paleolitik Çağ'a ait Yarımburgaz Mağarası ve 21 yy. yerleşimi Güvercintepe Mahallesi

İstanbul'da bulunan bir başka Paleolitik dönem yerleşimi Fikirtepe'dedir. "Fikirtepe Kültür"ü olarak bilinen ve İstanbul'un en eski "Balıkçı ve Tarımcı/Hayvan üreticisi köy" oluşumu olan yerleşme yeridir. Alt Paleolitik devire ait bir diğer yerleşim ise İçerenköy'de bulunmuştur [36]. Yenikapı'da yapılan çalışmalarda ortaya çıkan buluntular ise M.Ö. 6000'li yıllara ait yerleşimleri açığa çıkarmıştır. İstanbul haritası üzerinde işaretlenen tarih öncesi yerleşimlere ait buluntular Anadolu ve Asya yakasında, Karadeniz kıyı şeridinde, Büyük Çekmece Gölü'nün kuzeyinde, İstanbul çevresindeki bölgelerde görülmektedir. Jeomorfolojik araştırmalara göre İstanbul'un topografyasındaki değişimler su düzeylerindeki östatik hareketler ve

kıyı hareketleriyle doğrudan bağlantılıdır. Karadeniz ve Marmara Denizleri Buzul Çağları'nda birer göl özelliği göstermiş Buzul Arası Dönemlerde yeniden denizlere dönüşmüşlerdir [36]. İstanbul'da tarih öncesi dönemde yaşamış topluluklar, yerleşim yerlerinin seçiminde, içme suyuna kolay erişim, yaban hayvanlarından korunma, iklimle başa çıkabilme, uygun avlanma alanlarının varlığı gibi kriterlere öncelik vermişlerdir.

Karadeniz ve Marmara Denizlerinin tatlı su gölü durumunda olması, Marmara ve Karadeniz kıyılarında iskana ait buluntular ortaya çıkmasına, Boğaz çevresinde hiçbir buluntuya rastlanmamış olması ise Boğaz'ın o dönemde henüz bir deniz bağlantısı olmaması dolayısıyla yerleşim açısından tercih edilmemesiyle açıklanabilmektedir [37].

3.1.2 İlkçağ ve Bizans Dönemi

M.Ö. 750-550 yılları, Helenlerin Akdeniz ve Karadeniz'de kolonizasyon hareketlerinin yaşandığı yıllar olarak bilinmektedir. Platon'un deyimiyle Helenler 'tıpkı bir havuzun kenarında yaşayan karıncalar ve kurbağalar gibi deniz kıyısında' yerleşmişlerdir. Akdeniz'den sonra Çanakkale Boğazı (Hellespontos) ve Marmara'da (Propontis) koloniler kurmuşlardır [38]. Boğaz'daki ilk Megara yerleşimi (M.Ö. 685) denizle Kurbağalıdere arasında yer alan küçük bir plato üzerindeki Kalkedon'dur [35]. Megaralıar daha sonra Byzantion'a (M.Ö. 668) yerleşmiş ve Bizans'ın temelleri Megaralı Greklerin komutanı Byzas tarafından bugünkü Sarayburnu'nda atılmıştır [39]. Sarayburnu'ndaki bu ilk koloni yerleşmesi, tesadüf değildir, özellikle o dönemin şartlarıyla oldukça stratejik bir yapılanma söz konusudur.

Marmara'dan Karadeniz'e çıkışın denetlendiği ve rüzgarlardan etkilenmeyen güvenli Haliç'in kontrol altında tutulduğu bir noktadır. Kentin şekillendiği bölgeden Boğaz'ı geçerek Anadolu'ya yollar inşa ederek egemenlik sınırlarını genişletebilme etkisi ve Boğaz'ın savunma noktaları oluşturmak için yetkin bir coğrafyaya sahip oluşu da İstanbul'un Tarihi Yarımada'da sahip olduğu sınırlar içinde kurulmasına sebep olmuş olgulardandır [40]. Boğaz su yolu, Haliç ve Marmara Denizi'ne açılan bölge çevresinde oluşan bir üçgen içinde yerleşen bu topluluklar İstanbul kent çekirdeğini oluşturmuştur. Megaralıların kenti Byzantion meydanları, sütunlu cadde ve yolları, heykelleri, hamamları, tiyatroları ve hipodromuyla birlikte tipik bir antik kenttir. Byzantion'un Akropolis'i bugünkü Topkapı Sarayı'nın yükseldiği yerdir [41]. Antik Çağ'a ait kalıntıların neredeyse hiç olmamasına karşın, Topkapı Sarayı'na ait Hasbahçe olan bugünkü Gülhane Parkı'nda bulundan Gotlar Sütunu Roma Dönemi'nin bir hatırası olarak kalmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395'te Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılması ile oluşan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul "Byzantion" olmuştur. Sarayburnu'ndan başlayarak kenti saran 27 kuleli surlarla çevrili kent gelişerek, kara surları 4. ve 5. yüzyıllarda uzatılıp büyütülerek, 2. Theododius zamanında (M.S. 408) Edirnekapı'dan Ayvansaray'a ve oradan Haliç'e ulaşmıştır [42]. Kentin gelişmesi, dolayısıyla insan nüfusunun artması sonucu olarak 4. yy. da artan su ihtiyacı için mevcut su yollarına kemer ve bentler eklemiştir. Fakat kentin yaşadığı kuşatmalar, artan İslam akınları ve kuşatmalar sonucu su yollarına saldırılar yapılmıştır. Özellikle M.S. 626 yılında yapılan Avar akınları ile Valens Kemeri'nde oluşan büyük tahribat M.S. 768 yılına kadar onarılamadığı için kent su ihtiyacını gidermek için kentin içinde açık ve kapalı sarnıçlar yapılmıştır [41].

Ticaret ve ekonominin yoğun olduğu bölge olması dolayısıyla yerleşim ve konut dokusu yoğunluğunun da yüksek olduğu bölge Haliç ve çevresidir. Buna karşın, 550 yılından 1050 yılına kadar İstanbul kentinin güney sahili de en az haliç kadar işlek olmuştur, bunun en önemli sebeplerinden biri imparator Julianus ve 1. Theodosios'un Marmara'da iki büyük yapay liman yapmış olmalarıdır. Bu iki liman özellikle artan kent nüfusunun beslenmesi için gıda yollarının arttırılması amaçlanarak yapılmıştır. Nüfusun lineer artış göstermesiyle birlikte, besin, su ve hijyen yetersizliği sonucu hastalıkların ortaya çıkması ve ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar neticesinde nüfusta azalma olması gibi döngüler aralıklarla meydana gelmiştir. Bu tip hastalıkların nüfus yoğunluğun yaşandığı yerlerde çok görülmesi zaman zaman o bölgelerden uzak durma gereksinimini ortaya koymuş ve kentsel yerleşim odağını değiştirmek gibi etkiler yaşanmasına vesile olmuştur. 8. ve 10. yy. lar arasında güney sahillerdeki konut artışı ve 4. ve 6. yüzyıllarda şehrin ana iktisadi merkezi olmuş olan Haliç çevresi konut yerleşimi ile ilgili bilgi bulunamayışı 7. yy. da kenti vuran veba salgınıyla açıklanmaktadır. Eski Theododios limanının yakınlarında soyluların konutlarının olduğu bir çeşit site vardır. Bir takım başka ünlüler ve tüccarlar Sophia Limanı yakınlarında yaşamışlardır. Julianus Limanı'nın Büyük Saraya yakınlığı da etkili olmuştur. Limanın batısındaki sahil mahallesi 425 yılı itibariyle "Kainopolis" Yeni Şehir olarak bilinimektedir. 6. yy. da Akdeniz'i vuran veba ve Haliç'e atılan cesetlerden yayılan kokunun itici etkisi ve yayılan hastalıktan korunmak için temiz ve havadar Marmara kıyısındaki yerleşmelerin sebeplerinden biri olmuştur [43].

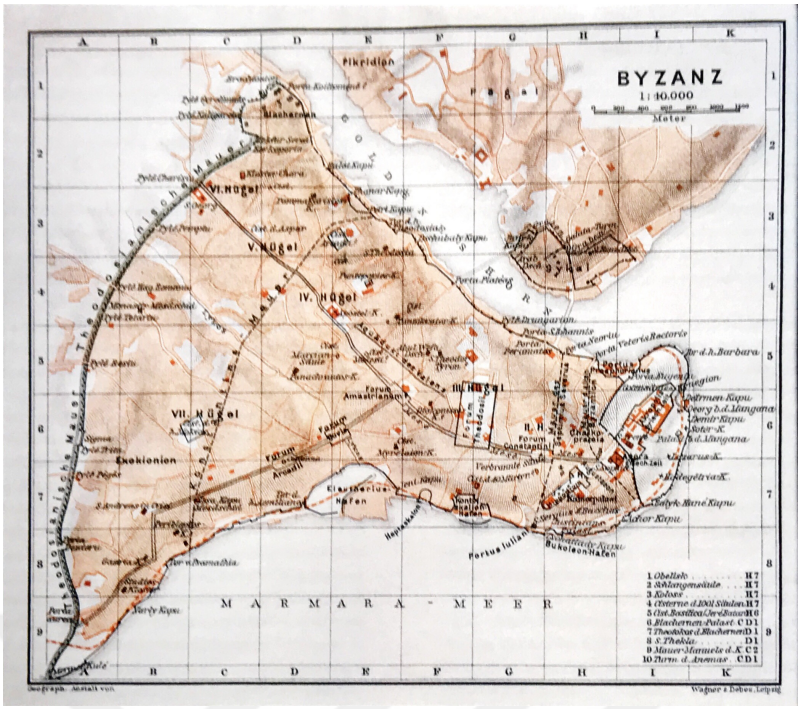
BYZANZ
1:10.000
Meter
Pikridion
Blachernen
VI. Hügel
V. Hügel
IV. Hügel
III. Hügel
VII. Hügel
Exokionion
Eleutherius-Hafen
Forum Amastrianum
Forum Tauri
Forum Arcadii
Forum Constantini
Forum Bovis
Forum Theodosii
Forum Augustaeum
Forum Romanum
Forum Boarium
Forum Suarium
Forum Tauri
Forum Amastrianum
Forum Arcadii
Forum Constantini
Forum Bovis
Forum Theodosii
Forum Augustaeum
Forum Romanum
Forum Boarium
Forum Suarium
Porta Aurea
Porta Rhesii
Porta Caligaria
Porta Iustiniani
Porta Petria
Porta Charisia
Porta Xylokerkos
Porta Pigi
Porta Romana
Porta Polyandrii
Porta Melandesia
Porta Dexiocratis
Porta Basilica
Porta Gyrolimne
Porta Phanarii
Porta Pempti
Porta Kynegion
Porta Xylokerkos
Porta Iustiniani
Porta Petria
Porta Charisia
Porta Pigi
Porta Romana
Porta Polyandrii
Porta Melandesia
Porta Dexiocratis
Porta Basilica
Porta Gyrolimne
Porta Phanarii
Porta Pempti
Porta Kynegion
Porta Aurea
Porta Rhesii
Porta Caligaria
Porta Iustiniani
Porta Petria
Porta Charisia
Porta Xylokerkos

3.1.3 Osmanlı Dönemi

Osmanlı'ların İstanbul'u ele geçirmesi ile birlikte yerleşme kalıpları Bizans'la hemen hemen aynı kalmıştır. Sarayın yeri değişmiştir fakat şehrin merkezi yapısı değişmemiştir [45]. Tarihi Yarımada'nın ucuna doğru ağırlık gösteren saray yerleşimi, Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'in şehrin ortasına, Beyazıt Meydanı'na bugün Eski Saray olarak bilinen bir saray yaptırmasıyla ağırlık merkezi şehrin ortasına kaymıştır [46].

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden çok kısa bir zaman sonra (1459) vezir ve paşalarına İstanbul'da seçecekleri bir semtte külliye yaptırmalarını emretmiştir. İstanbul'un mahallelerinin kuruluşu bu külliyeler etrafında olmuştur. Bu şekilde şehir planlaması külliyeler çerçevesinde gelişmiştir [47]. Külliyeler, cami, medrese, türbe, hamam, darüşşifa, imarethane, kütüphane, mektep gibi dini, sosyal, kültürel birimleri içeren ve vakıf geliri ile işleyen yapı topluluklarıdır. Bu sistem, halkın ihtiyaçlarını gidermek yönündeki gereksinimin devlet sorumluluğunda olmadığı anlayışını hakim kılar. Kent meydanı kavramının külliyelerin büyük dış avlularıyla yaşatılması Osmanlı'nın dine bağlı sosyal yapılaşmasına bir örnektir [48].

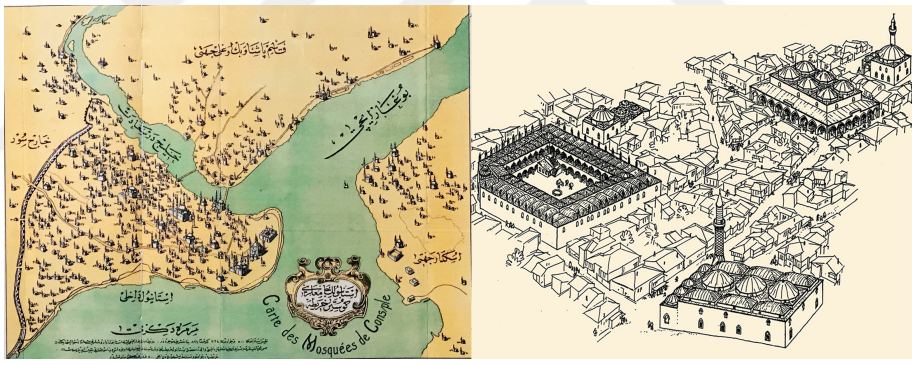

Şekil 3.6 İstanbul'un camileri - 1917 ve Osmanlı Dönemi'nde külliye etrafında kurulu mahalle yerleşimini gösteren rekonstrüksiyon [49][50]

Bayezid devrinde 262 mahallenin oluşumları İstanbul'da 181, Eyüp'te 8, Kasımpaşa'da 2, Galata'da 61, Boğaziçi ve Üsküdar'da 10 tanedir. Fatih Sultan Mehmet'in ölümünden 4 sene kadar öncesine dayanan bir belgedeki veriler İstanbul ve Galata'da toplam ev sayısının 16.324, dükkan sayısının ise 3.927 olduğunu göstermektedir. En yoğun dükkan yerleşimi ticaret alanı olması sebebiyle Haliç sahilinden başlamakta, en yoğun mahalleler ise Yeni Çarşı'nın kurulduğu Mercan semtinde, Küçükpazar sırtlarında, Zeyrek, Saraçhane, Fatih ve Aksaray yönünde, Çarşamba yamaçlarında, Atikali, Çapa, Kocamustafapaşa civarında kurulmuştur [47]. Fatih Sultan Mehmet ayrıca halkın ihtiyaçları için 11'i Suriçi, 3'ü Galata'da olmak üzere 14 hamam ve 54 un değirmeni yaptırmıştır. Hamam, toplumsal yaşamın her dönemde en önemli eksenlerinden biri olmuştur ve temizlenmenin yanı sıra sosyal ihtiyacın da

giderildiği, gelin hamamı, kırk hamamı gibi geleneklere ev sahipliği de yapan, sohbet ve paylaşımların yapıldığı çok etnisiteli ve dinli bir mekandır. Vakıf mülklerinin vazgeçilmez bir parçası olan hamamın merkezi bir konumda olmasına özen gösterilir ve yerleşimin önemli bir parçası olmaktadır [51].

Şekil 3.7 18. yy. İstanbul haritası [52]

18. yy. sonlarına doğru İstanbul Kadılığı'nın kayıtlarına göre İstanbul'daki evlerin sayısı 88.185'tir. Bu evler kat yüksekliği olarak genellikle yönetimin kurallarına uygun inşa edilmişse de (26 ayak yükseklik) planlama açısından özensiz olmuşlardır. Müslümanların evleri çok gösterişli değil, daha çok yaşamaya elverişli ve ihtiyaca yöneliktir. İçte kireç harcı, dışta ahşap kaplama ya da harçlı sıvalı harman tuğlasından yapılmıştır. Müslümanlar evlerinin içinde süslemelere, hasır, halı, ayna, sedir gibi mobilya ve ev eşyası açısından özenmiş fakat tablo ve resimlere inançlarının getirdiği yasak gereği yer vermemişlerdir. Sürekli diken üstünden durmaya sebebiyet veren yangın tehdidi de mobilya harcamasının önünü kesmiştir. Gayrimüslimler de ise durum tam tersi olacak şekilde Avrupa usulü mobilyalar ve tablolara evlerinde çoğunlukla yer vermişlerdir.

Bir bölgeye yerleşmiş etnik gruplar çeşitli sebeplerle yer değiştirmiş ve yeni yaşam alanında da kendi kültürlerine ait düzen kurmuşlardır. Rum ve Ortodoks Helenler Fener'e, 17. yy. da çıkan bir yangın sonrası Museviler Tahtakale'den Balat'a yerleşmişlerdir. Selanik'in Osmanlı hakimiyetinden çıkmasıyla Müslümanlarla birlikte

kaçan Museviler de Balat'a yerleşmişlerdir. Bu yerleşim grupları herhangi bir sınırlama içinde olmadan kendi mekan kullanım özgürlükleri içinde, kendi geleneklerine uygun yaşamışlardır [45].

İstanbul'un 18. yy. da sahip olduğu mahalleler coğrafi özellikler ya da sakinlerinin meslek grubu veya bölgenin sahip olduğu önemli yapıları dolayısıyla farklı isimlerle anılabilmektedir. Galata kenti, Bizanslı Dionysios'a göre burada yetişen incir ağaçlarının fazlalığı sebebiyle antik çağlarda Skykodes adını taşımıştır. Pera, ya da Beyoğlu, Üsküdar kırlarını, Büyük Sarayı ve İstanbul kentini gören güzel konumlu bir dış mahalledir. Tophane, top dökümü yapılan taş binanın bulunduğu dış mahalledir. Burası topçuların mahallesidir. Kasımpaşa Mahallesi ise Galata'nın kuzeybatısındadır, adını burada birkaç büyük hamam yaptıran bir paşadan almıştır. Üsküdar, Suriye, Mezopotamya ve Asya'nın her yerinden gelen tüccarlara ev sahipliği yapmaktadır [39]. Haliç ve Boğaz, hem birleştirdiği hem de ayırdığı üç yerleşme olan İstanbul, Galata ve Üsküdar farklı kimlikler taşıyan yerleşimlerdir. İstanbul yönetim, Galata ticaret, Üsküdar ise bir uydu kent karakterine sahiptir.

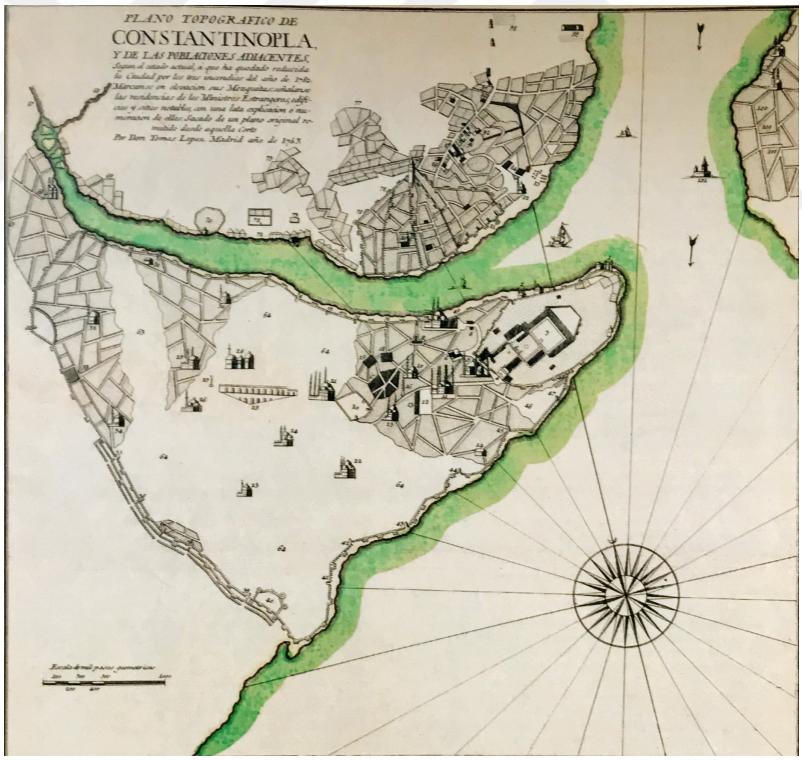

Şekil 3.8 İstanbul'un 1782 yangınları haritası [53]

İstanbul'da kentsel planlamaya ait kaygılar 1830 yılında Moltke Planı önerileriyle kendini göstermiştir. Bu plan gerçekleştirilmese de İstanbul için mevcut durum planı ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da kentsel planlamaya, mahalle yerleşimlerine yönelik çalışmaların külliyelerde olduğu gibi vakıf sistemi ile altından kalkınması amaçlanmış fakat mümkün olmamıştır. Yenilenmeye ve imar edilmeye çalışılan

bölgeler için 1898'de gerçekleşen Hocapaşa Yangını ise bir başka kentsel planlama yaklaşımını ortaya koymaktadır. Yangın sonrasında Eminönü'nden başlayarak Kumkapı sahiline kadar batılı bir planlama yapılmıştır. Fırsatçı planlama olarak da isimlendirilen bu yöntem, neredeyse her gün yangın çıkan şehirde, yangından yok olan semtlerin yeniden planlanması üzerine kurulmuştur. Bazı durumlarda yangına erken müdahale edilmeyip, planlanması istenen diğer bölgelere sıçrayarak yok etmesi dahi beklenmiştir. Bu sistemden yola çıkılarak planlanan yerleşim yerleri birbirinden kopuk, ilişkisiz ve çok parçalı olarak meydana gelmektedir.

İstanbul'un kentsel planlamasında başka yaklaşımlar yaşanması üzerinde deprem ve yangın gibi doğal afetler kadar, savaşlar ve göçler de etkili olmuştur. 1877 yılı Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Osmanlı toprağına yerleşmek üzere gelen göçmenler kente yerleştirilmiştir. Göçmen mahalleleri adı verilen bu ızgara planlı mahalleler özellikle 1877 sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tanzimat Dönemi'nde yaşanan ekonomik hareketlilik ve Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla deniz ulaşımının gelişimi sayfiye alanı olan Boğaziçi'ne yerleşimi arttırmıştır. Özelikle Osmanlı Padişahlarının Boğaziçi'nde yaşamayı tercih ederek Ihlamur ve Yıldız kasırları, Beylerbeyi ve Dolmabahçe Saraylarını yaptırması Boğaziçi'nin yapısını değiştiren en önemli etkenlerden olmuştur. Sur dışında Boğaziçi yerleşimleri yanı sıra Kadıköy taraflarında da yeni yerleşimlerin sayısı yükselmiştir. 19. yy. da Kızıltoprak'tan Bostancı'ya uzanan banliyo yapılaşması Osmanlı bürokrasisisin kişisel girişimlerinden ortaya çıkmıştır. [54].

3.1.4 Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti Dönemi İstanbul'unda 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı verilerine göre Türkiye toplam nüfusu yaklaşık 13,5 milyon olup, İstanbul ölçeğinde incelendiğinde; Merkez, Adalar, Üsküdar, Beyoğlu, Bakırköy, Çatalca, Şile olarak toplam 806.860 kişidir [55].

Cumhuriyet Dönemi sınırları içerisinde özellikle 1914-1950 yılları arasında nüfus durgunluğu yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul'da yaşayan yabancı asıllı nüfus, savaşın etkilerinden kaçarak vatanına temelli geri dönüş yapmıştır. Bunun yanı sıra 1915 Ermeni olayı ve Kurtuluş Savaşı sonrası alınan mübadele kararı neticesinde yerleşik Rumlar hariç, Türkiye topraklarındaki Rum Ortodoksların gönderilmesi nüfusun çeşitliliğin azalmasında büyük rol oynamıştır. Ayrıca savaşın getirdiği geçim sıkıntısı sebebiyle işgal altında olan İstanbul'dan Anadolu topraklarına yapılan göçler yaşanmıştır. Ankara'nın 1923 yılında başkent oluşu ile bürokrat ve memur sınıfının Ankara'ya yerleşmesi gibi hareketler de etkili rol oynamıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında yaşanan nüfus durgunluğunun yanı sıra kentte imar hareketleri de kesintiye uğramıştır. İstanbul'a yönelik imar çalışmaları yerine halkın sosyal ve ekonomik olarak toparlanabilmesi ve yaşanan yeni döneme aidiyet hissinin geliştirilebilmesi için Türkiye genelinde köy enstitüleri ve sanayi programı oluşumlarına öncelik verilmiştir. [56].

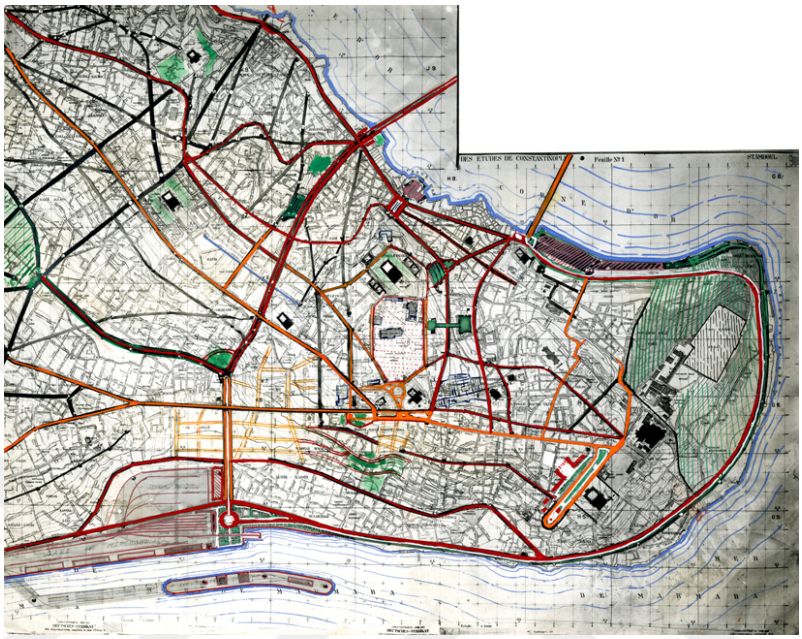

Şekil 3.9 Prost proje fotoğrafı
[57]

İstanbul üzerine kentsel çalışmalara 1930 yılında başlanmış, 1936 yılında davet üzerine İstanbul'a gelen Henri Prost Belediye bünyesinde kurulan İmar Müdürlüğü ile çalışmalara başlamıştır. Henri Prost'un hazırladığı planlar, camiler, medreseler, hamamlar ve anıtları tarihi eser kabul eden fakat fiziksel konut dokusunda çok titiz yaklaşmayan bir tutum sergiler. Mahalle ve konut dokusuyla ilgili önerisi, boş olan arazilere yapılacak yeni semtler ve bu semtlerdeki konut sayısı kadar eski semtlerdeki konutların yıkılmasıdır. Çeşitli uygulamaları yapılmış Prost planı İstanbul genelinde tarihi miras üzerinde büyük tahribat yaratmış, koruma anlayışının henüz gelişmediği ülkemizde, birçok eserin rölövesi dahi alınmadan yıkımı yapılmıştır. Fakat Prost planının konut dokusu üzerinde ve sosyal hayata katılımda Cumhuriyet'le birlikte büyük başka bir etkisi daha olmuştur. Türk toplumunun sekülerleşmesine yönelik bir etkisi olmuştur. Prost planı Osmanlı kent dokusunu hiçe sayarken, mahalle dokusundaki çıkmaz sokak ve içe dönük yaklaşıma bir darbe vurmuştur. Halkın kentle daha yoğun bütünleşmesine olanak sağlamış, mahallenin karakteri de değişmiştir. Mahallenin o dönemde yıkımı kadın-erkek statüsü açısından da etkileyici rol oynamış, mekanın sosyal yapı üstündeki gücü hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamıştır [58].

3.2 Boğaziçi Bölgesi'nin tarihsel gelişimi

Boğaziçi Bölgesi tarih boyunca stratejik konumu dolayısıyla birçok medeniyetin etkisi altında kalmış olsa da güvenlik ve lojistik sebepler dolayısıyla konut yerleşimlerinin odağı olmamıştır. Boğaz'da yerleşime ait kalıntı olmayışının bir diğer sebebi yerleşimlerin azlığından başka Antik Yunanlılar, Roma İmparatorları, Latinler, Persler, Avarlar, Slavlar, Bulgarlar, Araplar gibi pek çok milletin kuşatması altına giren İstanbul kentinin uğradığı kuşatmalardan olumsuz sonuçlar alan birliklerin, Boğaz ve çevresini yakıp yıkarak, geri çekilmiş olmalarıdır [59].

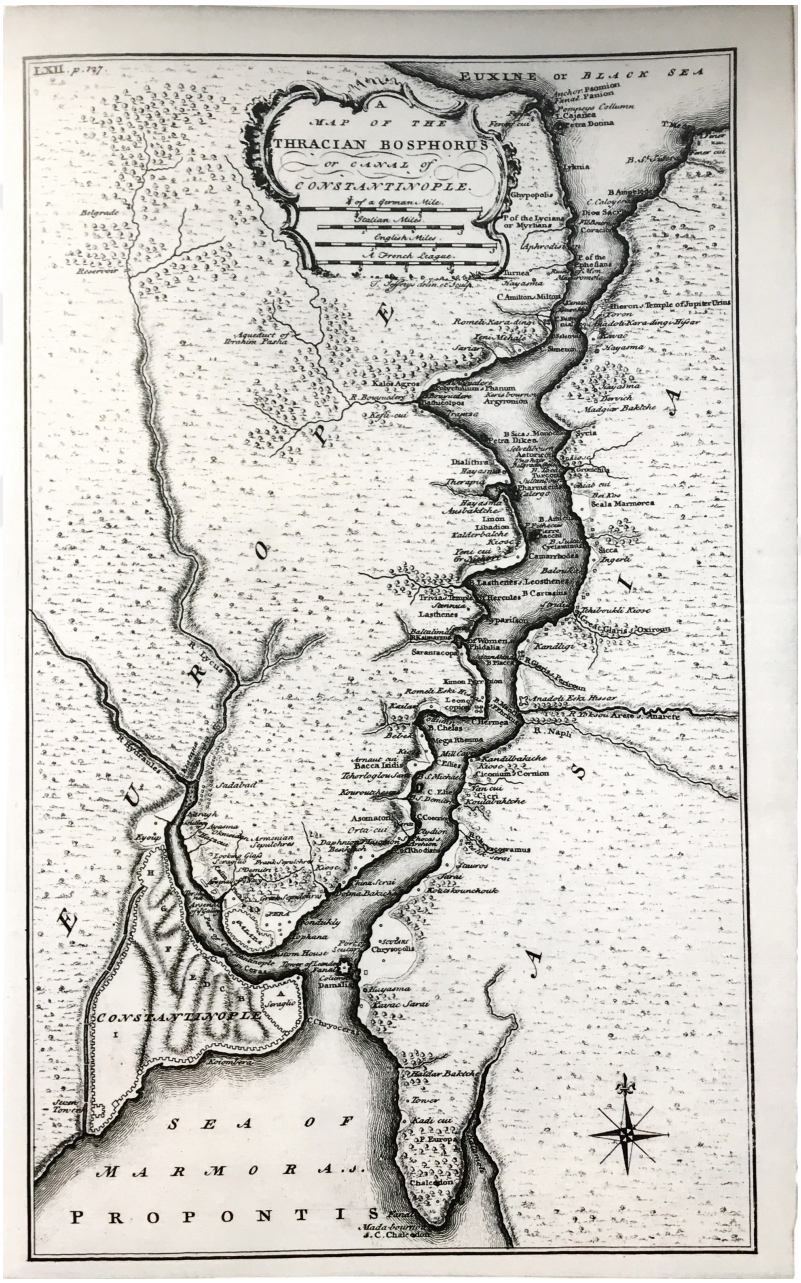

Şekil 3.10 18. yy. Boğaziçi haritası [60]

Sayfiye olarak gelişmiş Boğaziçi yerleşimleri, işlev olarak ve kente olan mesafesi dolayısıyla kentleşememişlerdir. Kıyılarda deniz araçlarının yaklaşmasına olanak vermeyen bölgelere yerleşim çok olmamıştır. Boğaziçi'nde de kıyı boyunca lineer bir yerleşim olmasının sebeplerinden biri budur [54]. Yerleşim yerleri geniş düzlüklerin azlığı ve eğimli topografyanın da etkisi ile koy ve vadilere kurulmuştur. Kıyı kesimlerde eğim yüzde 10'dan başlayarak yer yer yüzde 30'lara kadar varmaktadır. Anadolu Yakasının Kuzey Bölgesinin sırtlarında ise yüzde 60'lara varan yamaçlar vardır [61]. Eski yerleşme çekirdekleri incelendiğinde tarihi merkez ve konut yerleşimi, kayık ve teknelerin yanaştırılabildiği koylar üzerinde yer almış, kara ve denizden ulaşım imkanları arttıkça gerçekleşen iç göçler sonucu konut alanları artarak bu gelişim yapısında bozulmalar meydana gelmesine sebep olmuştur [62].

Bizans Dönemi'nde Boğaziçi'ne, önceden gemicilerin adaklarda bulunduğu bölgelere kurulan kiliseler, korunaklı koylarda inşa edilmiş yazlık imparatorluk sarayları ve bazı koylarda kurulu balıkçılık ve bahçecilikle geçinen köy yerleşimleri dışında bir yerleşim olmamıştır [40]. Osmanlı Dönemi'nde ise Boğaziçi'ne yerleşmeler 17. yy. da Anadolu kentlerinden İstanbul Yarımadasına yapılan göçlerin etkisiyle dar gelirli halkın ve dış ticaretle uğraşanların Eyüp ve Boğaziçi köylerine yerleştiği dönemlerde olmuştur [61].

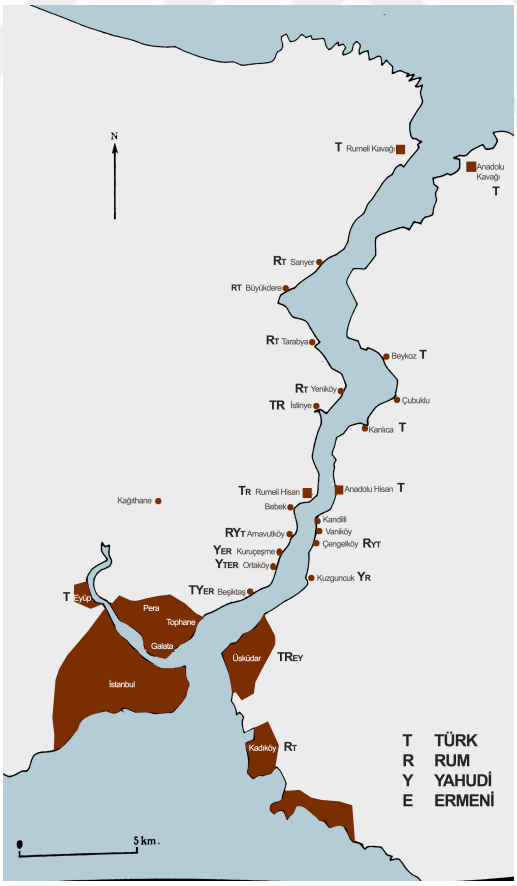

Şekil 3.11 17. yy. ın ikinci yarısında Boğaziçi köylerindeki etnik nüfus dağılımı [40]

Boğaziçi'nin kimliğini, Osmanlı'dan bu yana inşa edilen zarif yalıları, köy ve kasabalarındaki mütevazı yaşamı ve ziyaret edilen mesire yerleri oluşturmuştur [63]. 3. Selim'in batının teknikleri ile Türk geleneğini yansıtma çabası da Boğaziçi'ndeki yalıların görünümleri üzerinde etkisini göstermiştir [61]. Bunun yanısıra Şirket-i Hayriye'nin deniz seferlerine başlaması merkez alanları, ticaret bölgeleri ve konut alanlarını birbirine bağlamıştır [63]. Boğaziçi'nde ikamet eden halkın etnik kökenleri, Boğaz'ı gözetim altında tutan kalelerin etrafından kurulmuş olan, Rumeli Kavağı ve Anadolu Kavağı, Rumeli Hisarı ve Anadolu Hisarı, Beykoz ve Kanlıca hariç diğer yerleşimlerde çoğunluklar Rum ve Yahudilerden oluşmaktadır (Şekil 3.11). Bu bölgelerde sosyal yaşantının getirdiği mekansal etkileşimler günümüzde çoğunlukla ibadet yerleri kapsamında gözlemlenmektedir.

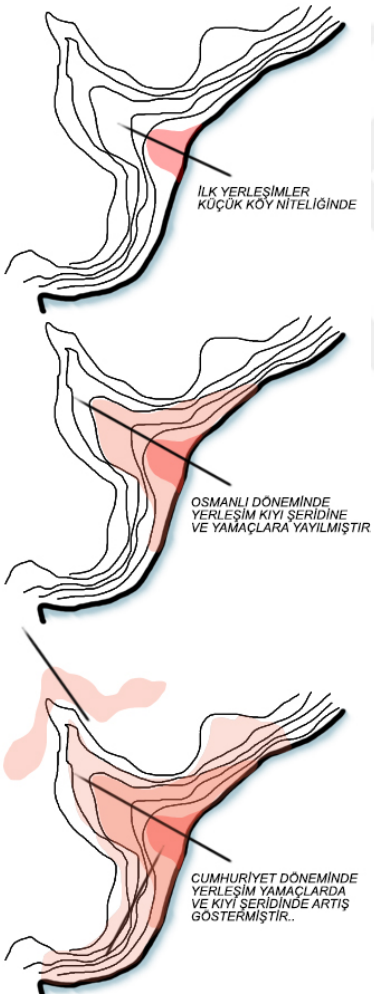

Şekil 3.12 Boğaziçi'nde yerleşimin zaman içinde gelişiminin şeması [64]

Cumhuriyet Dönemi'nde, 2. Dünya Savaşı sonrasında Boğaziçi kıyılarında kurulan sanayi tesisleri yoğunlukta olmuştur. Bu durum üretim tesisleri ve fabrikaların kurulmasıyla Boğaziçi'nde göç olgusunda ciddi artışa sebep olmuş ve nüfusun demografik yapısının değişimi üzerinde etkin rol oynamıştır. İç göçle gelen halkın

plansız yerleşmesi kentsel saçaklanmalara sebep olmuştur. Bu yaşanan kentsel gelişme hızı, barınma ihtiyacına yönelik gecekondulaşma ile yatayda, sanayileşme etkileri sonucu apartmanlaşma ile düşeyde artış göstermiştir.

3.3 Beykoz İlçesi'nin Tarihsel Gelişimi

Beykoz İlçesi'nin yerleşimi ile ilgili kesin tarihlere yer verilmese de kaynaklar Traklar'ın hakimiyeti altında olan bölgenin kralları Amykos'un adını taşıdığını söylemektedir. Beykoz'un Antik Çağ'da Gümüş Çanak anlamına gelen Phiale ve defne ağaçlarından dolayı Daphneis olarak da anıldığıda eklenebilir [65]. Burada Bebrik Devleti'ni kuran Traklar'dan sonra Beykoz Bitinyalı'ların egemenliğine geçmiştir. M.Ö. 65 yılında ise Bitinya Roma egemenliğine geçmiştir. Sonraki dönemlerde Perslerin sonra Araplar'ın hakimiyetinde kalmış ve 700 yıl kadar bir süre zarfı için Bizans egemenliğinde kalmıştır. Bu süre 1402 yılında son bulmuş ve bölge Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir.

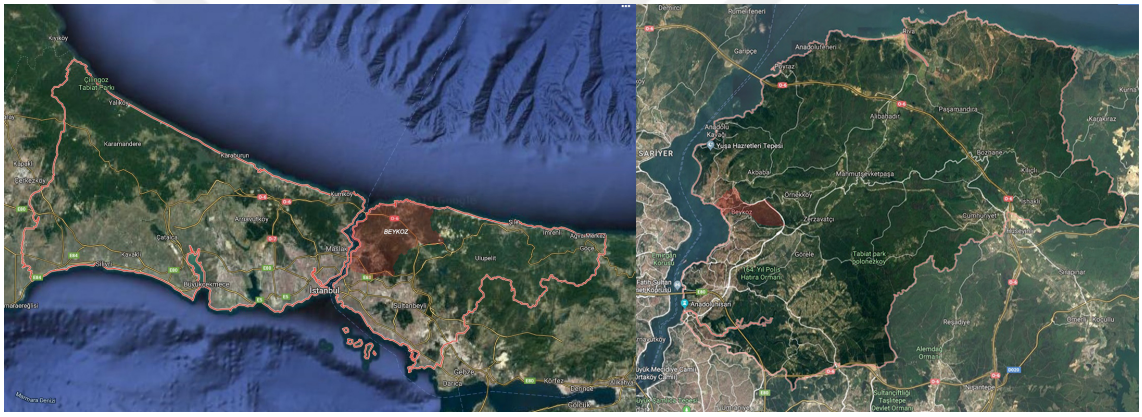

Şekil 3.13 İstanbul'da Beykoz İlçesi ve Beykoz Merkez Mahallesi'nin sınırları ve konumları

Bizans döneminde balıkçı ve odunculukla uğraşan köyler dışında yerleşimin bulunmadığı bir Boğaz köyü olan Beykoz Osmanlı Dönemi kaynaklarında Beykoz Kasabası olarak bilinmektedir. Osmanlı Döneminde ismi Beykoz Kasabası olan bölgenin isminin kökeni sonundaki ekin "koz" ya da "kos" olduğu konusunda netleştirilemediği için tartışmalıdır. İzmit Beyi Akçakoca kendi adıyla anılan Kocaeli'yi fethettikten sonra karargahını Beykoz'da kurmuştur ve Farsça'da "kos" kelimesinin köy anlamına gelmesinden yola çıkarak Beyköyü anlamına geldiği düşünülmektedir. Bir diğer iddia ise bölgenin ceviz ağacıyla meşhur olduğu için ceviz anlamına gelen "koz" kelimesiyle bir araya getirilerek oluştuğudur [66]. Evliya Çelebi halkın odunculuk, bahçecilik ve balıkçılıkla geçindiğini yazmıştır. İnciciyan ve Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre de kasabada Türklerin yanı sıra Ermeniler de yaşamaktadır.

Beykoz Kasabası adıyla var olmuş yerleşim yeri günümüzde Beykoz Merkez Mahallesi'nin sınırlarına sahiptir ve Beykoz İlçesi'nin kentsel çekirdeğini oluşturmaktadır. Ulaşımın diğer Boğaziçi Köylerine olduğu gibi yoğun olarak deniz yoluyla yapıldığı Beykoz Kasabasına 1851 Yılında Şirketi Hayriye Vapurları ile ulaşım sağlanmıştır. Günümüzde Şehir Hatları Vapurları ulaşımı sağlamaktadır.

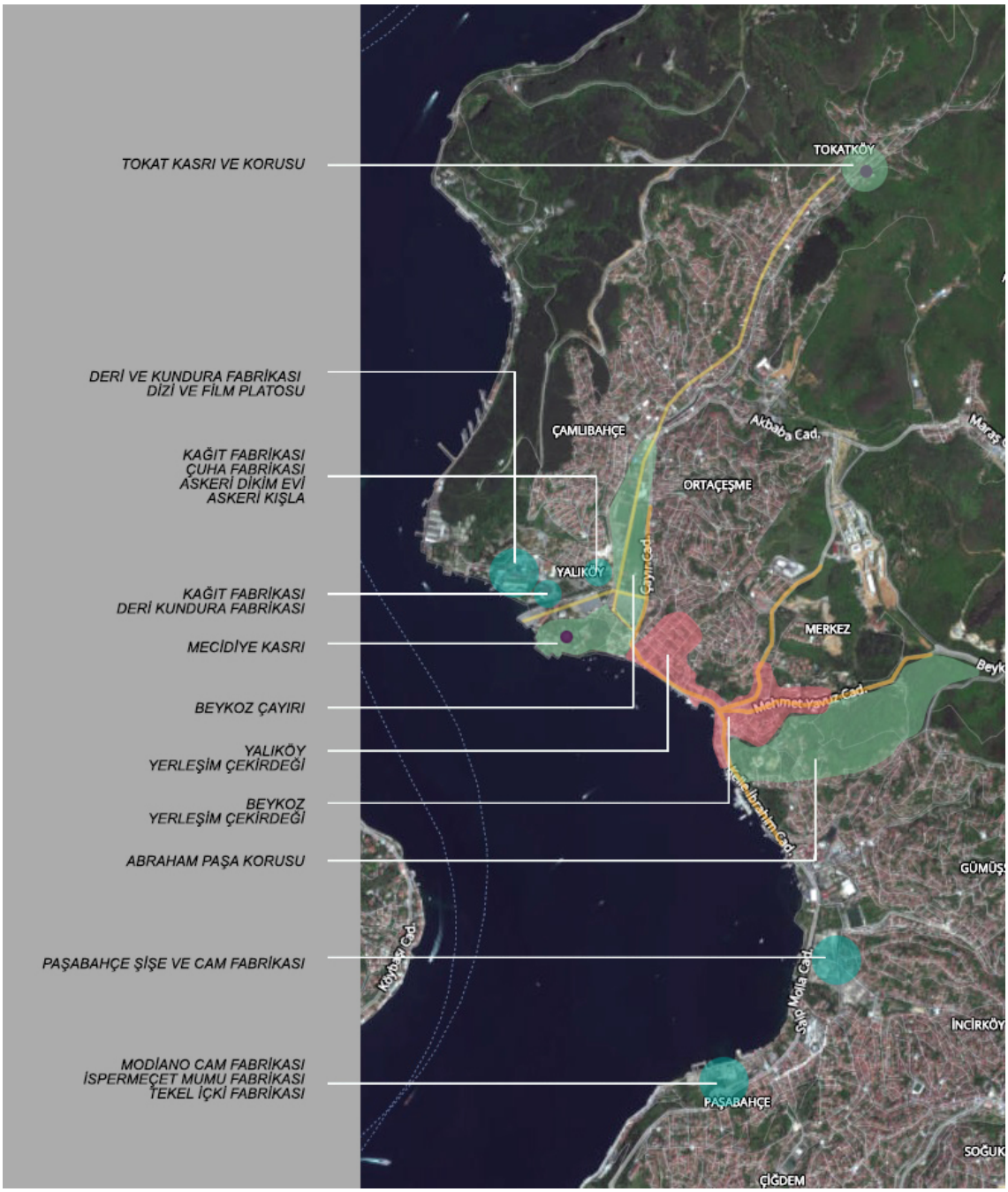

Şekil 3.14 Beykoz yerleşimi çekirdeği ve koru ve fabrikalarla ilişkisi

3.3.1 Korular ve Kasırlar

Beykoz yeşil alanları ve mesire yerleriyle meşhurdur. Özellikle sık orman arazilerinin yakınlarındaki bu bağ, bahçe ve koruluklar geçmişten günümüze piknikler ve festivaller gibi nedenlerle halk tarafından ziyaret edilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde bu bölgelerde saray eşrafı tarafından yazlık saray ve kasırlar inşa edilmiştir.

Beykoz'un koru ve bahçelerinden bazıları Beykoz Abraham Paşa Korusu, Beykoz Kasrı Korusu, Mihrabat Korusu, Hıdiv Kasrı Korusu olarak sayılabilmektedir. Günümüzde üzerindeki yapılaşma dolayısıyla Osmanlı Dönemi'nin önemli ziyaret alanlarından biri olan Tokat Bahçesi ise bugün mevcut değildir.

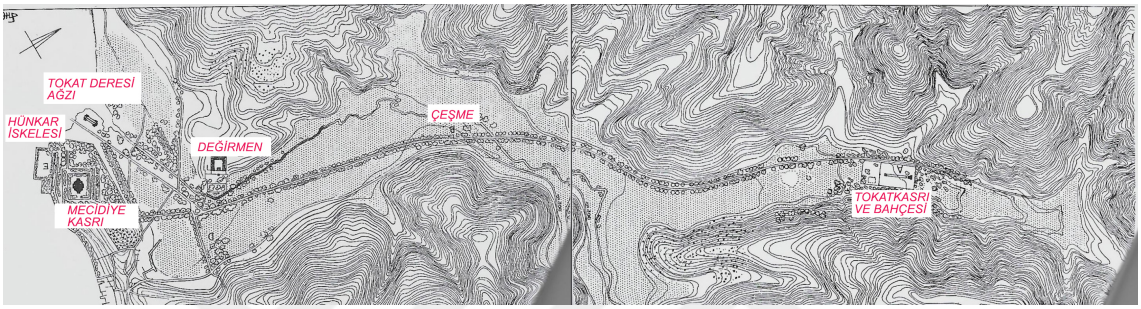

Şekil 3.15 Sedad Eldem'e ait Beykoz Çayırı ve Tokat Kasrı Bahçesi çizimi [67]

Tokat Bahçesi, padişahların avlanmak için geldikleri Akbaba Köyü yakınlarındaki bölgeye verilen isimdir. 15. yy. da Fatih Sultan Mehmet burada avlanırken Tokat Kalesi'nin ele geçirildiği haberi kendisine bu bölgede verilmiştir. Buraya etrafı çitlerle çevrili bir bahçe ve içine bir kasır yapılması emrini vermiştir. Bu sebeple isminin Tokat Kasrı ve Tokat Bahçesi olduğu söylenmektedir [68]. Tokat Kalesi'nin Osmanlı hakimiyetine girmesi ise Sultan 1. Beyazıt (1308-1402) Dönemi'nde gerçekleştiği için, buraya verilen ismin hayvan ağılı anlamına gelen tokat kelimesinden almış olma ihtimali de bulunmaktadır [69]. Burada inşa edilmiş Tokat Kasrı'na ait herhangi bir buluntu yer almamaktadır. Sedad Eldem'in çizimlerinde Tokat Kasrı ile Beykoz Kasrı ve Korusu arasındaki ilişki görünmektedir. Bir vadi üzerine kurulmuş iki yapı, ağaçlar ile çevrili bir yol ile birbirine bağlanmaktadır. Bu aksın bulunduğu bölge Beykoz Çayırı'dır.

Beykoz Çayır'ı Osmanlı Dönemi'nde İstanbul halkının çadırlarla kamp kurduğu ve konakladığı bir mesire alanıdır. Osmanlı Dönemi'nin önemli diğer mesire yerleri olan Kağıthane, Göksu, Büyükdere, Sultaniye Çayırları'nda gerçekleşen lonca etkinliği gelenekselleşmiştir. Bunlardan terlikçi esnafına ait eğlenceler de Beykoz Çayırı'nda gerçekleştirilmiştir. 17. yy. da terk edilen bu gelenek yaklaşık 200 yıl sonra geri getirilme çabasına girilmişse de başarılı olamamıştır. 19. yy. da çayır bu defa yatılı asker öğrencilerin Hıdırellez Eğlenceleri'ne ev sahipliği yapmıştır. Sahip olduğu düz ve geniş alan Tanzimat Dönemi'nin batılı spor etkinlikleri için de uygun zemin

oluşturmuş ve spor etkinlikleri burada gerçekleştirilmiştir [70]. Günümüzde çayır kendi içinde parçalara ayrılmış, bir bölümü Beykoz Spor Kulübü'ne ait spor sahası olarak kullanılmakta, bir bölümü festivallere ayrılmış bir alan olarak durmaktadır. Bir diğer bölümü ise Beykoz Kasrı ile olan fiziksel ilişkisini kesen bir pazar alanına dönüştürülmüştür.

Şekil 3.16 Mecidiye Kasrı'nın kıyıdan görünümü ve müze giriş kısmı fotoğrafı

Servi Burnu'nda bulunan Beykoz Mecidiye Kasrı çayırla görsel ilişki içersindedir. Kasırdan bakıldığında Beykoz Çayırı'nda gerçekleşen müsabakalar izlenebilmektedir. Ruslarla yapılan Hünkar İskelesi Antlaşması üzerine buraya Ruslar tarafından dikilen Moskof Taşı'nın simgesel değerine karşı bir tutum sergilemek amacıyla kasır buraya inşa edilmiştir. Boğaziçi'ne inşa edilen ilk kagir kasır olma özelliğini taşımaktadır. 1845 yılında Mısır Hıdivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından Sultan Abdülmecit'e hediye edilmek üzere inşaatına başlanmış fakat inşaatı sürerken ölümü sebebiyle inşası oğlu Said Paşa tarafından 1854 yılında tamamlatılıp Sultan'a takdim edilmiştir. Kasrın müdavimi en çok Sultan Abdülaziz olmuş. Napolyon'un İstanbul'u ikinci defa ziyaretinde ikametgahı bu kasır olmuştur. İmparator Eugenie bu kasırda ağırlanmıştır. İkinci Abdülhamid zamanında ziyaret edilmeyen kasır içindeki mobilyasıyla beraber çürümeye yüz tutmuştur. Sonraki dönemde ise kasrın ihtiyaçları ve yenilenmesi için gerekli masrafların karşılanmasının yükü kaldırılacak gibi olmaması dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı sırasında kasır darüleytam (yetimhane) olarak kullanılmıştır. Sonrasında Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda bırakılan muhacirlerin iskan edilmesi için bir süre kullanılan kasır, askeriyeye verilmiştir. 1916-1952 yılları arasında harabeye dönen bina 1952 yılında bakanlık emrine verilerek burada bir prevantoryum (verem) müşahadesi açılmıştır [70]. Padişaha yazlık saray görevi görmesi planlanarak inşa edilen bu bina geçirdiği her dönemde ihtiyaca yönelik işlevler edinmiş olduğu görülmektedir.

Şekil 3.17 Abraham Paşa Korusu - günümüz

Abraham Paşa Korusu ya da Abraham Paşa Çiftliği olarak anılan koru Beykoz ve Paşabahçe sırtlarından başlayarak Karadeniz ve Riva'ya kadar bir alanı kapsamaktadır. Bu koru Abraham Paşa'ya ait olup 1908 yılında arsanın deniz kıyısındaki bir bölümü satın alınarak Hürriyet Bahçesi adıyla halkın kullanımına açılmıştır [71]. Korunun içinde Abraham Paşa'nın yaptırmış olduğu ev 1937 yılında yanmış, sonraki yıllarda yeniden inşa edilmiştir [72]. Belediye tarafından sosyal tesis olarak kullanılmaktadır. Koru günümüzde halkın kullanımına açıktır. Beykoz'da yaşayan ailelerin tercih ettikleri piknik ve çocuk oyun alanlarına sahip bölge, Beykoz Merkez Mahallesi'nin fiziki sınırlarını oluşturmaktadır.

Beykoz'un bilinen değerlerinden biri de Beykoz Fidanlığı'ıdır. Beykoz ormanlık ve koruluklarıyla bilinen bir bölge olduğu için bu bölgede konuya yönelik birimler zaman zaman var olmuştur. Günümüzde eski Mustafabey Çiftliği ve Arpacı Çiftliğinin bulunduğu bölgede binası bulunan Orman Ameliyat Mektebi 1918 yılında kurulmuş fakat maddi yetersizlikler ve orman çetelerinin verdiği rahatsızlıklardan dolayı 1920 yılında kapatılmıştır. Burası sonradan Ziraat Okulu halini getirilmiş 1934'ten itibaren Beykoz Fidanlığı olarak işletilmeye devam etmiştir [73].

3.3.2 Sanayi ve Üretim Tesisleri

Boğaziçi ve Beykoz genelinde sanayileşme hareketleri Cumhuriyet Dönemi'nde başlamıştır. Fakat Beykoz'un sanayi ve üretim geçmişi 19. yy. a dayanmaktadır. Cam, çömlek, deri işçiliği tesisleri ve dükkanları Beykoz'da çok eskiden beri bulunmaktadır. Beykoz Kasrı ve Korusunun bulunduğu vadide aynı zamanda bölgesel bir tesisleşme görülmektedir. Boğaz kıyısında kurulan tesisin lojistik ihtiyaçlarının ve mal sevkiyatının Boğaz'dan kayık ve gemilerle karşılanabilir olması ve Tokat Deresi'nden akan suyun sanayide kullanılması bu alanda bir çok sanayi tesisi kurulmasına yol açmıştır.

Beykoz'un marka değerlerinden biri olarak kabul edilen Deri ve Kundura Fabrikası'nın hikayesi 19. yy. başına dayanmaktadır. Beykoz'da 1810 yılında bir deri imalathanesi

bulunan Hamza Efendi'den Padişah tarafından satın alınan debbağhane ordunun çizme, koşum takımları gibi ihtiyaçlarını karşılamak üzere işletilmeye başlanmıştır. İsmi önce Tabakhane-Klevehane-i Amire (1810) ardından Beykoz Teçhizat-Askeriye Fabrikası (1816) onun da ardından Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası (1826) olarak değiştirilmiştir. 1870 yılında günlük üretim 300 çift kunduradır. 1877 yılında ise Beykoz'da ürün kalitesi Viyana Uluslararası Fuar'ında ödüle layık görülmesiyle kendini dünya çapında kanıtlamıştır. 1912 yılında Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın fabrikaya yeni makineler aldırmasıyla ve yapılan yatırımlarla üretim günde 1.000 çift kunduraya çıkmıştır. 1916 yılında günlük üretim günde 2000 çift kunduraya çıkarılmış fakat Birinci Dünya Savaşı'nın etkisi özellikle sanayide kendini göstermeye başlamış üretim hızı ve kalitesi bu noktadan sonra düşüş yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra 1923 yılında Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne bağlanarak Cumhuriyet Dönemi sanayileşme hareketine katılmıştır. 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilen fabrika 6 ay süreyle Devlet Sanayi Ofisi tarafından yönetilmiş ve son olarak Sümerbank Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi adını almıştır. 1955 yılında yapılan yatırımlarla yıllık üretim kapasitesi 1.860.000 çifte yükselen fabrikaya 1964 yılında yan tesisler eklenmiştir. 1968 yılında suni deri üretimine geçilmiştir. 1977 yılında üretim kapasitesi yılda 2,5 milyon çifte yükselmiştir. 1984 yılında yapılan işçi alımları son işçi alımı olmuş ve fabrika 1986 yılında zarar etmiştir. 1993 yılında Boğaz'ı kirlettiği gerekçesiyle deri bölümü kapatılmış, 1999 yılında Bakanlar Kurulu kararı neticesinde fabrikanın tümüyle kapatılması kararı alınmıştır. 2003 yılında özelleştirilerek özel bir şirkete satılmıştır.

Şekil 3.18 Beykoz Deri Fabrikası 1914 yılına ait görseller [74]

Beykoz'da üretim yapan bu tesis Beykoz'un gelişiminde rol sahibi olmuştur. Fabrika'nın artan işgücü ihtiyacı ile göç alan bölgede yeni hizmet sektörleri oluşmuş, okul ve sağlık kurumlarının bölgede artışına yol açmıştır. Deri Kundura Fabrikası'nın işçilerine yönelik sinema, lokal gibi sosyal etkinliklerden Beykoz halkı da yararlanmıştır.

Beykoz'da Deri Kundura Fabrikası ile aynı bölgede kurulan Kağıt Fabrikası da 3. Selim Dönemi'nde kurulmuştur [75]. 1804 yılında kurulan fabrika 1809-10 yıllarında

ithal kağıt fiyatlarının düşüklüğü sebebiyle sebebiyle zarar ederek kapatılmıştır. 1828-1829 yılları arasında bir başka kağıt fabrikası binası daha kurulmuş fakat o da kapanmıştır. Bu fabrika ise daha sonra elbise imalathanesine döndürülmüştür. 1893'de eski kağıthanenin bulunduğu bölge yakınlarında kurulan yabancı ortaklı bir kağıt fabrikası ise sadece altı ay çalışmıştır. 19 yıl boş kalan fabrika 1912 yılında tekrar faaliyete geçirilmeye çalışılmıştır. 1915 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Almanya'nın isteği üzerine savaş malzemesi olarak kullanılmak üzere makineler eritilmiş ve tahrip edilmiştir. Fabrika daha sonraları depo olarak kullanılmış ve Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasına dahil edilmiştir.

Kağıt Fabrikası hiç bir dönemde Beykoz'un üzerinde kültürel ya da ekonomik anlamda etki edecek kadar süreklilik göstermemiştir. Savaş ve hükümet politikaları ya da piyasa durumu gibi sebeplerle gerekli atılımı gösterememiştir.

Şekil 3.19 Beykoz Kağıt Fabrikası [76]

1828-1829 yıllarında kurulup çok kısa sürede kapatıldığından bahsedilen Kağıt Fabrikası Çuha Fabrikası olarak işletilmiştir. 1863-1864 yıllarında Askeri Dikimevi'ne çevrilmiştir [69]. Sonraki yıllarda ise kışla binası olarak kullanılmıştır. 2012 senesinde geçirdiği restorasyon sonrasında 2018 yılında Bezmialem Vakıf Üniversitesi'ne devredilmiştir [77]. Binanın akademik amaçlarla kullanılıyor olmasının bulunduğu bölgeye katkıları olacağı söylenebilir. Araştırmacı ve öğrenci yoğunluğunun bölgede artış göstermesi ile demografik ve sosyal yapı etkilenecektir.

Şekil 3.20 Çuha Fabrikası - restorasyon öncesi ve sonrası

Beykoz'un marka değerlerinden biri olan Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası 1934 yılında kurulmuş 2002 yılına kadar üretime devam etmiştir. Beykoz'la birlikte anılan Beykoz İşi ve Çeşmibülbül bu fabrikada üretilmiştir, cam el sanatlarıdır. 3. Selim'in 1795 yılında Venedik'te eğitim alması için gönderdiği Mevlevi Derviş Mehmet Dede camcılık sanatını öğrenip Beykoz'da kurulmuş olan Cam Fabrikası'nda ustalık yapmıştır. Çeşmibülbül tekniğini Mehmet Dede oluşturmuştur. Beykoz Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası Beykoz'da yaşayanların temel geçim kaynaklarından biri olmuştur. Bir çok aile ferdi aynı fabrikada çalışmışlardır. Beykoz'un 1950'li yıllarda sahip olduğu işçi nüfusunun çoğunluğunun Şişe ve Cam Fabrikası ile Deri ve Kundura Fabrikası çalışanları ve aileleri olduğu söylenebilir.

Beykoz'da bir Şise ve Cam Fabrikası kurulmadan önce de burada varlığını sürdüren 500 kişi işçi kapasiteli başka bir cam fabrikası vardır. Saul Modiano adındaki bir şahsa ait olan Fabrica Vetramini di S. Modiano 1899 yılından 1922 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Aynı bölgede 1857 yılında üretime başlayan İspermeçet Mumu Fabrikası da üretimini 1922 yılında sahiplerinin ölümü ile sonlandırmıştır. Bu iki fabrikanın yerine daha sonra 1923 yılında İspirto ve Rakı Fabrikası kurulmuştur. 2000'li yıllarda özelleştirildikten sonra yıkılmıştır.

Şekil 3.21 Paşabahçe yerleşiminde bulunan Rakı Fabrikası ve Şişe ve Cam Fabrikaları harita gösterimi [78]

Beykoz'un sosyal, ekonomik ve demografik yapısı üzerinde fabrikaların etkisi azımsanamayacak nitelikte olmuştur. Fabrikaların Beykoz'da ikamet eden çalışanlarına ve Beykoz halkına sağladığı imkanlar yalnızca bölgenin kalkınmasından daha fazlasına imkan sağlamıştır. Fabrika çalışanlarının çoğunun aynı bölgeden olması komşuluk ilişkilerinin de kuvvetlenmesinde etkili olmuştur. Günümüzde bölgeye yerleşen işçi ailelerinin çoğu yaşadıkları yerden ayrılmamışlardır.

3.3.3 Nüfus ve Gündelik Yaşam

Beykoz' un 17. yy. da Ermeni nüfusuna sahip bir kasaba olduğundan bahsedilmektedir. Sonraki yüzyıllarda bu bilgi belgelere kesinleştirilebilmektedir. Nüfusa ait bilgiler Osmanlı Dönemi'nde vergi gelirlerinin belirlenmesi ya da olası asker sayısının saptanması için tutulan defterlerde kayıt altına alınmıştır. Bu durumda kayıt altına alınan nüfus genellikle hane halkını değil, hane reisi ya da evdeki erkek nüfusunu göstermektedir. 1840 yılında Beykoz Kasabası'nda Müslüman erkek nüfus 200, Ermeni erkek nüfus 181, Rum erkek nüfus 48'dir. Bu sayılara bağlı kalınarak (zükura göre) yapılan hesapla tahmini 1716 kişinin kasabada yaşadığı söylenebilmektedir. Öte yandan aynı sayılar üzerinde yapılan başka bir yöntemle (haneye göre) yapılan tahmine göre nüfus 804 kişi olarak belirlenebilmektedir. 1840 senesi Temettuat Defterlerinden alınan bilgiler doğrultusunda Beykoz Kasabası

yakınlarındaki köy ve diğer kasabaların tahmini nüfus verilerine dayanarak Beykoz Kasabası'nda yerleşimin yoğunluğu gözlemlenebilmektedir (Tablo 3.1)[79]. Beykoz'un, Beykoz Kasabası ve Anadolu Hisarı yüksek yoğunluklu kentsel nitelikli yerleşim yerleri olup ger kalan bölgeler genellikle kırsal yerleşimlerdir.

Tablo 3.1 Hane ve zükür verilerine göre nüfusun karşılaştırılması [79]

1840 Senesi	**Hane**	**Haneye Göre Tahmini Nüfus**	**Zükur**	**Zükura Göre Tahmini Nüfus**
Anadolu Feneri				
Poyraz Limanı				
Yalıköy	47	118	99	792
Beykoz Kasabası	201	804	429	1716
İncirli	49	196	85	340
Anadolu Hisarı	80	320	159	636
Alibahadır	16	64	41	84
Akbaba				
Dereseki				
Ermeni Köyü (Alemdağı)	19	76	62	248
S.çiftliği	22	88	64	256
Çekme	22	88	54	216
Kurna				
Göllü	17	68	36	144
Öğümçe	26	104	86	344
Bozhane				
Kılıçlı				
İshaklı				
Hüseyinli	24	120	55	220
Sırapınar	21	81	50	200
Ayvalı	10	40	21	84
Ömerli	62	248	145	580
Koçullu				
Esenceli				
Muratlı				
Kurtdoğmuş				
Tepeviran				
Revancık				
Toplam	**616**	**2485**	**1371**	**5860**

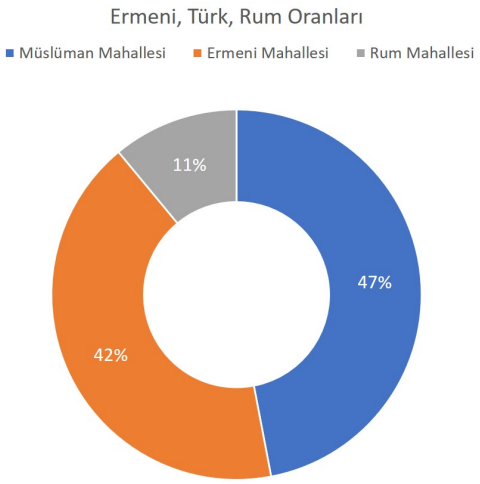

Şekil 3.22 Beykoz Kasabası'ndaki mahallelerin nüfus yoğunlukları [79]

Beykoz'da nüfusun artışı, azalışı ve demografik yapısındaki farklılıklar dönemlere ve olaylara bağlı olarak değişiklik göstermiştir. 19. yy. sonlarında yaşanan Osmanlı - Rus Savaşı (1877-1878) sonrası imzalanan Berlin Antlaşması'na dayanarak Balkanlarda ikamet eden Müslüman nüfusu Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Bunların bir bölümü Anadolu topraklarına yerleştirilmiş bir kısmı da İstanbul'un halihazırda kalabalık olan nüfusuna ekleme yapmamak amacıyla şehrin dışında iskan edilmişlerdir. Gelenlerin hastalıktan kırılmamaları için havası ve suyu güzel bölgelere yerleştirilmeleri gereği vurgulanmıştır. Beykoz'da yapılan arazi tespit çalışmaları ile bazı çiftliklere 250 hane civarı, yaklaşık 1.200 muhacir yerleştirilebileceği sonucuna varılmıştır. Bu durum üzerine bölgenin nüfusu Balkan Harbi sonrasında artış göstermiştir [80].

Tablo 3.2 1881-1914 yılları nüfus sayımlarına göre Beykoz nüfusu [80]

Nüfus Sayımı	Müslüman		Rum		Toplam (Diğer unsurlarla birlikte
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
1881-82/1893	1.665	1.955	604	729	5.093
1906-7	2.308	2.015	882	754	5.959
1914	14.466		3.708		18.773

Beykoz'un nüfusundaki hareketlerde 2. Dünya Savaşı'nın da etkisi olmuştur. 1935 yılında köy ve kent toplam nüfusu 21.308 iken 1940 yılında 41.000'in üzerine çıkmıştır. Boğaziçi'ndeki kışlalara yerleştirilen askeri birlik ve personel bu nüfus artışının sebeplerindendir. Savaşın bitmesinin ardından nüfus düşüş göstermiş ve 33.000'in altına inmiştir.

Beykoz'un nüfusunun artışına sebep olan en büyük etmen ise Bölüm 3.3.2'de bahsi geçen fabrikaların Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan sanayi atılımlarına yönelik

yatırımlarla yaşanan üretim artışı ile ortaya çıkan iç göç olmuştur. İç göçün Beykoz üzerinde yarattığı nüfus etkisi sayısal olarak 1945-1950 yıllarındaki nüfus artış oranı %24,68 iken, 1950-55 yıllarında bu oran %54,84 'e çıkmıştır (Şekil 3.23).

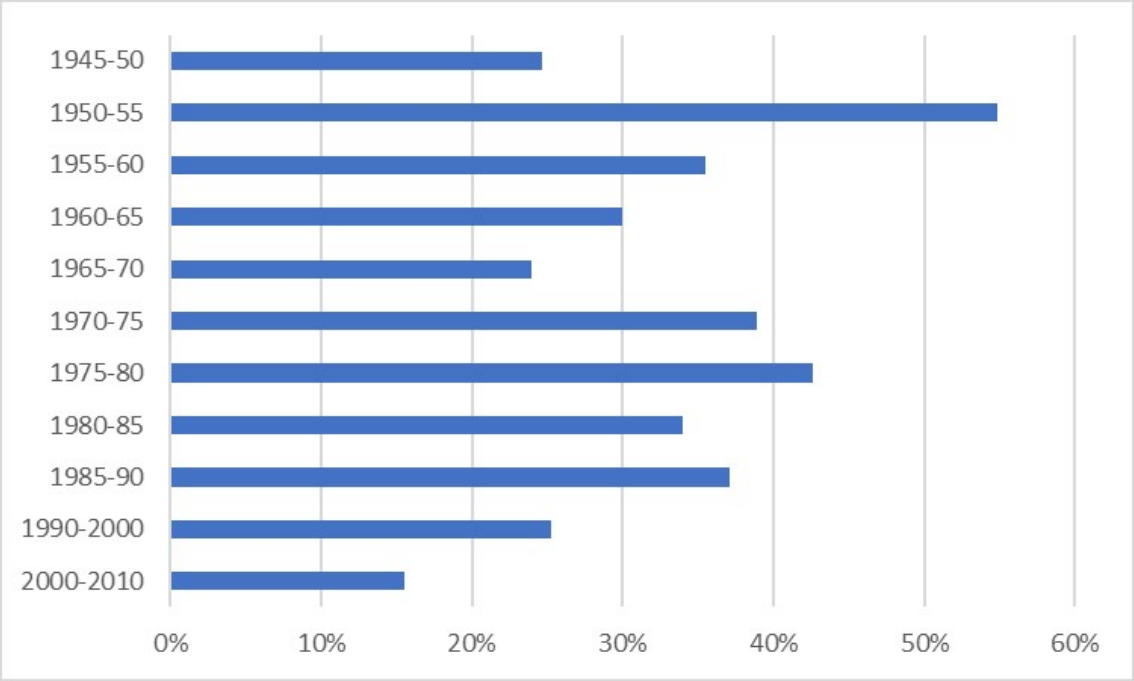

Şekil 3.23 1945-2010 yılları arası Beykoz İlçesi'nde nüfus artış oranları [81]

Beykoz'un geçmişten günümüze fiziksel yapılaşması ise bahsedilen etnik yapılaşma, göçler ve savaşlarla artan konut ihtiyacı çevresinde şekillenmiş ve kentsel ihtiyaçlarına yönelik biçimde organik olarak şekillenmiştir. Tipik bir Boğaz Köyü yapılaşmasına sahip olan Beykoz Kasabası iskele yakınlarındaki bir çeşme, hamam ve cami ile çevresindeki dükkanlarla ve vadi boyunca devam eden konut alanlarıyla var olmuştur.

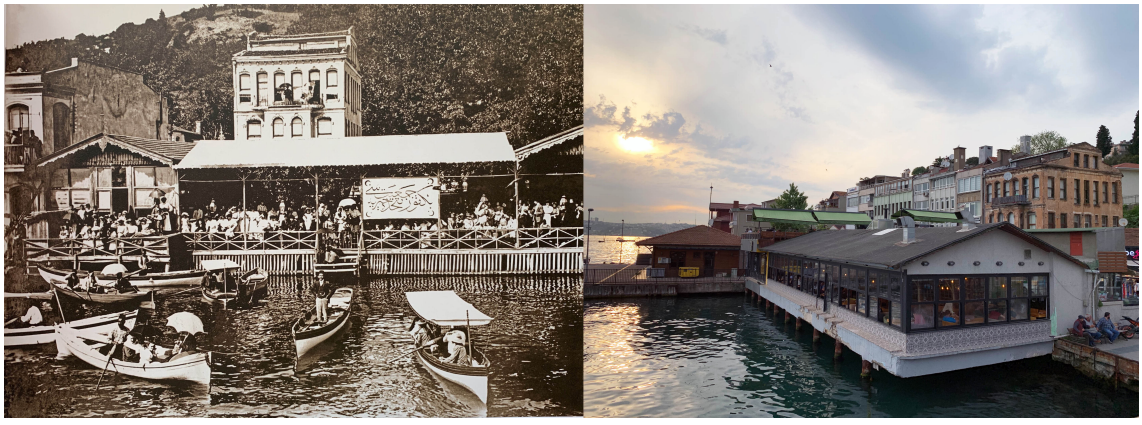

Şekil 3.24 İskele yanındaki gazino ve kıyı yapılaşması

Merkezde bulunan İshak Ağa Çeşmesi sadece su temin edilen bir yapı değil sosyal hayatın çok önemli bir parçasıdır. Evlerine su götüren halkın bir araya geldiği yerdir. Çeşmenin suyu pek çok farklı amaç için kullanılmıştır. Bunlara esnafın malını serin

tutmak, Karadeniz'e çıkan gemilerin su ihtiyacını gidermek, yangına müdahale etmek gibi örnekler verilebilir [82]. Kanuni Dönemi'nde Behruz Ağa tarafından hangi tarihte yapıldığı bilinmeyen suyu kurumuş bir çeşmenin [83] 1. Mahmut Dönemi'nde yenilenmesi ile 1746 yılında yapılmıştır [70]. İshak Ağa Çeşmesi'nin bir örneği daha bulunmamaktadır. Sekiz mermer sütunla, sivri kemerlerin taşıdığı geniş saçaklı bir çatı tarafından örtülmektedir. Çeşme yer seviyesinin altındadır, mermer basamaklarla inilmektedir. 6 metreye, 8 metre ebatlarında, yüksekliği ise dört metre kadardır. Tunçtan yapılmış 10 lüleden akan su günümüzde akmamaktadır [84]. Çeşme Osmanlı Dönemi yıllarında yapı bloklarının arasında kalmaktadır, 1948 yılında geçirdiği bir restorasyon sırasında çeşmenin önünde bulunan yapı grubu yıkılarak bir meydan düzenlemesi oluşturulmuştur.

Şekil 3.25 İshakağa Çeşmesi ve meydan ilişkisi 1865-70, 1993, 2019 yılları

Çeşmenin hemen yakınında bir de hamam yer almaktadır. Beykoz Hamamı adıyla bilinen hamam çeşmeye vakfedilmesi için Behruz Ağa tarafından yaptırılmış Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne (1520-1566) ait bir hamamdır. Osmanlı Dönemi'nde hamam sosyal bir yapı olup burası özellikle kadın dünyasını içine alan bir yapıdır.

Evlerinde hamam olanların bile sosyal ilişkilerini geliştirmek için uğradığı, sohbet etmek dinlenmek ve o sırada yıkanmak için kullanılan bir yapı olmuştur [85].

Beykoz Cami de çeşme, hamam gibi merkezde bulunan kamusal yapılardan bir diğeridir. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Bostancıbaşı Mustafa Ağa tarafından 16. yy. da inşa ettirilmiştir. Bir diğer cami Beykoz Kasabası'nda yaşayan Müslümanların yaşadığı Şahinkaya Yokuşu üzerindeki Meryemzade Cami'dir. Beykoz Kasabasında bulunan bu iki camiden başka iki de kilise bulunmaktadır. Bunlar Rum Ortodoks Ayia Paraskevi Kilisesi ve Ermeni Surp Nigoğayos Kilisesi'dir. Ermeni Kilisesi ilk defa 1776 yılında 1. Abdülhamid döneminde ahşap olarak inşa edilmiştir. 1834 yılında kagir olarak yeniden inşası gerçekleşmiştir. Rum Kilisesi ise 1852 yılında inşa edilmiştir [71]. Kiliselerin merkez ile doğrudan ilişkisi yoktur.

Şekil 3.26 Beykoz Cami ve Meryemzade Cami

Şekil 3.27 Ermeni Surp Nigoğayos Kilisesi ve Rum Ortodoks Avia Paraskevi Kilisesi

Beykoz Kasabası'nda yaşayan farklı etnik ve dini gruplara ait bireyler dini ibadet yapıları çevresinde yerleşmişlerdir. Müslümanlar, cami çevresinde ve Şahinkaya Yokuşu'nda; Ermeniler ve Rumlar kendi kiliselerinin çevresinde yaşamışlardır. Osmanlı Dönemi mahallelerinde birbirlerini tanıyan ve kefil olan aileler bir araya gelip bir dayanışma içinde, dini açıdan homojen bir tutum sergileyerek yaşamıştır. Bu

homojenlik konut gruplaşmalarında kendini gösterse de ortak kullanım mekanlarında bir ayrışma yaşanmamaktadır. Beykoz Kasabası'nda ise bölgenin topografyasının da el verdiği ölçüde yapılan konut yerleşimleri daha yakın ilişkiler kurmaktadır. Fiziksel olarak dar bir bölgede toplanmış yerleşimde sadece toplu yaşam değil neredeyse mahalle yapıları da iç içedir. Aralarında iki sokak olan cami ve Rum Kilisesi ile Rum Kilisesi'nin çaprazındaki Ermeni Kilisesi, çevresindeki yerleşimlerle birlikte çok küçük bir bölgede yer almaktadır. Bu durum konut alanlarında olduğu gibi çarşı, pazar, hamam gibi ortak mekanlarda da iç içe yaşam sürdürmelerine sebep olmuştur.

Beykoz Kasabası Boğaz'ın güvenli koylarından birinde yer almaktadır. Ticaret ve hizmet sektörüne ait yerleşimler genellikle iskele ve meydan çevresinde ve kıyı boyunca paralel yerleşim göstermiştir. Kente uzak olması dolayısıyla kendi içinde belli ihtiyaçlarını meslek grupları ve hizmet sektörü üzerinden sağlamıştır. Bakkal, fırın, terzi, berber, kasap, sütçü, manav gibi günümüzde de ihtiyaç duyulan dükkanlar dışında, kayıkçı, tütüncü, nalbant, demirci, semerci, arpacı gibi dönemin yaşantısına ve ihtiyaçlarına uygun dükkanlar da bulunmaktadır.

Tablo 3.3 1840 yılında meslek-dükkan sayısı ve işleten bilgisi [79]

Hizmet	Toplam	Müslüman	Ermeni	Rum	Müslüman/ Ermeni	Rum/ Ermeni
Kahvehane	5	5	-	-	-	-
Meyhane	4	-	4	-	-	-
Berber	6	2	4	-	-	-
Bakkal	13	4	2	5	1	1
Attar	3	1	2	-	-	-
Paçacı	1	-	-	1	-	-
İksirci	1	-	-	-	1	-
Terzi	2	-	-	1	1	-
Manav	3	1	2	-	-	-
Kasap	2	-	-	2	-	-
Kayıkçı	12	10	2	-	-	-
Tütüncü	10	3	7	-	-	-
Nalbant	5	3	2	-	-	-
Ekmek Fırın	1	-	1	-	-	-
Simitçi Fırın	2	1	-	1	-	-
Çörekçi	1	1	-	-	-	-
Helvacı	1	1	-	-	-	-
Gözlemeci	1	1	-	-	-	-
Yemenici	2	1	1	-	-	-
Abacı	1	-	-	1	-	-
Demirci	2	1	1	-	-	-
Kalaycı	1	1	-	-	-	-
Bezirci	1	-	-	1	-	-
Semerci	1	-	1	-	-	-
Sütçü	1	-	-	1	-	-
Arpacı	1	1	-	-	-	-
Yağhane	1	1	-	-	-	-

İstanbul halkı 16. yy. ın ortalarında kahve kültürüyle tanıştığından beri kahvehaneler, çarşı, meydan gibi insan yoğunluğunun olduğu alanda kendini göstermiş ve Türk Kültüründe geniş yer edinmiştir. Beykoz Kasabası'nda kahvehaneler genellikle hamam ve çevresinde bulunmaktadır. Kasabada bulunan 5 kahvehanenin de sahibi ve işletmecisi Müslümanlardır. Kahvehaneler özellikle gece ve gündüz sürekli açık olmalarıyla bilinirler ve Müslüman erkeklerin sıklıkla vakitlerini geçirdiği mekanlardır.

Beykoz'da yaşayan gayrimüslimlerin eğlence ve sosyalleşme mekanları ise meyhanelerdir ve işletme sahipleri genellikle Ermeni'lerdir. 1840 yılında Beykoz Kasabası'nda 4 adet meyhane bulunmaktadır. 4'ü de Ermenilere aittir. Müslüman kültüründe ve inanışında meyhanelerin yeri yoktur. Bu gibi mekanlarda görünmek dahi imaj zedeler ve mahalle baskısı oluşturur. Bu sebeple Ermeni Mahallesindeki

bilinen meyhaneler yerine "koltuk altı" adı verilen ve kaçak olarak işletilen gizli meyhanelere gitmektedirler. Bunların sayısı ise bilinmemektedir.

Berberler, Beykoz'da hamam ve mektep yakınlarında bulunmaktadırlar. 2 Müslüman 4 Ermeni asıllı Berber dükkanı vardır. Müslümanların dükkanında kahve ve çay, Ermeni berberlerin dükkanında likör ve konyak ikram edilir. Kasabada sosyal yaşantı gündelik ihtiyaçlar ve hizmet sektörü çevresinde gelişmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde konutlarla çarşı alanları birbirinden ayrı yapılaşmaktadır. Genellikle bakkallar mahallelerin içerilerine kadar girmektedir. Bunlar günlük alışveriş ihtiyacını karşılanması görevini gören birimlerdir. Beykoz Kasabasında 4 Müslüman, 2 Ermeni, 5 Rum ve 1 Müslüman/Ermeni, 1 Rum/Ermeni işletmesi bakkal dükkanı vardır. Ufak sağlık sorunlarının çözümü ise genelde attarlardır. Attarlık, ilaç yapımı ve bunların saklanması üzerine bilgi isteyen bir meslektir. Beykoz Kasabası'nda 1 Müslüman ve 2 Ermeni attar dükkanı bulunur. Kırım Savaşı (1854) esnasında Fransız ve İngiliz askeri hekimler ve eczacıların etkisiyle 1861 yılında Osmanlı'da Eczacılık Nizamnamesi çıkmıştır. Beykoz Kasabası'nda ilk defa 1898 yılında eczane açılmıştır.

Bir sahil kasabası olan ve geçimini balıkçılık ve deniz taşımacılığı gibi uğraşlarla kazanan Beykoz Kasabası'nda 12 adet kayıkçılık mesleği sahibi vardır. Üstelik kayıkçılık mesleğini yapanlardan Beykoz dışından gelip dönemsel çalışanlar da olmaktadır. Balıkçılık ise Beykozluların en önemli geçim kapılarından birisidir.Beykoz Rum Balıkçıları ve Dalyan'ı ile ünlüdür. Beykoz'da yaşayan Rum balıkçılar Boğaz'a çıkıp avlandıkları için Beykoz'lu balıkçıların sattığı Kalkan çok revaçta olmuştur [86]. Eremya Çelebi Beykoz kıyısındaki dalyanlardan ve yakalanan kılıçbalıklarından bahsetmiştir. 1924 yılında Boğaz'da kurulan 53 dalyan, 1960'da 28'e, 2000'de 8'e düşmüştür. Dalyan Balıkçılığı günümüzde İstanbul sınırları içerisinde dört bölgede gerçekleştirilmektedir. Bunlardan biri hala Beykoz Dalyanı'dır [87]. Dalyancılığın teknoloji ile ilişkisi iyi olmadığı gibi, 17. yy. dan bu yana Dalyancılık mesleğinde değişen tek şey ağlar olmuştur. Eskiden Rum Reisler Dalyan ağlarını pamuk ipliğinden elde örmüşlerdir. Günümüzde ağlar naylondur ve üretim sırasında örülüp belli yerlerden elde dikilmektedirler. Günümüzde Beykoz Dalyanı'nı kuran ve Dalyancı Mustafa olarak bilinen Mustafa Kılınç ve ekibini Bartın'ın Çakraz İlçesi'nden gelen balıkçılar oluşturmaktadır [87].

Tablo 3.4 1984-1990 yılları arası Beykoz dalyanından İstanbul balık haline satılan yıllık kilogram balık miktarı [88]

Yıl ve Balık Türü	1984	1985	1986	1987	1988	1990
Torik	2674	1760	368	1088	720	-
Karagöz	264	216	96	56	8	72
Palamut	1080	96	1000	320	608	-
Kofana	176	96	40	192	16	568
İstavrit	88	656	32	448	96	-
Çinekop	1256	344	576	1128	200	568
Lüfer	704	720	56	2360	128	1304
Kefal	16	136	48	8	8	8
Minekop	8	-	-	248	-	48
Sarı Kanat	9	256	48	312	-	-
Marye	32	-	72	16	-	8
İzmarit	-	8	-	-	-	-
Orkinoz	-	3579	6418	-	-	-
Levrek	-	-	56	-	-	-

Beykoz'un kalkınmasında ve ünlenmesinde Rum'ların balıkçılıkta olduğu kadar paçacılıkta başarılı olmalarının etkisi vardır. Beykoz Paçası 1922 yılına kadar Rum aşçılar tarafından pişirilmiştir. Beykoz'a çorba içmek için gelinmesine sebep olmuştur. Rumların yerleştiği yerlerde taverna ve meyhaneler de otomatik olarak yer almıştır. Beykoz, İstinye, Sarıyer, Büyükdere yerleşimleri gemicilerin fırtınalı günlerde sığınak ihtiyacını karşılarken bu alanlarda meyhanecilik mesleği de yer edinmiştir [40]. Beykoz'da Rumların azalması ile paçacılık birkaç lokantada devam etmiş, meyhanecilik ise bitmiştir [82].

Bütün bunların yanı sıra kasabada kalaycılık, sütçülük, arpacılık, bezircilik, tütüncülük gibi birçok birbirini tamamlayan ve ihtiyaç gideren meslek grubu ve dükkanlar bulunmaktadır. Kasabada yaşayanların temel ihtiyaçlarını karşılayacak meslek grupları, esnaf ve dükkanların Beykoz Kasabası'nda bulunduğu bu bilgiler ışığında söylenebilmektedir.

Beykoz'un yeme içme kültürü üzerinde denizcilik ve temiz havada yetişen hayvancılığın etkisi vardır. Bunun dışında sahip olduğu içme suları ile de dikkat çekmiştir. Karakulak Suyu 18. yy. da Karakulak Ahmet Ağa tarafından bir çeşmeye toplanmıştır. Sultan 1. Mahmut ve Abdülmecid'e kadar bütün Osmanlı Padişahları Karakulak suyu içmişlerdir. Su gümüş güğümlerde ağzı mühürlenerek Saray'a götürülmüştür. Karakulak Suyu Mısır'a kadar ünü ulaşmış bir sudur [89]. Türkler inançları gereği şarap içmediği için, suya ve suyun tadına özellikle önem vermişler ve iyi su içebilmek uzun mesafeler kat etmişlerdir [69].

3.4 Beykoz İlçesi'nin Mahalleleri

Beykoz İlçesinin 45 mahallesi vardır. Bunlar nüfus yoğunluk sırasına göre; Kavacık, Çubuklu, Yenimahalle, İncirköy, Tokatköy, Gümüşsuyu, Çiğdem, Soğuksu, Göztepe, Ortaçeşme, Rüzgarlıbahçe, Acarlar, Çamlıbahçe, Merkez, Yalıköy, Çiftlik, Yavuzselim, Çengeldere, Fatih, Kanlıca, Örnekköy, Paşabahçe, Baklacı, Elmalı, Göksu, Akbaba, Anadoluhisarı, Riva, Anadolu kavağı, Görele,Cumhuriyet, Mahmutşevketpaşa, Dereseki, İshaklı, Paşamandıra, Zerzevatçı, Poyrazköy, Alibahadır, Anadolufeneri, Kaynarca, Kılıçlı, Öğümce, Bozhane, Polonezköy ve Göllü olarak sıralanmaktadır. Bu mahallelerden 26 tanesi önceden köy statüsünden olup 2012 yılında yürürlüğe giren Büyükşehir Yasası kapsamında mahalle statüsüne geçmiştir. Mevcut 19 mahalleden özellikle Boğaz'a kıyısı olan bazıları ise kaynaklarda dönemin tarihi semtleri, mesire alanları ve bazı önemli yapıların bulunduğu bölgeler olarak yer almaktadır.

Anadolukavağı Mahallesi tarihi bir yerleşim yeridir. Yoros kalesi burada bulunmaktadır. Bölge Yoros iç kale, kale ve kent olmak üzere üç bölümden oluşur. Kent surları denizlere kadar inmekte ve yer yer yıkılmış olduğu söylenmektedir. Bölgede eskiden pek çok kavak ağacının bulunmasının yerin adının Kavak olmasını sağlamıştır. Bu bölge denizcilerin uğrak bölgesi olup dükkanlar geceleri açık tutulmaktadır [66]. Burada Karadeniz'den görülen en yüksek tepe bulunması nedeniyle Fenikeliler tepeye Yuşa=Yesu=Kurtarıcı adı vermişlerdir. Anadolu Kavağı'nda mabetler ve adak yerleri vardır. Semt 17. ve 18. yüzyılda sahip olduğu öneme 19. ve 20. yüzyıllarda sahip olamamıştır.

Tokatköy Mahallesi eskiden padişahların av sahası olan ve Akbaba Köyüne ait bir arazi olan bölgede kurulan ve etrafı çitlerle çevrilen bir köşkün bulunduğu alana Tokat Kasrı ve Tokat Bahçesi adı verilmesi üzerine adını almış bölgedir. Günümüzde ne köşkten ne de bahçeden bir eser kalmamış bölge düzensiz ve izinsiz konut yerleşimleri sebebiyle tamamen kimliksiz bir yapılaşma örneği oluşturmuştur.

Ortaçeşme Mahallesi Beykoz Çayırı'nın ve Deri Kundura Fabrikası'nı bünyesinde barındıran, tarihi yapılaşmanın yoğun olmadığı, İshak Ağa tarafından yaptırılan çeşmeden dolayı adını kazanmış bir mahalledir. Beykoz Çayırı aynı zamanda Hünkar Çayırı olarak da bilinmektedir. Çeşme çayır alanın kullanım yoğunluğunu kanıtlar nitelikte kaldırımlı bir meydan ortasındadır. Cumhuriyet Döneminde bu çeşmenin hemen yanında kurulu kahvehane/gazino büyük bir kalabalığa hizmet edecek masa sandalye sayısına sahiptir.

Yalıköy Mahallesi, Mecidiye Kasrı (Beykoz Kasrı), Hünkar İskelesi, Askeri Kışla, Ahmet Mithat Efendi Yalısı, İshak Ağa Terazi Çeşmesi'nin bulunduğu tarihi yerleşim yeridir. Bu bölgenin konut yerleşimi gridal olup sokaklar denize doğru dik ve paralel yönleniş

göstermektedir. Denize dik sokaklar, coğrafyanın zorunlu kılmasıyla dik yokuşlar ve merdivenlerden oluşmaktadır.

Merkez Mahallesi, Onçeşmeler (İshakağa Çeşmesi) Beykoz Cami, Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Kilisesi, Beykoz Korusu, Beykoz Hamamı, Beykoz Fidanlığı. Boğaziçinin en büyük dalyanları olan Kılıç Dalyanı ve Büyük Dalyan buradadır. Beykoz yazlıkların son durağı ve Ermenilerin eski bir semti olarak bilinir. İshak Ağa'nın yaptırdığı Onçeşmeler için su yolunu Sultaniye'den açtırdığını söylemektedir.

Gümüşsuyu Mahallesi'nin adını burada akan berrak bir dereden aldığı söylenir.

İncirköy Mahallesi, incir ağaçlarıyla dolu bir bölgedir İncirliköy için Rumlar tarafından kullanılan Sikea ismi incir anlamına gelmektedir. Bu mahalle sınırları içinde bulunan Sultaniye semti, Osmanlı Dönemi'nde Padişahın hanımlarından Hançerli Sultan'dan adını almıştır. 1. Ahmet Döneminden sonra bakımsızlaşan bölge 3. Selim'in burada nişan talimleri yaptırmasıyla yeniden hareketlenmiştir [90].

Paşabahçe Mahallesi, 17. yüzyılda Sadrazam Ahmet Paşa'nın buraya bir yalı inşa ettirmesi üzerine Paşabahçe adıyla bilinen mahalledir. Eskiden İncirköy yerleşimine ait olan Paşabahçe eski adıyla İncir Köyüdür. Osmanlılar zamanında emekli Kazasker ve Reisülküttapların yerleştiği bir semt olarak bilinmektedir. Sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa'nın buraya saray yaptırmasıyla adı Paşabahçe olmuştur [90]. Sonradan buraya cami, hamam ve çeşmeler semti geliştirmiş. Cumhuriyet Döneminde kurulan şişe ve cam fabrikasıyla semtin ismi markalaşarak duyulmuştur.

Çubuklu Mahallesi, Çubuklu adını kireçli topraklardan yapılan çubuk lülelerinden almıştır. Mesire ve av bölgesidir. Buranın kızılcıkları çok ünlüdür. Damat İbrahim Paşa buraya Feyza Abbat Kasrı ve çeşmesini yaptırmıştır [90]. Burada Bizans Dönemi yapısı Uykusuzlar Manastırının varlığından söz edilir [66]. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından burada yaptırılan Feyzabat Kasrı yıkılmıştır. Hıdiv Kasrı ise yerindedir ve korusuyla birlikte kamuya açılmıştır.

Kanlıca Mahallesi tarihten bu yana büyük bir Türk köyü yerleşmesidir [68]. Dionyios'a göre burada yapılan bir deniz savaşı sonrası ismi Kanlıca olmuştur [66]. Buraya yerleşmesi için Anadolu'dan getirtilen halkın buraya kağnılar aracılığıyla gelmesi ya da burada kağnı üretildiği için isminin Kanlıca olduğu gibi hikayeler anlatılmaktadır. Kanlıca İskelesi çevresinde İskender Paşa Cami ve Türbesinin yanı sıra bir de kütüphane bulunmaktadır.

Anadolu Hisarı Mahallesi, Yıldırım Beyazıt'ın İstanbul'u almak için buraya Güzelce Hisar'ı yaptırması ve Türk Halkı buraya yerleştirmesiyle oluşmuştur. Fatih Sultan

Mehmet 1452'de hisara burç ekletmiştir. Bu bölgede Küçüksu ve Göksu adında iki mesire yeri vardır. Küçüksu ve Göksu kasırları ise Patrona Halil isyanından sonra yakılmıştır. Sultan Abdülmecit Mimar Balyan'a Küçüksu Kasrı'nı yeniden yaptırtmıştır [90]. Anadoluhisarı Mahallesi'nde Boğaz'ın 17. yy. tarihli en eski yalısı Amcazade Hüseyin Paşa Yalısı (Köprülüler Yalısı) yer almaktadır.

Göksu Mahallesi aslında bir yerleşim yeri değil daha çok mesire yeri niteliğinde olup Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında yerleşmeler artış göstermiştir.

4
Beykoz Merkez Mahallesi

Beykoz Merkez Mahallesinin toplam alanı: 3.590.632 metrekare, orman alanı: 1.809.647 metrekare, ormandan çıkarılmış alan: 174.465 metrekare, özel orman alanı: 1.142.240 metrekare ve bina adedi 1.197'dir [91].

Şekil 4.1 Beykoz Merkez Mahallesi uydu görünümü

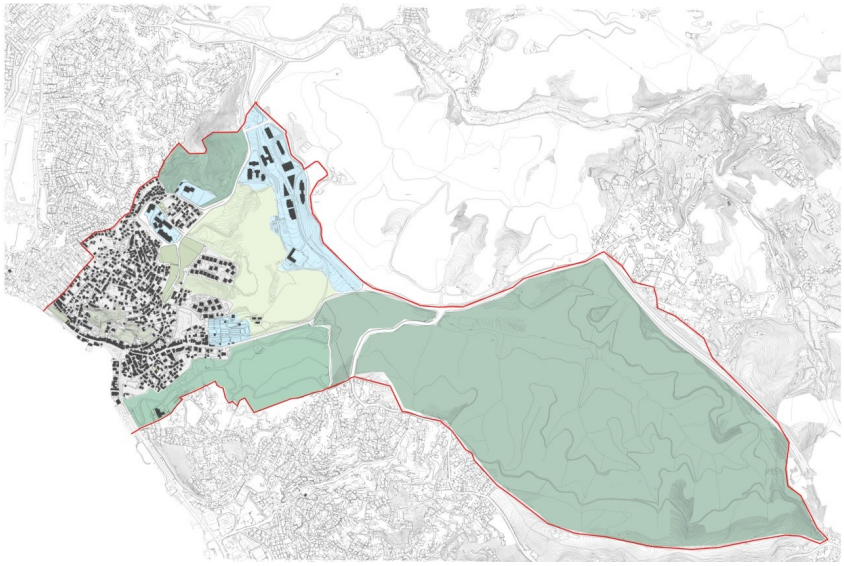

Şekil 4.2 Merkez Mahallesi yerleşim haritası

Beykoz Merkez Mahallesi kuzeybatıda Yalıköy ve Ortaçeşme Mahalleleri ile sınırlanmıştır. Yalıköy Mahallesi'nden Seyrek Selviler Sokak, Taşocağı Sokak, Baharatçı Sokak ve Hünkar Tepe Caddesi ile, Ortaçeşme Mahallesi'nden Hünkar Tepe Caddesi ve İETT Beykoz Şahinkaya Garajı'nın bulunduğu arazisinin bir bölümünden geçen sınırlarla ayrılmaktadır. Kuzey'de sınırları Kaymakdonduran Mesire Alanı'na kadar gider. Mesire alanının çevresinden dolaşan ve Yeni Riva Yolu'na bağlanan Akbaba Köyü Yolu hizasında sınırlanmıştır.

Mahalle, bir tarafı Yeni Riva Yolu'na dayanan Orman Arazisini içerisine almaktadır. Güneyde orman arazisinin sınırları doğrultusunda devam eder ve Beykoz Korusu'nu sınır duvarları hizasında takip ederek, güneybatıda kıyı çizgisiyle sınırlanır.

Haritada konut alanları koyu gri ile gösterilmiştir. Yerleşimin yoğunluklu olarak gerçekleştiği alanlar incelenebilmektedir. Mahalle sınırları içindeki orman arazisinde yangına müdahale edebilmek için açılmış yollar dışında bir müdahale yoktur. Mahallenin konut alanları Beykoz Korusu'na ait set duvarlarının sınırında bitmiştir. Yalıköy Mahallesi yerleşimine yakın bölgelerde ızgara tipi sokaklar düzenli bir yapılaşmayı getirmiştir. Mavi ile işaretlenen bölgeler kamu alanlarıdır.

4.1 Beykoz Merkez Mahallesi'nin Çevre Analizleri

Merkez Mahallesi'nin çevre analizleri esnasında bölgede saha çalışmaları yapılmış, sosyoekonomik çevre ile ilgili gözlemsel veriler demografik çevre ile ilgili ilçe bazında elde edilen verilere dayanılarak yorum yapılmıştır. Topografik verilere Büyükşehir Belediyesi dijital haritalarından ulaşarak Merkez Mahallesi bütünlüğünde yorum yapılmıştır.

4.1.1 Mahallenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Beykoz Merkez Mahallesine ait eğitim durumu verileri elimizde olmamakla birlikte Beykoz İlçe genelinin en çok mezun verdiği eğitim kurumu 55.295 kişi ile lise ve dengi meslek okullarıdır. 51.393'ü ilkokul, 36.077'si yüksekokul veya fakülte mezunudur. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı 5.077, Doktora sahiplerinin sayısı 990'dır.

Beykoz Merkez Mahallesinde ve Beykoz İlçesi genelinde iş gücü ve meslek oranlarına ait veriler bulunmamaktadır.Fakat mahalle Boğaziçi kıyılarındaki fabrikalarda çalışmak için 1950 yılı sonrasında aldığı göçten sonra nüfus kitlesini fabrikaların kapanmasına rağmen kaybetmemiştir. Özellikle Karadeniz şehirlerinden aldığı göç ve Beykoz'un fiziksel özelliklerinin Karadeniz Bölgesiyle gösterdiği benzerlik bunda etkili olmuştur. Aileler ve akrabaların bir arada yaşaması ve kültürel benzerlik göstermesi

gibi unsurlar Beykoz'un sosyal yapısını sabit tutmuştur. Aileler tarafından çevre ilçelerdeki iş olanakları değerlendirilmiştir. Klasik aile yapısı normları devam etmiş, kadın evde çocuklara bakan erkek evin maddi ihtiyaçlarını gideren karakterler olarak yer almışlardır. Bu durumun yakın zamanda kadının iş gücüne katılmasıyla değişmeye başlamış olduğu söylenebilir.

Denize paralel sahil yolu çevresinde ve kıyıya yakın kesimlerde daha yüksekte kalan yamaç yerleşimlerine oranla daha heterojen bir sosyal yapının varlığında bahsedilebilir. Bu bölümlerde varlığını gösteren ticaret ve hizmet sektörü ve ulaşım yollarının ve aktarma duraklarının kıyıda bulunması alanı daha hareketli tutmaktadır. Mahallenin kıyı kesimlerinde daha kentsel bir yaşam tarzı sergilenirken, ulaşımın daha zor olduğu yamaçlarda daha kırsal bir anlayışın varlık sürdürdüğü gözlemlenebilmektedir. Kırsal yaşam biçimi mahallelinin daha geleneksel giysileri ve kümes hayvancılığının yapılıyor oluşu gibi faktörlerle de gözlemlenmektedir. Bu durum kıyıdan uzaklaştıkça artış göstermektedir.

Kıyı kesimlerde sokakta yoğun ve aktif olarak görünen kadın bireylere rastlanırken, mahallenin sırtlarında daha çok evde vakit geçiren ya da komşularıyla kapı önlerinde zaman geçiren kadınlara rastlanmıştır. Kadının varlığının mahallede aktif olarak hissedilmesinde artan ulaşım imkanı ve hayat kalitesini arttırmaya yönelik beklentilerin doğurduğu ekonomik gerekçeler etkin olmuştur. Mahallenin özellikle ulaşımın kolay olmadığı yamaç yerleşim bölgelerinde hala geleneksel aile yapısına sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Merkez Mahallesinin de içinde olduğu benzer 12 Beykoz İlçesi mahallesinin katıldığı anketler sonucunda konut-işyeri ilişkileri ölçülmüştür. Katılımcıların %64 oranında ilçe içinde çalıştığı ve iş yerine ortalama yarım saatte ulaşım sağlandığı ortaya çıkmıştır. Toplu taşıma kullanımı yüksek oranda olup haftalık alışverişin %20 oranında otomobille yapılmaktadır [92].

4.1.2 Mahallenin Demografik Yapısı

Beykoz Merkez Mahallesi'nde son 10 yıllık süreç içinde mahallenin nüfusunda durgunluk olduğu ani artış ve düşüşler yaşanmadığı yorumu yapılabilir. 2018 yılında 2017 yılına göre nüfus -%2,4 oranla azalma göstermiştir.

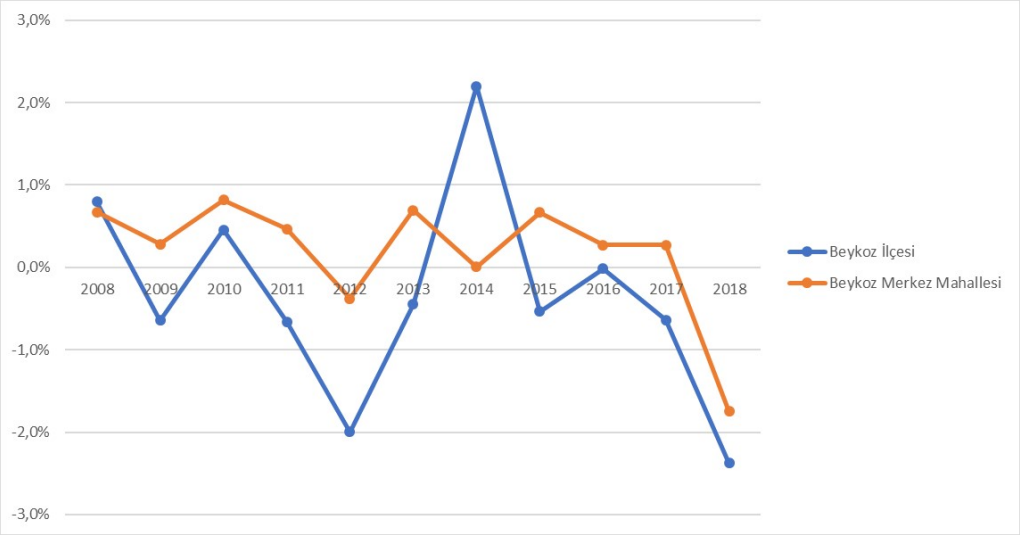

Şekil 4.3 2008-2018 yılları arası Beykoz İlçesi ve Beykoz Merkez Mahallesi bir önceki yıla göre nüfus artış oranı [81]

Merkez Mahallesinin 2018 yılı nüfusu 5.920'dir. Beykoz İlçesi'nin ise nüfusu 246.700'dür. 2018 yılında Beykoz Merkez Mahallesi'nin Beykoz İlçesi'nin nüfusuna oranı %2,4 'dür. Merkez Mahallesi Beykoz'daki ilçeler arasında nüfus yoğunluğu olarak 14. sıradadır [93].

Tablo 4.1 2007-2018 Beykoz İlçesi ve Beykoz Merkez Mahallesi nüfusu [81]

Yıllar	Beykoz İlçesi	Beykoz Merkez Mahallesi
2007	241.833	6.159
2008	243.454	6.208
2009	244.137	6.168
2010	246.136	6.196
2011	247.284	6.155
2012	246.352	6.032
2013	248.056	6.005
2014	248.071	6.137
2015	249.727	6.104
2016	250.410	6.103
2017	251.087	6.064
2018	246.700	5.920

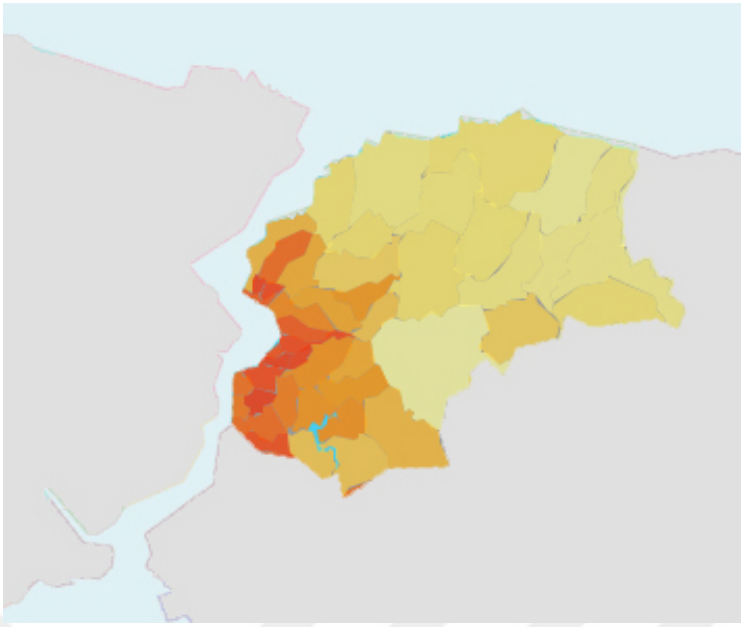

Şekil 4.4 Beykoz İlçesi Mahalleleri Nüfus Yoğunluğu Haritası [93]

Beykoz İlçesi'nin en çok göç aldığı bölge Karadeniz Bölgesi'dir. Bu durum Merkez Mahallesi için de aynı şekilde geçerlidir. Giresun, Ordu, Kastamonu, Rize ve Trabzon illerinin Beykoz'daki oranı %35'tir. Beykoz'da İstanbul doğumlu kişilerin oranı %32'dir [94].

Cumhuriyet Dönemi Sanayi kuruluşlarının Beykoz İlçesi kıyı kesimi ve dere kenarları genelinde yoğunlaşması Merkez Mahallesi'ne önce deniz yoluyla Karadeniz'den, ardından karayollarının yapılmasıyla 1950 yılı sonrası yaşanan büyük nüfus patlamasına yol açmıştır. Boğaziçi'ne yönelik imar kanunlarındaki boşluklar ve değişiklikler ve buna bağlı artış gösteren nüfus Merkez Mahallesi'nin günümüzdeki yapısını ortaya koymaktadır.

4.1.3 Mahallenin Topografik Yapısı

Beykoz İlçesi genel anlamda engebeli bir bölgedir, bu özellikleri tüm mahallelerinde belirli ölçeklerde gözlenebilir. Merkez Mahallesi de bu mahallelerden biridir. Merkez Mahallesi'nde kıyı kesimler de dahi yüksek bir yapı ve engebeli görünüm hakimdir [92]. Arazideki yükseltiler 250-350 metre arasında tepeler ve bunların dik yamaçlarından oluşur. Tarıma uygun düz ve eğimi az olan araziler ilçe genelinin ancak %7,1'ine sahiptir. Beykoz Merkez mahallesi kıyı kesimde olmasından dolayı 0-50 metre ve 50-100 metre yükseklik aralıklarındaki alanlarda yerleşmiştir [91].

Şekil 4.5 Coğrafi kabartma haritası

Beykoz İlçesi'nin Kuzey kesimlerinde Batı Karadeniz iklimi hakimdir. Kışlar genellikle ılımandır. Ortalama sıcaklık değerleri açısından Ağustos ve Temmuz en sıcak, Ocak ve Şubat en düşük sıcaklıklı aylardır. Yağış açısından en çok Aralık ve Ocak, en az Temmuz ve Ağustos aylarında yağış alır. Beykoz Merkez Mahallesi ilçenin kuzeyine yakın ve kıyı kesiminde bulunması dolayısıyla aynı mevsim etkileri gözlemlenmektedir.

Şekil 4.6 Boğaz'dan Beykoz fotoğrafı

Beykoz Merkez Mahallesi'nin fiziksel yapısı, yerleşim oluşumundaki bütün dinamiklerin önüne geçmektedir. Vadi boyunca ilerleyen konut alanları, ancak kıyıda olanak bulan ulaşım ağı ve yapılaşması Beykoz Kasabası olduğu günden bu yana aynı düzende ilerlemiştir. Merkez Mahallesi ve Yalıköy Mahallesi çekirdek yerleşimleri, Beykoz Kasabası ve Yalıköy olarak iki ayrı yerleşim bölgesi olmuştur. İki bölge arasında kalan tepelerde konutlaşma başlangıcı 20. yy. ortalarına yaklaşırken kendini göstermiştir.

Eğimli olan yamaçlarda kurulan konut yerleşimlerinde manzaranın paylaşılabilir olması gibi bir olumlu taraf söz konusudur. Beykoz Merkez Mahallesi yamaçlarının Boğaz'a bakan tarafı kadar ormana yönelen kısımları da etkileyici bir manzaraya sahiptir.

4.2 Beykoz Merkez Mahallesi Doku ve Kentsel Mekan Analizleri

Beykoz yerleşimi Boğaziçi'nde ulaşımın deniz yoluyla sağlanması ve Beykoz'un Anadolu Yakası'nın uzak noktalarından birinde yer alması dolayısıyla çok rağbet gören bir yer olmamıştır. Şekil 3.12'de anlatıldığı gibi Boğaz köylerinin gelişim yerleşim şemasında gösterilen koy yerleşimi zaman içerisinde sahil yolu ve vadi boyunca uzanan yerleşimlerle başlayarak artış göstermiştir. Bu yerleşim dokusunun gelişimi ve değişimi Bölüm 3.3'te bahsedilen tarihsel olaylar ve bu süreçte gerçekleşen sosyal, ekonomik, politik değişikliklere bağlı olarak gerçekleşmiştir.

4.2.1 Beykoz Yerleşim Dokusunun Gelişimi

Günümüz Beykoz Merkez Mahallesine ait yerleşim çekirdeği Osmanlı Dönemi'nde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Beykoz Kasabası ve Yalıköy yerleşimlerinden oluşmaktadır. Bu iki yerleşim birbiriyle bir sahil yolu vasıtasıyla birleşmektedir (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 Beykoz yerleşimi 1918 haritası ve 1945 haritası

Şekil 4.8 Beykoz yerleşimi 1946 ve 1970 uydu görüntüleri

Şekil 4.9 Beykoz yerleşimi 1982 ve 2006 uydu görüntüleri

Şekil 4.10 Beykoz yerleşimi 2011 ve 2014 uydu görüntüleri

Şekil 4.11 Beykoz Yerleşimi 2015 ve 2019 uydu Görüntüleri

1946 ve 1970 yıllarına ait uydu görüntülerinin bulunduğu görselde; 1946 yılında Beykoz ve Yalıköy yerleşimleri çorak fakat kırsal alanlardır. 1970 yılında bölgede yoğun bir konut yapılaşması olduğu görülmektedir. Sokak dokusu daha okunabilir bir hal almıştır. Birbirinden ayrı olan Yalıköy ve Beykoz yerleşimleri aradaki sahil yolunda gerçekleşen yapılaşmanın da etkisiyle iki yerleşim bir araya gelmeye başlamış gibidir. Deri Kundura Fabrikası ve yakınlarda başka tesislerin bulunduğu dere ağzında büyük sanayi yapıları görülmektedir. 1946 yılından 1970 yılına bu sanayi yapılarında da artış görüldüğü, çevresinde muhtemelen işçilere yönelik konut yapılarının oluşmuş olduğu izlenebilmektedir (Şekil 4.8).

1982 ve 2006 yıllarına ait uydu görüntülerinin bulunduğu görselde; 1982 yılında özellikle bölgenin yamaçlarında ve tepelerinde yoğun yerleşim yaşanmıştır. Yerleşim Beykoz Çayırı boyunca devam eden Ortaçeşme Mahallesi boyunca devam etmektedir. 2006 yılına ait hava fotoğrafında konut bölgelerinde özellikle kapalı sitelerin varlığı göze çarpmaktadır. İkinci dikkat çekici müdahale tarihi Beykoz Çayırı'na yapılmıştır. Çayırın bir bölümüne beton dökülerek pazar alanına çevrilmiş, bir kısmı spor faaliyetleri için yapılaşma göstermiştir. Çayrın bütünsel yapısı zarar görmüş, daha önceki fotoğraflarda izlenebilen Hünkar Kasrı ile Tokat Bahçesi arasında yer alan ağaçlı yol bölünmüştür (Şekil 4.9).

2011 ve 2014 yıllarına ait uydu görüntülerinin bulunduğu görselde; konut yerleşim dokusu yoğunluğu hakkında büyük değişimlere rastlanmamaktadır. 2014 yılına ait uydu görüntüsü, eskiden çiftlik ve fidanlıkların bulunduğu arazide yapılaşmanın başladığı izlenebilmektedir (Şekil 4.10).

2015 ve 2019 yıllarına ait uydu görüntülerinin bulunduğu görselde; Her iki görüntü de Beykoz'un sahip olduğu konut dokusunun son halini yansıtmaktadır. Daha önce çiftlik ve fidanlık olan arazide 2019 yılında kayda değer nitelikte bir yapılaşmaya rastlanmaktadır. Bu binalar Beykoz'da yeni inşa edilen Türk-Alman Üniversitesi kampüsüne ait binalardır (Şekil 4.11). 1982 yılında yaşanan büyük oranda artış gösteren konutlaşma daha sonraki yıllarda aynı yoğunlukta seyretmemiştir. Konut ve sokak dokusunda büyük değişikliklere rastlanmamktadır.

4.2.2 Cadde ve Sokak Dokusu

Beykoz Merkez Mahallesi yerleşiminde, karşımıza çıkan dört farklı sokak dokusundan bahsedilebilir. Bunlar; denize paralel sahil yolu, denize dik ve bir merkeze yönelmiş sokak, çıkmaz sokaklar ve merdivenli sokaklar olarak adlandırılabilirler.

Şekil 4.12 Merkez Mahallesi'nin dolu-boş haritası

Fevzi Paşa Caddesi ve Kelle Paça Caddesi Merkez Mahallesi yerleşiminde yer alan denize paralel sahil yoludur. Bölgenin topoğrafyasına göre şekillenen bu yol karasal kullanım açısından bölgede Osmanlı Dönemi'nden beri belirli mesafeler kapsamında yaya ulaşımı maksadıyla kullanıldığı söylenebilir. Yalıköy ve Beykoz yerleşimini birleştiren yol sonraki yıllarda büyütülüp genişletilerek araç trafiğine uygun hale

getirilmiştir. Fevzi Paşa Caddesi sahil yolunun Beykoz meydanına kadar olan kısmına verilen addır. Beykoz meydanından başlayıp Gümüşsuyu Mahallesi yönüne doğru giden kısmı ise Kelle İbrahim Caddesi olarak adlandırılmıştır. Şekil 4.12'de işaretlenen AA ve BB görünüşleri, takip ettikleri çizgi boyunca, ok işaretinin gösterdiği yöne bakarak sokak dokularını gözlemleyebilmemiz için klavuz olarak belirtilmişlerdir.

Mehmet Yavuz Caddesi ise eski ismi Kavakdere Caddesi olan ve Ermeni nüfusun yoğunlukla yaşaması sebebiyle günümüzde hala Ermeni Mahallesi olarak anılan, araç trafiğine açık bir caddedir. Bu cadde denize dik olarak yer almaktadır, topoğrafyaya göre şekillenmiş ve vadi oluşumu boyunca yer alan yerleşimin ortasında geçen cadde yolu ikiye bölen bir yapı adasını geçerek Beykoz meydanına ulaşmaktadır. Şekil 4.12'de CC ve DD görünüşleri, takip ettikleri çizgi boyunca, ok işaretinin gösterdiği yöne bakarak sokak dokularını gözlemleyebilmemiz için klavuz olarak belirtilmişlerdir.

Beykoz meydanı'na ait görsellere ait bakış açıları Şekil 4.12'de M1, M2 ve M3 olarak isimlendirimiş olarak belirtilmişlerdir. Merkez Mahallesi sınırları içindeki çeşitli çıkmaz sokak ve merdivenli sokaklar kendi başlığı altında değerlendirilmiştir.

4.2.2.1 Denize Paralel Sahil Yolu : Fevzi Paşa Caddesi ve Kelle İbrahim Caddesi

Fevzi Paşa Caddesi ve Kelle İbrahim Caddeleri aynı sahil yoluna ait bir cadde olup yerleşimde iki ayrı kısma verilen adlardır. Beykoz Meydanı'ndan Yalıköy Mahallesi'ne yönelen kısmın ismi Fevzi Paşa Caddesi, Gümüşsuyu Mahallesi'ne yönelen kısmın ismi ise Kelle İbrahim Caddesidir. Cadde günümüzde yoğun bir yaya ve araç trafiğine sahiptir. Sahil yolu boyunca uzanan yapılardan bazıları tarihi kimliğini korumuş, bazıları ticari kaygılar güdülmesi sebebiyle tahribata uğramıştır. Bitişik nizam yapılaşma zaman zaman kesintiye uğraşmıştır.

Bir zamanlar Yalıköy yerleşimi ile Beykoz yerleşimini birbirinden ayıran tarihi mezarlığın arkasında Merkez Mahallesi'nin Yalıköy Mahallesi ile komşuluk eden bölümü yer almaktadır. Ağaçların yükseldiği kısımda konut dokusu sahilden görünmemektedir (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 Fevzi Paşa Caddesi - tarihi mezarlık (AA Görünüşü)

Tarihi mezarlığın Merkez Mahallesi yönünde sonlandığı kısımda sahil yolu üzerindeki yapılaşma yoğunluk göstermektedir. Yoğun yapılaşma Beykoz meydanına kadar devam etmektedir. Giriş katta ticari ve üst katta konut işlevli yapılar çoğunlukla betonarme olup ahşap kagir ve yığma yapım sistemine sahip olanlar da gözlemlenmektedir. Ahşap ve kagir yapılar üzerine aluminyum kaplamalar yapılmıştır. Ticari yapılar yoğunluklu olarak, banka, iletişim bayisi, kuaför, gıda marketi ve mağaza ve butiklerdir. Bunlar dışında diş kliniği, çiçekçi, eczane, kırtasiye, yapı market, bakkal gibi birimler de bulunmaktadır.

Şekil 4.14 Fevzi Paşa Caddesi - sahil yolunun gerisinde kalan ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü)

Şekil 4.15 Fevzi Paşa Caddesi - sahil yolunun gerisinde kalan ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü)

Fevzi Paşa Caddesi üzerinde yer alan yapıların aralarında yer alan merdivenli ve yokuşlu sokaklar yer almaktadır. Bu sokaklardan bazıları Şekil 4.15'te görüldüğü gibi

taşıt trafiğine açık olup, mahallenin kıyıdan uzak yerleşimlerine ve sırtlara ulaşımı sağlamaktadır. Bazı açıklıklar ise sokak niteliğinde olmayıp, yalnızca yaya kullanımına açıktır. Bu açıklıklar, bir konut veya konut grubunun bahçe ya da giriş kapısına uzanan açıklıklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 4.16).

Şekil 4.16 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar ve yapı arası açıklıklar (AA Görünüşü)

Caddeye cephesi olan yapılardan Şekil 4.16'da görülmekte olan kütüphane yapısı dışında tüm binaların giriş katları dükkan olarak kullanılmaktadır. Binaların kat yüksekliği aynı olanlar arasında pencere doğrama kullanımlarından doğan cephe benzerlikleri görülmektedir (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü)

Şekil 4.18 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar (AA Görünüşü)

Şekil 4.19 Fevzi Paşa Caddesi - ticari işlevli yapılar ve Şahinkaya yokuşu (AA Görünüşü)

Fevzi Paşa Caddesi'nden Şahinkaya Caddesi'ne doğru uzanan yapıların çoğu tarihi değeri olan bakımsız ahşap yapılar olup, kompozit paneller ve tabelalarla kaplanarak kullanılmaktadır. Yapıların çoğu ahşap ve yığma olduğu için, buradaki kat yükseklikleri daha düşüktür ve yapıların arkasından yeşil bir görüntü sergileyen Beykoz sırtları gözlemlenebilmektedir. Yapıların arkasında binalar arasındaki bir açıklıktan girişine ulaşılan Tarihi Beykoz Hamamı yer almaktadır (Şekil 4.19).

Şekil 4.20 Fevzi Paşa Caddesi - meydan görünüşü ve Beykoz Cami (AA Görünüşü)

Şekil 4.21 Kelle İbrahim Caddesi - ticari işlevli yapılar ve geride Abraham Paşa Korusu (AA Görünüşü)

Beykoz Merkez Mahallesi sahil yolunun kıyı ile ilişkisi bazı alanlarda yalılarla bölünmektedir. Sahil yolu boyunca Kelle İbraihm Caddesi boyunca yalıların duvarları ve kapıları ya da duvar etkisi yaratan cepheleri deniz ile görsel ilişkiyi engellemektedir (Şekil 4.22)(Şekil 4.23)(Şekil 4.24).

Şekil 4.22 Kelle İbrahim Caddesi - gençlik ve spor merkezi inşaatı ve yalılar (BB Görünüşü)

Şekil 4.23 Kelle İbrahim Caddesi - yalılar (BB Görünüşü)

Şekil 4.24 Kelle İbrahim Caddesi - yalılar (BB Görünüşü)

Şekil 4.25 Kelle İbrahim Caddesi - ticari işlevli yalılar (BB Görünüşü)

Cadde üzerinde bulunduğu konum açısından değerli olan binaların çeşitli şirketler tarafından satın alınarak ya da kiralanarak üzerinde kurumsal müdahalelerin yapıldığı ve restore edilmiş binalarlarla görsel zıtlık yaşattığı durumlarla karşılaşılmaktadır (Şekil 4.25).

Şekil 4.26 Fevzi Paşa Caddesi - meydan görünüşü (BB Görünüşü)

Meydanın denizle görsel ilişkisi farklı işlevlere sahip küçük yapılarla kesintiye uğramaktadır. Bu yapılar tek katlı ve az alan kaplayan yapılardır. Taksi durağı binası, umumi tuvalet, beyaz masa bayi gibi işlevleri olan yapılar meydanın sahil kesiminde yer almaktadır (Şekil 4.26). Meydanın sahil kısmında oturma birimleri bulunmaktadır. Toplu taşıma durağının da bulunduğu alan genel anlamda yolcuların beklerken kullandığı ve vapur ve motor iskelesini kullanacak diğer yolcuların yürüyerek geçtiği bir alan özelliği taşımaktadır.

Şekil 4.27 Fevzi Paşa Caddesi - meydan ve motor iskelesi (BB Görünüşü)

Şekil 4.28 Fevzi Paşa Caddesi - kafeler (BB Görünüşü)

Şekil 4.29 Fevzi Paşa Caddesi - vapur iskelesi (BB Görünüşü)

Beykoz Vapur İskelesi binası yoldan geri çekilerek kalabalık yolcu nüfusunun kontrollü bir biçimde dağılımını sağlayan küçük bir alan oluşturmaktadır. İskeleden sonra Fevzi Paşa Caddesi boyunca devam eden binalar oldukça bakımsız ve sağlıksız durumdadır. Binaların caddenin her iki tarafında da yoğun olduğu bu kısımda yaya kaldırımının oldukça daraldığı gözlemlenmektedir (Şekil 4.29)(Şekil 4.30).

Şekil 4.30 Fevzi Paşa Caddesi - yalı (BB Görünüşü)

Şekil 4.31 Fevzi Paşa Caddesi - yalılar (BB Görünüşü)

4.2.2.2 Denize Dik ve Bir Merkeze Yönelmiş Sokak/Cadde: Mehmet Yavuz Caddesi

Mehmet Yavuz Caddesi eski ismiyle Kavakdere Caddesi üzerinde genel olarak betonarme ve yüksek binalar yer almaktadır. Üç ve dört kata kadar çıkabilen binaların önünde geniş kaldırımlar vardır. Binalar çoğunlukla yapışık nizamda olup ara ara tekil konutlara ve ayrık apartman tipi yapılara rastlanmaktadır.

Şekil 4.32 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü)

Şekil 4.33 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü)

Şekil 4.34 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü)

Şekil 4.35 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü)

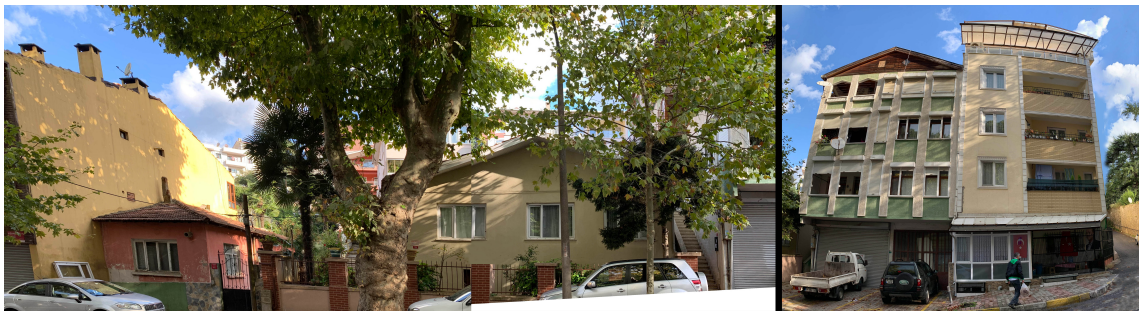

Şekil 4.36 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (CC Görünüşü)

Şekil 4.37 Mehmet Yavuz Caddesi - fidanlık (CC Görünüşü)

Mehmet Yavuz Caddesi'nde fidanlığın hemen karşısında itfaiye binası, askerlik şubesi, anaokulu binası ve sosyal hizmetler binası yer almaktadır. Yolun üstünde kalan binalar bahçe duvarıyla yoldan ayrılmaktadır. Aynı hizada devam eden ve yoldan yüksek bir duvarla ayrılan Ermeni Kilisesi de bu cadde üzerinde yer almaktadır. Kilisenin çan kulesi caddeden algılanabilmektedir. Bu caddenin bulunduğu bölgenin bir özelliği de geçmişte içinde yaşayan ermeni nüfusuna binaen Ermeni mahallesi olarak bilinmesidir (Şekil 4.39).

Şekil 4.38 Mehmet Yavuz Caddesi - anaokulu binası - sosyal hizmetler binası (DD Görünüşü)

Şekil 4.39 Mehmet Yavuz Caddesi - Ermeni Kilisesi (DD Görünüşü)

Şekil 4.40 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (DD Görünüşü)

Şekil 4.41 Mehmet Yavuz Caddesi - konutlar (DD Görünüşü)

4.2.2.3 Çıkmaz Sokaklar ve Merdivenli Sokaklar

Beykoz Merkez Mahallesi bölgenin eğimli olması ve yerleşimin yoğun biçimde yamaçlarda yer almasından dolayı çok sayıda yokuş vardır. Eğimin %50'nin üstüne çıktığı yerler olan bölgede merdivenli sokaklar kaçınılmaz olmaktadır. Mahallede çıkmaz sokakların varlığı ise eski geleneksel mahalle tipini anımsatmaktadır. Yarı kamusal bir alan oluşturan çıkmaz sokaklar komşuluk gruplarının ortak mekan olarak kullandığı alanlar oluşturmaktadır.

Şekil 4.42 Merdivenli sokak fotoğrafları

Şekil 4.43 Merdivenli sokak fotoğrafları

Şekil 4.44 Merdivenli sokak fotoğrafları

Şekil 4.45 Çıkmaz sokak fotoğrafları

4.2.3 Kıyı Mekanı Kullanımı

Kıyı mekanı insanın fiziksel çevresiyle kurduğu ulaşım, dinlenme, yerleşme, çalışma gibi ilişkilerin tümünü barındıran bir çevre bütünüdür. Boğaziçi mekanının en önemli özelliği su ile ilişkisinden doğan konut yapıları olan yalıların oluşmasını sağlamasıdır.

Şehir Hatları vapurunun 1858 yılında faaliyete girmesi sonrasında yapılan yazlık yalıların kış mevsiminde de kullanılmasıyla Beykoz Merkez Mahallesi'ndeki nüfus 1900'lü yıllarda artış göstermekle beraber, kıyı biçimlenişlerinde gözle görülür değişiklikler bu dönemde meydana gelmiştir.

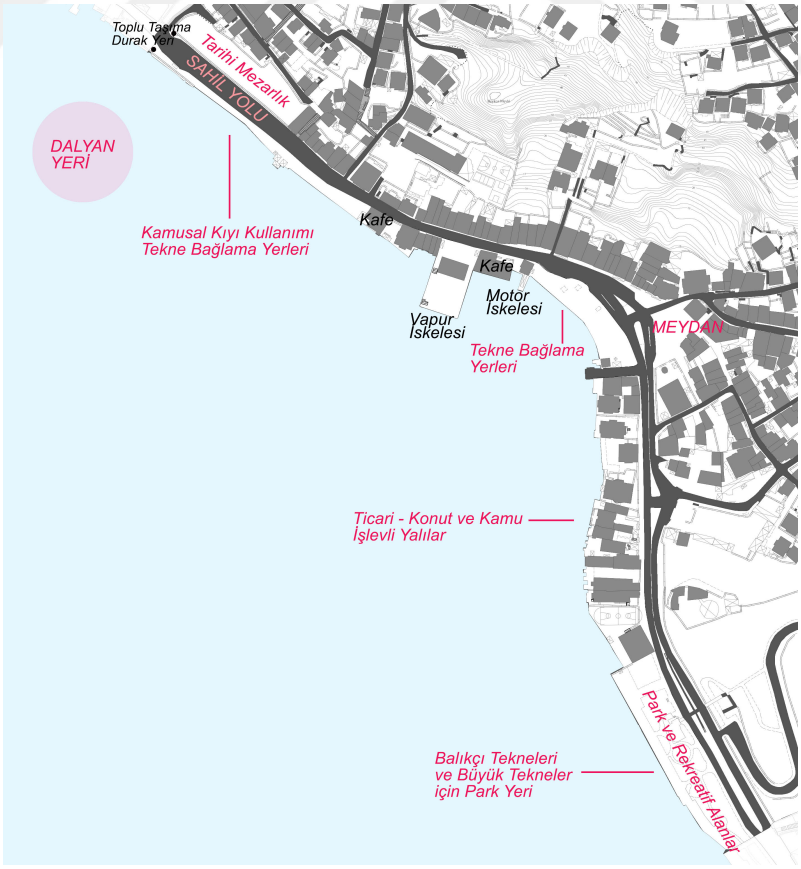

Şekil 4.46 Merkez Mahallesi kıyı kullanımı

Şekil 4.47 Kıyıdan fotoğraf- Yalıköy yerleşimi sahilinden meydana doğru

Merkez Mahallesinin Yalıköy yerleşimi ile birleştiği alan kamusal kullanım alanı olarak kullanılmaktadır. Geniş bir sahil yürüyüş yoluna sahip olan alanda oturma bankları vardır. Bu alan daha önceleri Hükümet Konağı olarak kullanılan ve 1984 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılan binanın üzerine konumlanmaktadır. Binaya ait kayıkhanler denizden bakıldığında gözlemlenebilmetekdir. Aynı zamanda küçük sandal ve teknelerin yanaştığı bu alan Beykoz Meydanı'na gelmeden önce bir kaç yalıyla kesintiye uğramaktadır (Şekil 4.47).

Şekil 4.48 Kıyıdan Fotoğraf- vapur iskelesi ve meydan

Beykoz Vapur İskelesi, Beykoz ve Yalıköy yerleşimlerinin ortasında konumlanmıştır. Meydanda yer alan toplu taşıma ve ticari taşıma duraklarıyla aktarma yapmaya müsait bir mesafede yer almaktadır. Beykoz Vapur İskelesi'nden, son durağı Eminönü, Üsküdar ve Anadolu Kavağı olan vapurlar geçmektedir. Hemen yanında yer alan motor iskelesinden kalkan motorlar Avrupa Yakası'nda Beykoz'un hemen karşısında yer alan Yeniköy'e seferler yapmaktadır. Beykoz Meydanı sahili küçük teknelerin bulunduğu bir koydur (Şekil 4.48). Beykoz Meydanı'ndan Abraham Paşa Korusu'nun sahilde yer alan başlangıcına kadar, sahil yolunun kıyı ile ilişkisi yalılar tarafından kesilmiştir. Eskiden Abraham Paşa Korusu'nun bir uzantısı olan günümüzde park ve yeşil alan olarak kullanılan bölgede balıkçı tekneleri ve başka büyük tekneler konaklamaktadır (Şekil 4.49).

Şekil 4.49 Kıyıdan Fotoğraf - meydan ve koru arasındaki yalıların görünüşü

4.2.4 Meydan Kullanımı

Meydanlar çarşı pazar birimlerini, kamu yapılarını, kütüphane, sinema, tiyatro gibi kültürel tesisleri, dinlenme yerleri, çocuk parkları, kafe gibi rekreaktif alanları, dini yapıları ve konut alanlarını içeren ve bunlarla ilişkiler halinde olan bölgelerdir. Toplumun yaşam biçimini sürdürdüğü ve kültürünü yaşattığı alanlar olan meydanların sağladığı çeşitlilik kentsel mekanın canlılığını sağlayan önemli etkenlerdendir.

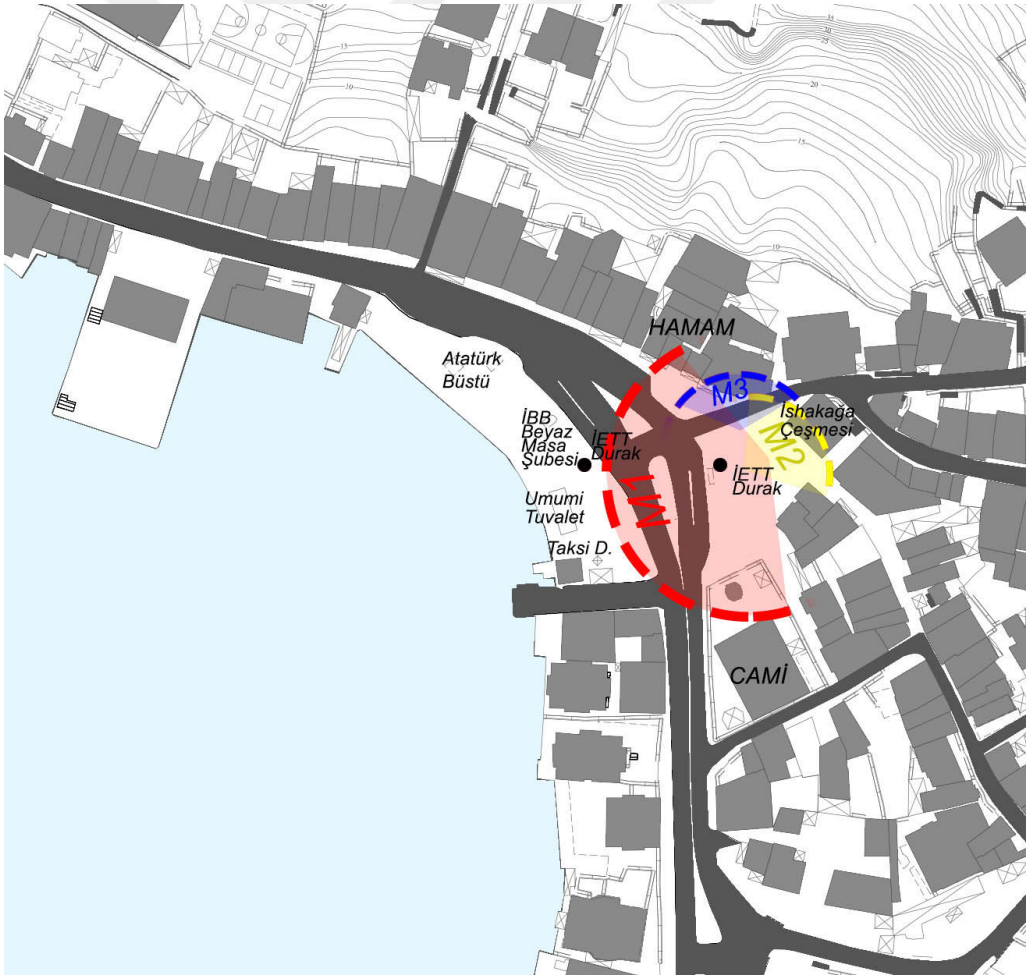

Şekil 4.50 Meydan

Şekil 4.51 Meydandan sahil yönüne bakış - (M1)

Beykoz Meydan'ı geçmişten günümüze değişiklikler yaşayarak gelmiştir. Çevresinde yer alan dükkanlar ve deniz kıyısının oluşturduğu sınırlara sahiptir. Beykoz Meydanı İshakağa Çeşmesi'ni, Beykoz Cami'ni, günümüzde yapılar ardında kalarak görünmeyen Beykoz Hamamı'nı ve tarihi bir çınar ağacını içine alan bir alandır.

Meydan, alanı kara tarafı ve deniz tarafı olarak ikiye ayıran bir taşıt sahil yolu ve taşıt trafiğine açık Şahinkaya Yokuşu tarafından bölünmektedir. Toplu taşıma ve ticari taşıma durakları burada bulunmaktadır. Meydanda fotoğrafta görüldüğü gibi çeşitli etkinliklere ait çadırlar kurulabilmektedir. İshakağa Çeşmesi önünde bir tarihi bir çınar ağacı bulunmaktadır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52 Meydandan İshakağa Çeşmesi'ne bakış - (M2)

Şekil 4.53 Meydandan Şahinkaya Yokuşu Caddesi ve Fevzi Paşa Caddesi kesişiminde yer alan dükkan ve binaların görünüşü - (M3)

4.3 Beykoz Merkez Mahallesi Yapı Analizleri

Bu bölümde Beykoz Merkez Mahallesi'ndeki binalar kat yükseklikleri, yapım sistemleri ve işlevlerine göre analiz edilmiştir.

4.3.1 Kat Yükseklikleri Analizi

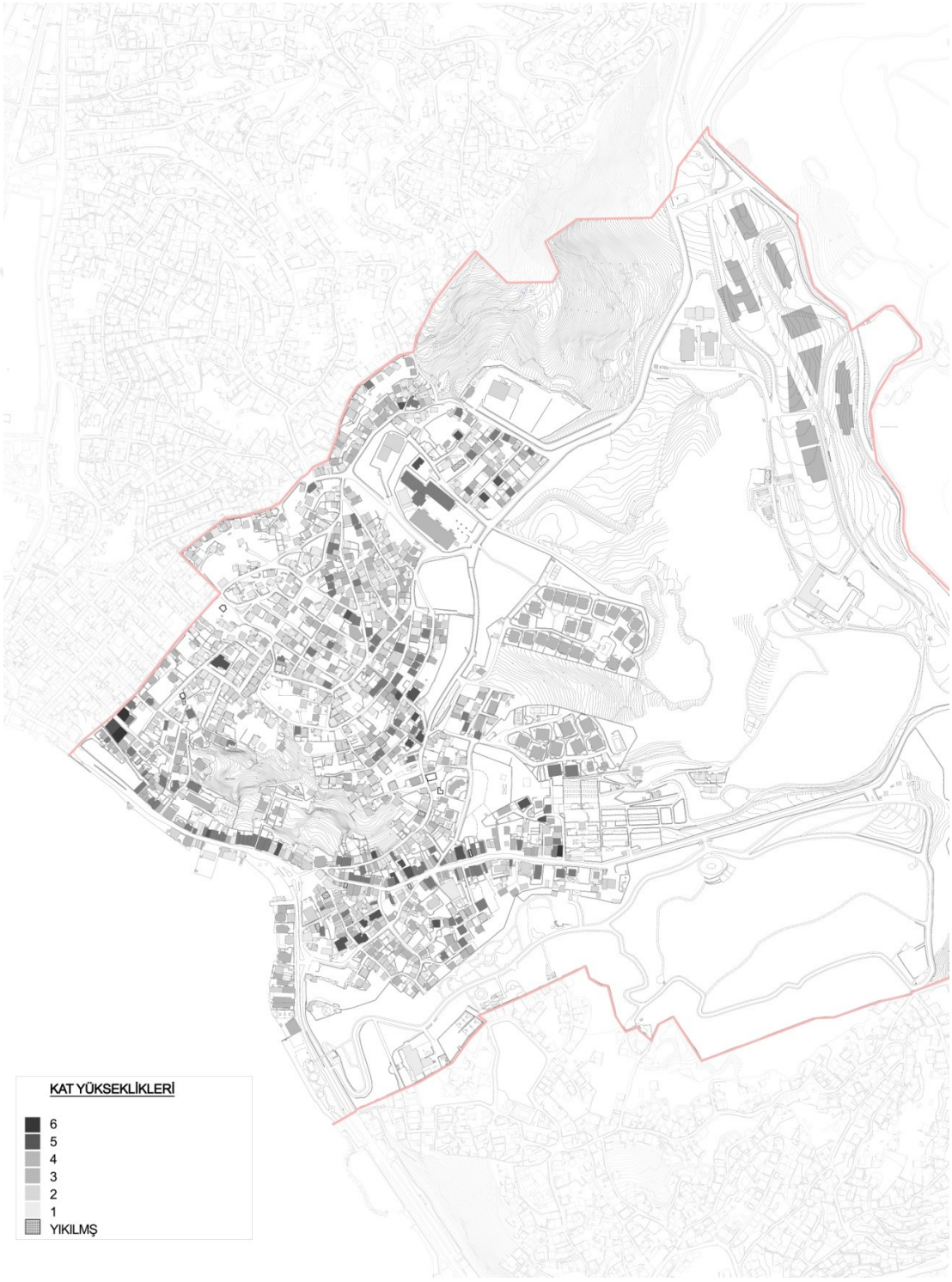

Şekil 4.54 Kat yükseklikleri analizi

Merkez Mahallesi'ndeki binaların, kat yükseklikleri 1 ile 6 kat arasında değişim göstermektedir. Kat yüksekliği 4'ten yüksek olan binaların bazıları kamu işlevli, çoğuysa araç ulaşım aksı üzerindeki ticari faaliyet gösteren binalardır. Gri rengin koyulaştığı alanlar geçmişten günümüze ticari ve konut aksının en yoğun olduğu vadi biçimlenişini de göstermektedir. Bina yükseklikleri en çok bu akslarda anlaşılır vaziyettedir. Yalıköy Mahallesi sınıra doğru olan yerleşimde binaların kat yükseklikleri bulundukları kota göre değişiklik göstermektedir. Alt kottan bakıldığında 3 katlı bir binaya üst kottan bakıldığında 1 katlı görmek arazinin eğiminin yarattığı algı açısından etkileyicidir. Çoğu binanın manzarası arazinin bu özelliği yönünden bozulmamaktadır.

Boğaziçi yapılaşmasına dair kanunlar zaman zaman bozulmuş, bozulmamış olsa dahi kaçak yapılaşmaya göz yumulduğu dönemler olmuştur. Bu sebeple özellikle mahallenin sırtlarındaki yerleşmeler kısa sürede ve gizlice yapılmış 1 ve 2 katlı yığma veya betonarme yapılardır. Günümüzde izinsiz yapılan bu yapılar için İmar Affı gibi yasal seçenekler sunularak, bu tip yapılaşmanın önü bir bağlamda açılmaktadır.

Mahallede bulunan ahşap yapılar 1 ve 2 katlı olup, yenilenen ve ahşap kaplı betonarme olarak inşa edilen yapılar da yükseklik yönünden dokuyu bozmamaktadır.

4.3.2 İşlev Analizi

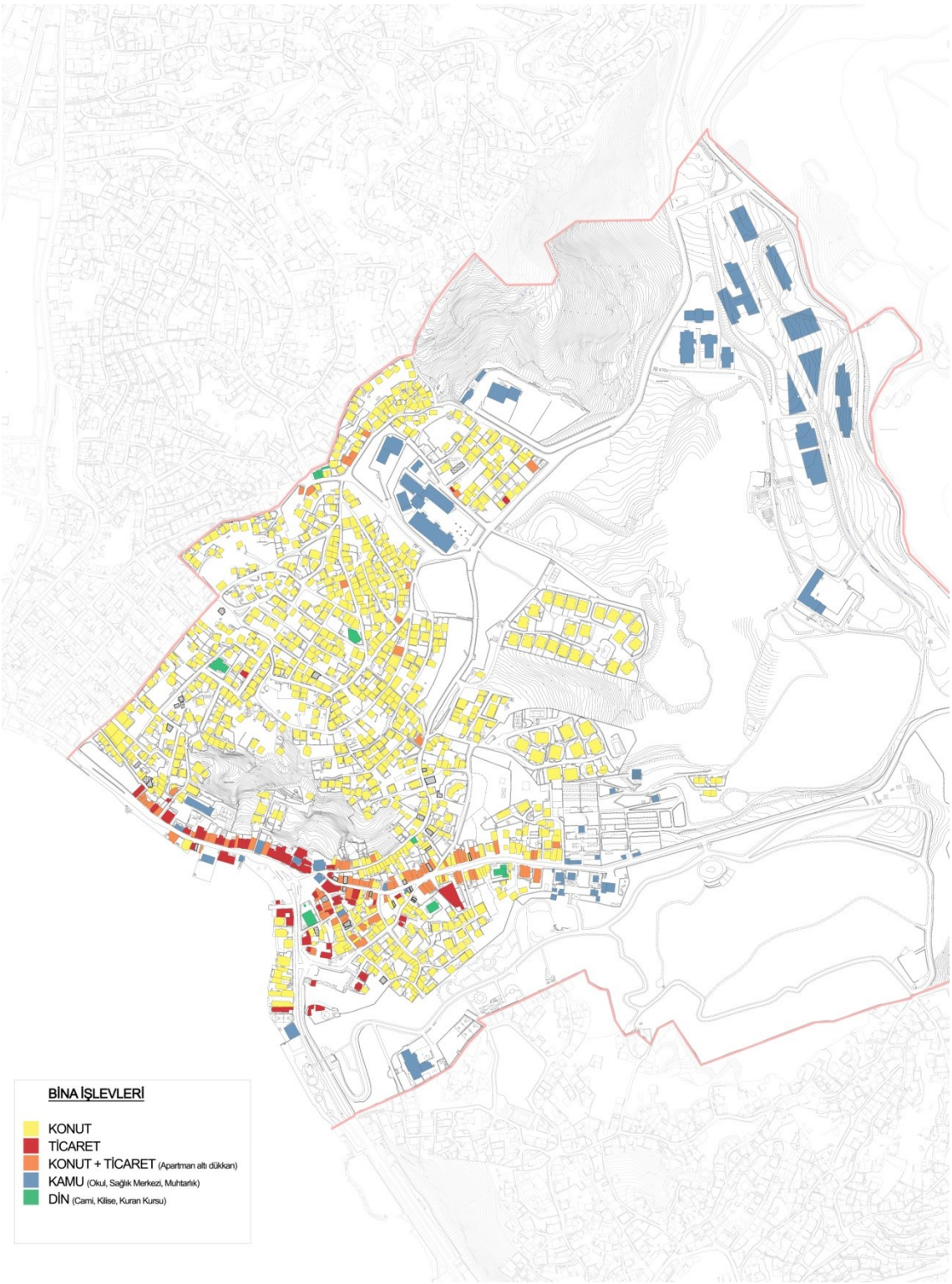

Şekil 4.55 İşlev analizi

Merkez Mahallesi 5.920 kişi nüfusa sahiptir. Bu nüfusa ait konutlar sarı renkle işaretlenmiş olup, kırmızı boyalı binalar tamamen ticarete ayrılmış, turuncu ile işaretli olanlar alt katında dükkan ya da herhangi bir ticari işletme, üst katında ise konut olan 1'den fazla kat yüksekliğine sahip binaları temsil etmektedir. Mavi ile işaretli binalar

çoğunlukla eğitim işlevli ve fidanlık ya da sağlık ocağı gibi kamu binaları, yeşil ile işaretli binalar dini yapılardır.

Merkez Mahallesi'nde kıyı şeridi, çevresi ve tarihi dokunun bulunduğu görece az eğimli ve günümüzde çevre yoluna bağlanan Kavakdere (Mehmet Yavuz) Caddesi üzerindeki yerleşim, kullanım sıklığı ve ulaşılabilirlik dolayısıyla ticaret ve konut/ticaret işlevi gören binalar açısından çoğunluktadır. Kıyı şeridinin sahil kısmında yer alan binalar genellikle yalı olup çoğunlukla konut ve ofis olarak ve kullanılmaktadır.

Mahallenin kuzeydoğusunda yer alan yerleşke, Boğaziçi geri görünüm ve Etkilenme Bölgesindedir. Kısmen hazine, kısmen orman statüsünde olan Beykoz Fidanlığı'nın bir parçası olmasına rağmen, İBB Meclisinden geçerek yapılaşmaya açılmasıyla yakın zamanda bir üniversite yerleşkesi kurulmuştur. Bu yerleşkeye yaya yoluyla ulaşmak için uygun yol hizmeti sunulmamıştır. Çevre Yolu'ndan Kavacık çıkışına bağlanarak gelen belediyeye ait otobüs hatları eklenerek ulaşım planlaması yapılmıştır. Şu anki duruma bakılırsa Üniversite, mahalle ile fiziksel ya da sosyal temas halinde bulunmamaktadır.

Konut alanları içinde özellikle mahallenin tepe bölgelerinde ve güneye bakı yapan yamaçlarında kurulmuş konutlar sosyal donatı eksikliği yaşamaktadırlar. Saha çalışmaları içinde gerçekleşen gözlemlerden biri de gündelik ihtiyacı giderecek hizmetlerin (fırın, bakkal, eczane) bulunmamasıdır. Alışverişler toplu ve haftalık olarak araçla gidilen mahalle dışında ya da mahalle merkezinde bulunan süpermarketlerden yapılmaktadır. Toplu taşıma ulaşımı için belirlenen noktalar otobüslerin geçebileceği noktalardadır. Sokakların çoğu büyük araç trafiğini kaldırabilecek genişlikte değildir. Bazı konut alanlarında çıkmaz sokak olgusu sokağın kamusal alan olgusunu kırmış ve alanı yarı özel kullanım alanı gibi tanımlanmasına sebebiyet vermiştir. Hemen hemen her konutun kendine ait bir bahçesi vardır. Konut alanlarına ulaşımda dikkat çeken bir başka durum da müstakil konut girişlerinin saklı ve tanımsız oluşu, yolun dar ve yol bitiş çizgisinin belirsiz olduğu alanlara olası durumlarda ambulans ve itfaiye araçlarının girmesinin oldukça zor olacağıdır.

4.3.3 Yapım Sistemleri Analizi

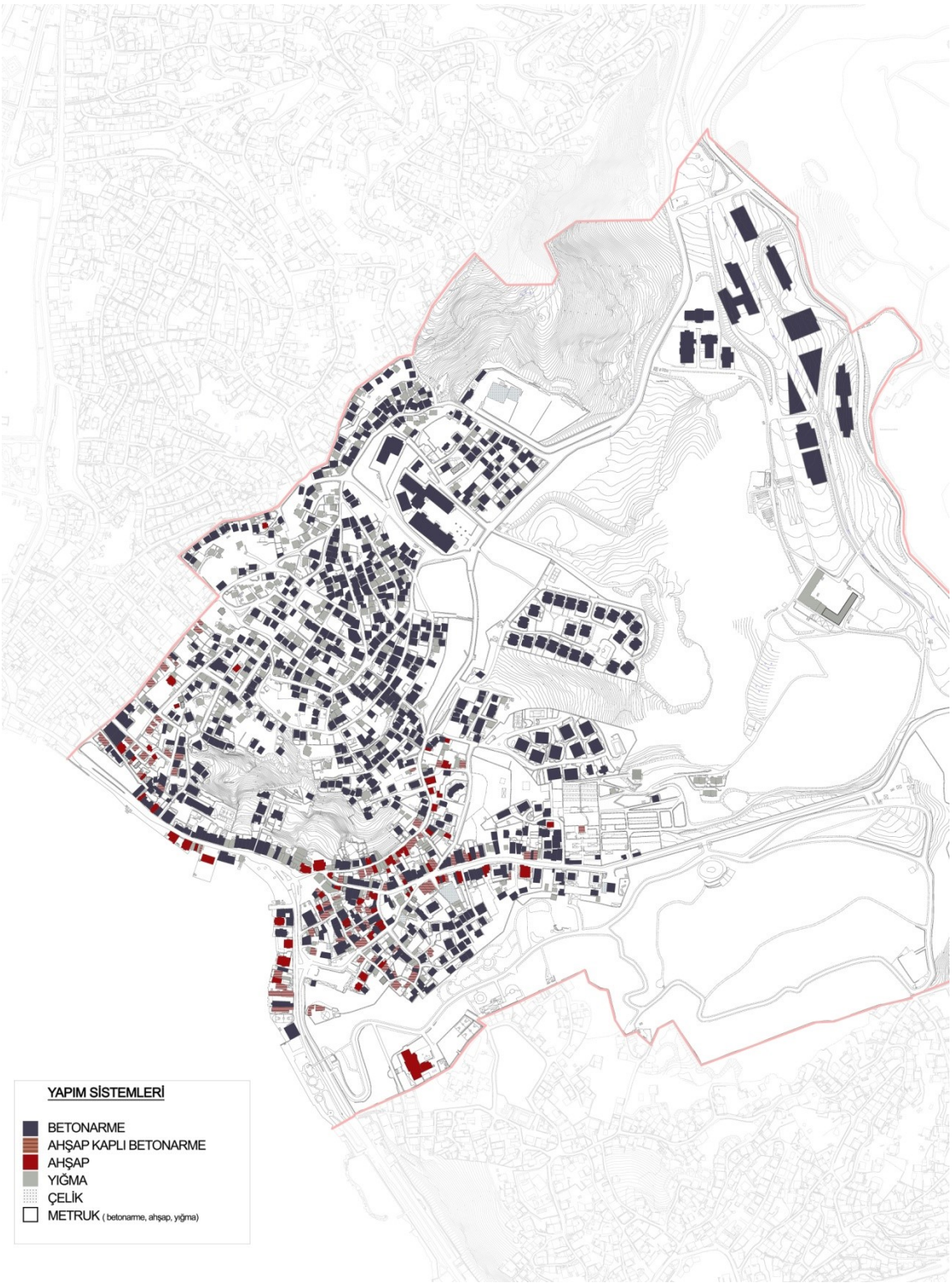

Şekil 4.56 Yapım sistemleri analizi

Merkez Mahallesine ait tarihi doku çoğunlukla, eski Ermeni ve Rum yerleşim alanı olan Mehmet Yavuz Caddesi çevresi, Müslüman yerleşimiyle bilinen Şahinkaya Caddesi ve Yalıköy Mahallesi sınırlarına dayanan yamaçlarda gerçekleşen yapılaşmada hissedilmektedir. Bu bölgelerde bulunan ahşap yapıların hepsi çok iyi kondisyonda

olmamakla birlikte, restorasyon geçiren ya da bir şekilde varlığını sürdüren yapılar bölgenin kimliğini fiziksel olarak yansıtmaktadırlar.

Ahşap ve kagir sistemlerle yapılan binaların çoğu yıkılıp yeniden betonarme olarak inşa edilmiş ahşap kaplanarak kullanılmaktadır. Özgün formu ve dokuyu yakalamayan bu eylem sokak dokusunun bozulmaması için kullanılan bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Mahallenin tepelerinde eskiden var olan yeşil doku yerini çoğunlukla betonarme ve yığma sistemle inşa edilmiş konutlara bırakmıştır. Bu bölgelerde yapılan betonarme ve yığma binalar çeşitli dönemlerde, özellikle 1950'lerde başlayan nüfus artışıyla izinsiz yapılaşma sonucu inşa edilmiştir. Hepsi aynı mantıkla ve kimliksiz olarak inşa edilen bu yapılar dışı sıvasız, bakımsız ve derme çatmadır. Bu mimari biçimlenme genellikle sosyal yapıdan kaynaklı derme çatma yerleşim anlayışı ve ekonomik yetersizlikleri ortaya koymaktadır.

5
Sonuç ve Öneriler

Beykoz Merkez Mahallesi Bölüm 3.3'te bahsedildiği gibi tarihi mirası ve kültürel özellikleri olan bir semttir. Bu kültürel özelliklerin bir kısmı korunurken bir kısmı 21. yy. da bazı değişiklikler göstermiştir. Beykoz'un tarihi mirasının ve kültürünün korunarak geleceğe aktarılması gerekmektedir.

Beykoz Merkez Mahallesi yerleşimi yerinde tespit edilmiştir. Yerleşim yerinde yapılan ilk gözlem, mahallenin geleneksel Osmanlı mahalle anlayışına benzer nitelikte sosyal yapıya sahip olduğu olmuştur. Mahallede aileler yaşamakta ve bu aileler birbirlerini tanımaktadırlar. Komşuluk ilişkileri ve mahalleli olma kavramları mahallede geçerlilik göstermektedir. Mahallede sadece idari sınırlar değil, semt özelinde bir mahalleli kavramı, aidiyet hissi ve sosyal dayanışma gerçekleşmektedir. Mahallenin fiziksel yapısı mahalle özelliklerini taşır niteliktedir. Mahallenin genelinde az katlı konutlar ve bahçeli evler yer almaktadır.

Beykoz Merkez Mahallesinin, konutları kıyıya yakın kısımlarda ve yamaçlarda yer almaktadır. Kıyıya yakın yerleşimlerde kentsel bir yaşayış mevcutken, yamaçlarda yer alan konut bölgelerinde kırsal yaşam tarzı ağır basmaktadır. Kıyı kesimlerinde ticaret ve hizmet sektörünün yoğunlukta olması, heterojen bir sosyal yapı barındırması, ulaşımın kolay olması gibi etmenlerin bu tip bir etki yarattığı söylenebilir. Kırsal yaşam tarzı sürdüren kesimlerde daha yoğun sosyal ilişkiler gözlemlenmiştir. Toplu taşıma ile ulaşımın kolay olmadığı bu bölgelerde mahallenin fiziksel yapısının ve şartlarının bireyler üzerinde içe dönük ve yalnızca komşuları ile etkileşim içinde olan bir yapı oluşmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Mahalle sakinleri çarşı ve alışveriş ihtiyaçlarını meydan ve çevresinden, sahil yolu üzerindeki dükkanlardan edinmektedirler. Mahallenin meydana en uzak noktasından meydana yürümek sağlıklı ve genç bir birey için ortalama 13-19 dakika aralığında sürmektedir. Mahallenin yamaç özellikli yerleşimlerinde günlük ihtiyaçların giderilmesi için eczane, bakkal, market, fırın, kasap gibi dükkanların bulunmayışı bu bölgelerde oturan kişiler için sorun teşkil ettiği gözlemlenmiştir. Bu bölgelerdeki hizmet sektörü ihtiyacının giderilmesi ve meydan ve kıyı bölgelerine ulaşımı kolaylaştıracak çözümler üretilmesi

gerekmektedir.

Beykoz Merkez Mahallesi'nin sahip olduğu kültürel miras korunmalı ve gelecek nesillere aktarılmalıdır. Bu mirasın aktarılması için bölgeye özgü festivaller yapılmalıdır. Günümüzde her sene yapılan Beykoz Çayırı Festivali'nin bu konuyu kapsaması üzerine çalışmalar yapılmalı, bölgenin tarihinin daha iyi tanıtılmasının sağlanması amaçlanmalıdır.

Beykoz Merkez Mahallesi'nin tarihi dokusu, çarşı özellikleri gösteren kıyı şeridi yerleşimi Fevzi Çakmak Caddesi ve Kelle İbrahim Caddeleri ile denize dik ve meydana yönelmiş sokak dokusu olan Mehmet Yavuz Caddesi'dir. Meydan ve çevresi ile birlikte bahsedilen bu caddeler üzerinde yer alan metruk ve kötü durumdaki binalar rehabilite edilmelidir. Dükkanlar ve iş yerlerinin bulundukları binaların restorasyonunu yaptırmak yerine bina cephelerine kompozit panel uygulamaları binaların kimliksizleşmesine sebep olmaktadır. Dükkan ve işletmelerin sokak cephelerini oluşturan ve bir bütün olarak algılanan ana cadde ve meydan tipi açıklıkların sınırlayıcısı olan cephelerin görsel bütünlüğü sağlanmalı ve kimlikli olması sağlanmalıdır.

Balıkçı kasabası özellikleri taşıyan bir semt olmasına yönelik meydan ve kıyı kullanımı ile ilgili yenilemeler yapılmalıdır. Deniz ulaşımı arttırılmalıdır. Merkez Mahallesi meydanında yer alan umumi tuvalet, ve beyaz masa şubesi gibi birimler daha uygun bir noktaya taşınmalıdır. Bölgenin cazibe noktası olan meydanın sahil kesiminin geçmişten günümüze taşınmış nostaljik bütünlüğü yakalanmalıdır. İshakağa Çeşmesi'nin önünde oluşan tanımsız alan düzenlenmeli, yeni fonksiyonlar eklenmelidir.

Beykoz'un üretim yapısı üzerinde durulmalı, ayakkabı, deri, cam, çömlek atölyeleri kurularak, bölge hem turistik hem de ekonomik olarak canlandırılmalıdır. Bir takım meslek ve zanaat gruplarının bölgede yer edinmesinin önü açılarak ayakkabı üretim atölyeleri, cam atölyeleri gibi dükkanların kurulması sağlanarak bölgenin üretim kimliğinin devamı amaçlanmalıdır. Yerel işletmelerin reklam ve yatırım harcamaları için danışmanlık hizmetleri verilmelidir. Yurtdışında uygulanan ve dükkanların batmasını, yok olmasını ya da çokuluslu tekel firmalara devredilmesini önlemek amacıyla hükümet desteği göstermesi şeklinde çözümler üretilmektedir [95]. Daha çok gelişmiş kentlerde uygulanan bu tip yatırımlar mahalle ölçeğinde, meydan ve ana cadddeler çerçevesinde gerçekleştirilebilir.

A
Dünden Bugüne Beykoz'un Fotoğraflarla Karşılaştırılması

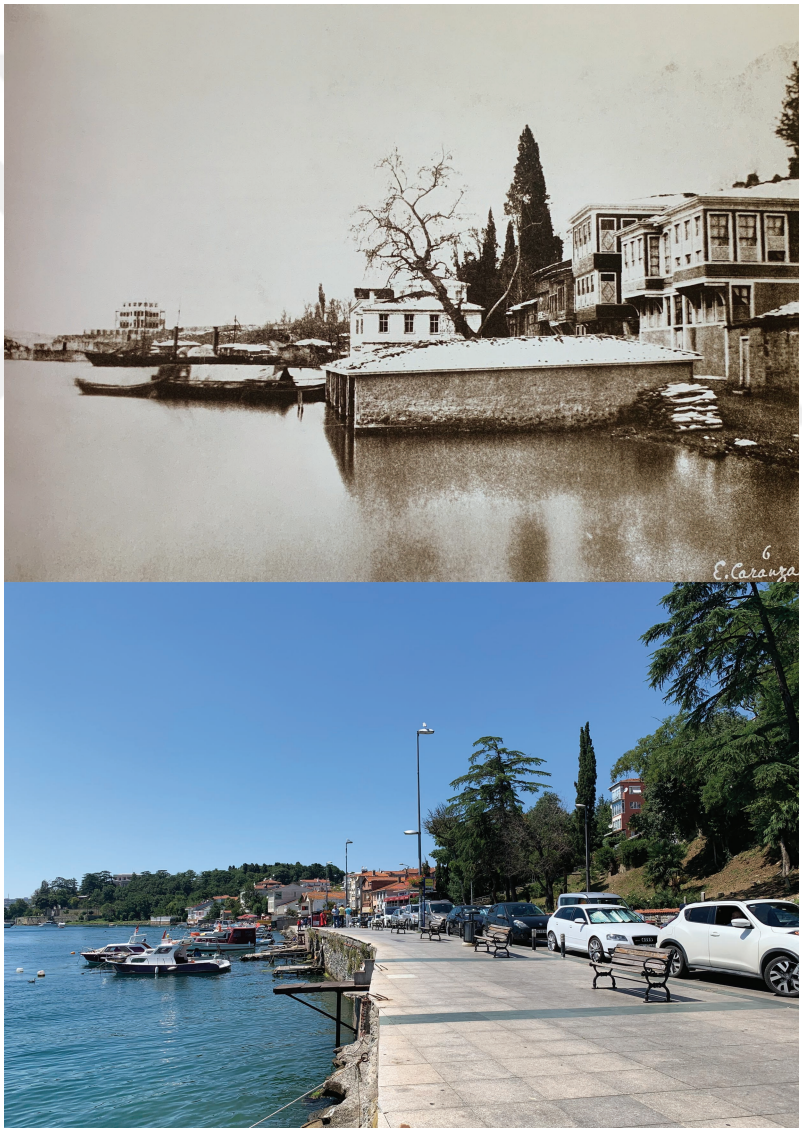

Şekil A.1 Beykoz Kasrı ve Yalıköy - 1854 yılı ve 2019 yılı [96]

Şekil A.2 Beykoz ve Yalıköy yerleşimleri arasındaki sahil yolu - 1854 yılı ve 2019 yılı [96]

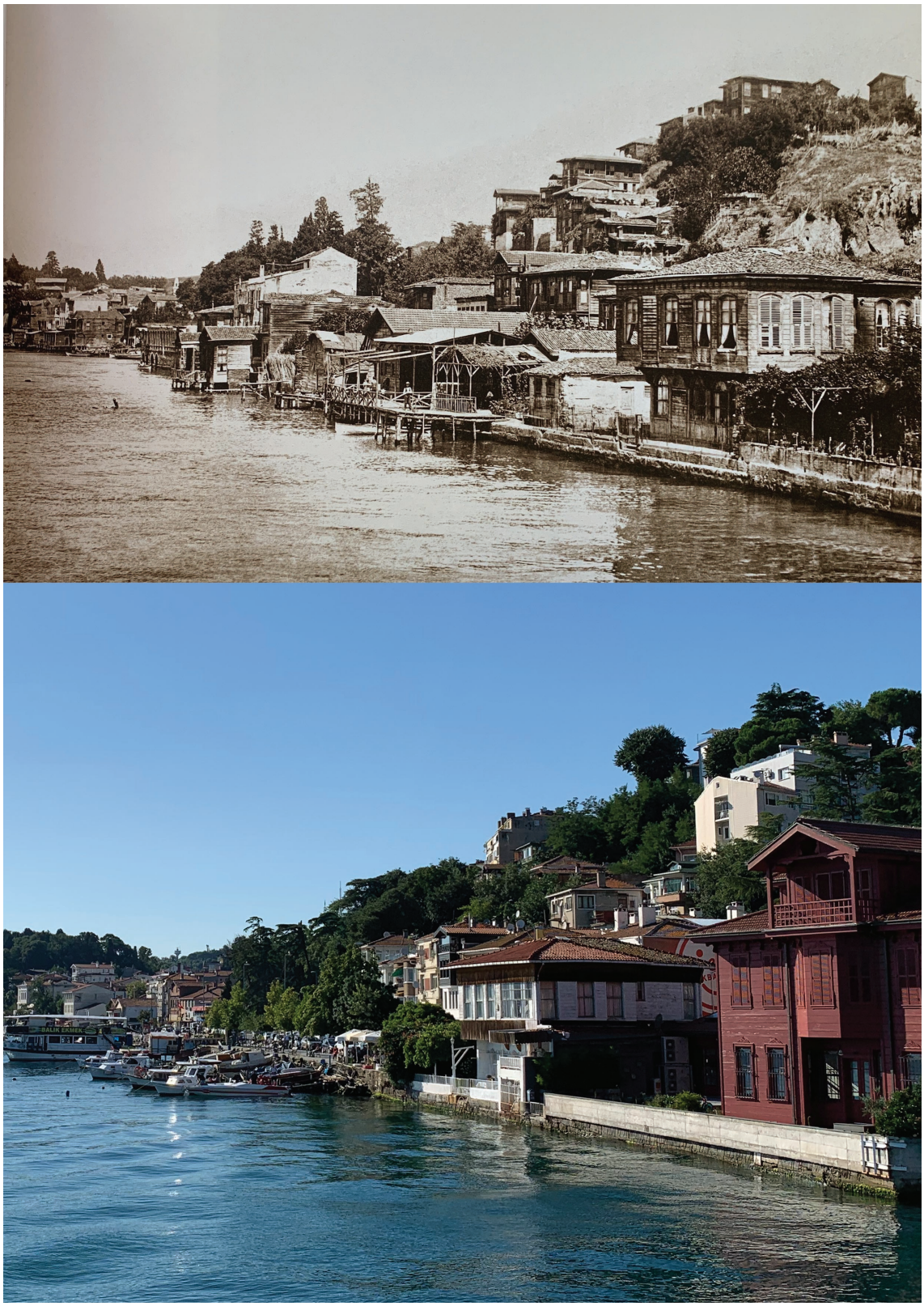

Şekil A.3 Yalıköy sahiline doğru Beykoz yalıları - 1910-1919 yılları ve 2019 yılı

Şekil A.4 Beykoz'un kıyıdan görünümü - 1940 yılı ve 2019 yılı

Şekil A.5 Beykoz Kasrı Bahçesi'nden Yalıköy ve Beykoz yerleşimlerinin görünümü - 1870 yılı ve 2019 yılı [97]

Şekil A.6 Hükümet Konağı inşa edilirken ve 1984 yılında yıkılmasından sonrası - 1910-1920 yılları ve 2019 yılı

Şekil A.7 Beykoz sahilinde tekne ve kayıklar - 1870 yılı ve 2019 yılı [98]

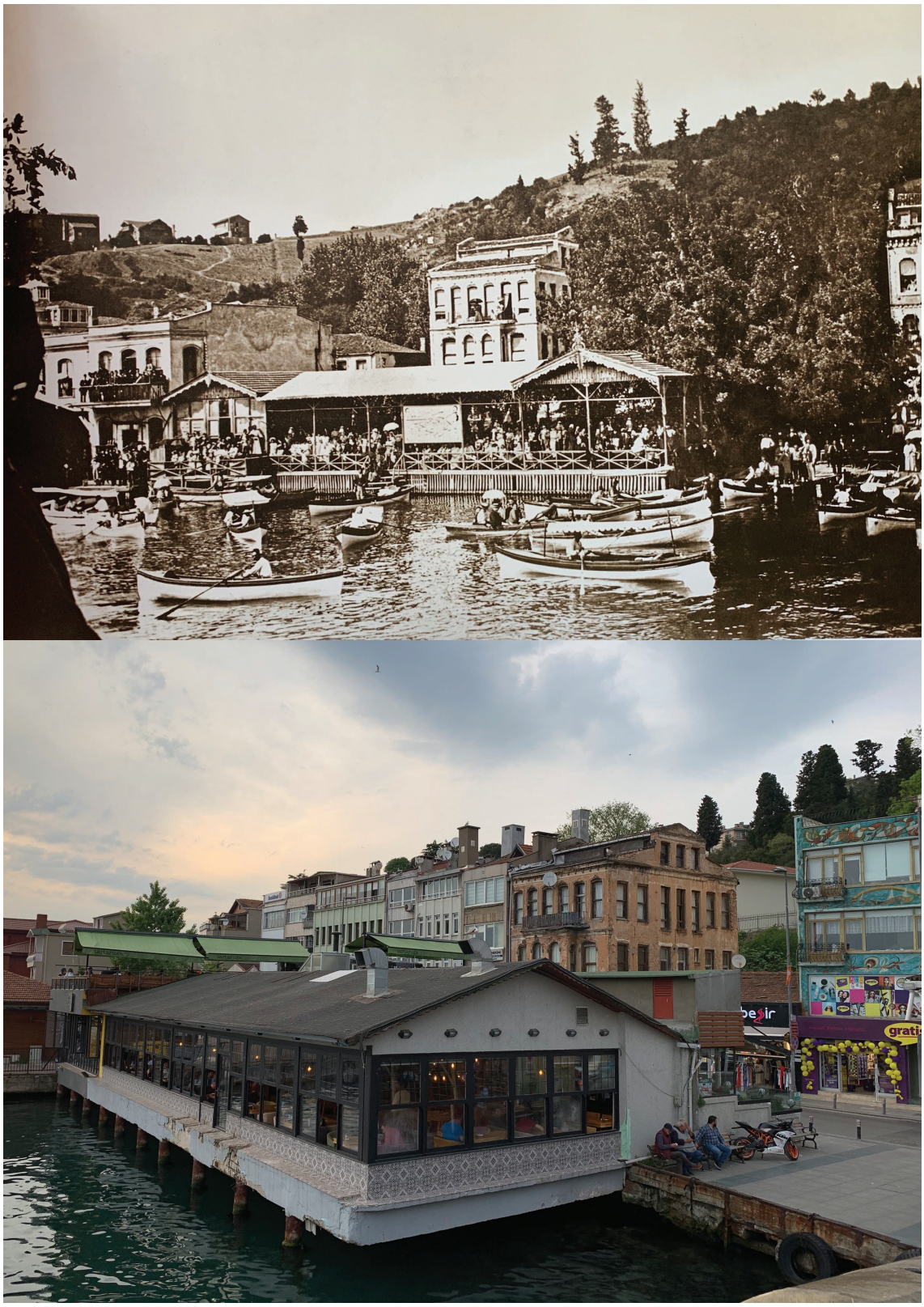

Şekil A.8 Boğaziçi Gazinosu - 1907 yılı ve 2019 yılı

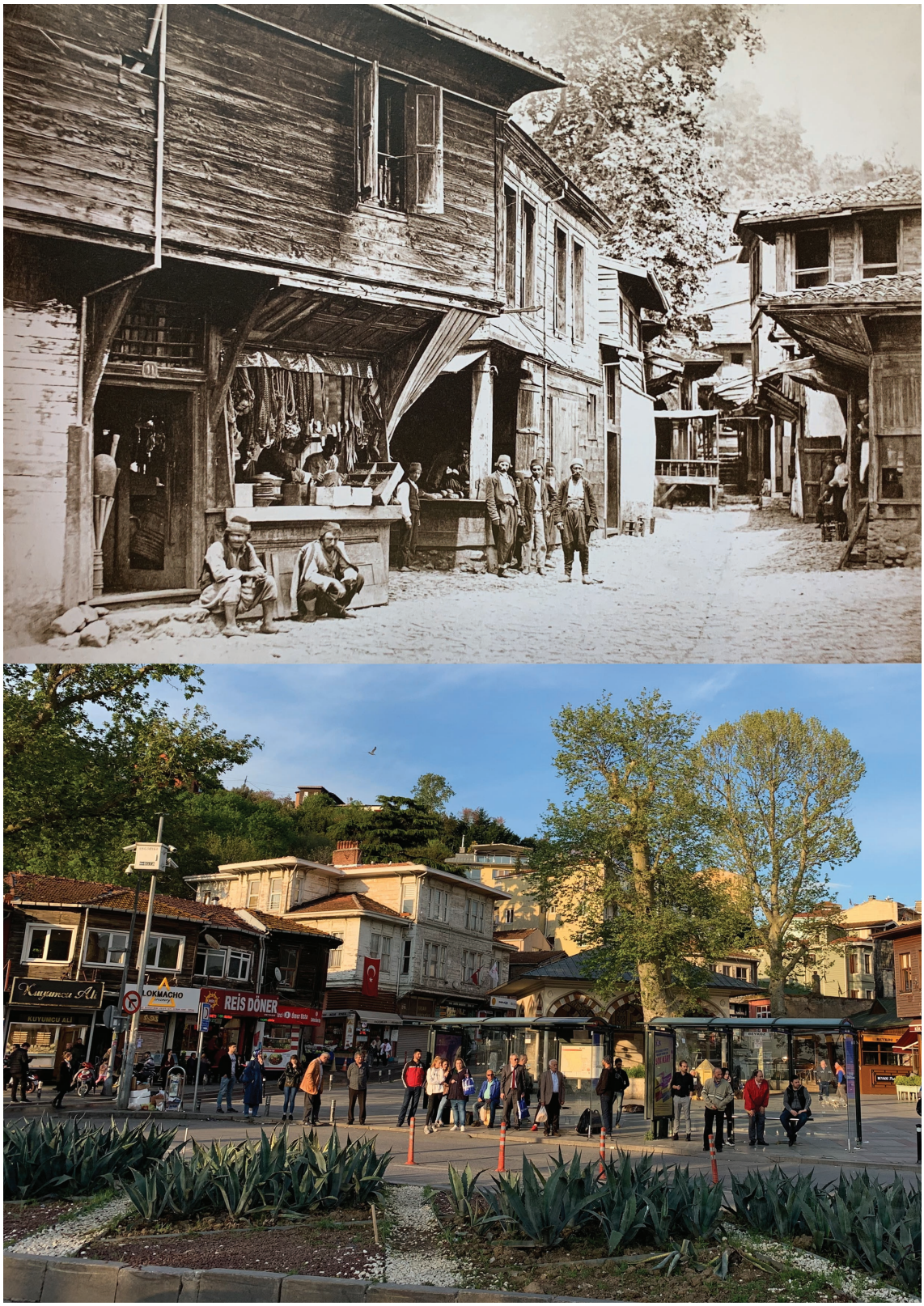

Şekil A.9 İshak Ağa Çeşmesi meydanında yıkılmadan önce var olan dükkanlar - 1865-1870 yılları ve 2019 yılı [99]

Şekil A.10 Şahinkaya Yokuşu ve Meryemzade Cami - 1870-1880 yılları ve 2019 yılı [100]

Şekil A.11 Beykoz sahili - 1906 yılı ve 2019 yılı [101]

Referanslar

[1] K. Alver, "Mahalle : Mekan ve hayatın esrarlı birlikteliği," *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 2 2010.

[2] L. Mumford, *Tarih Boyunca Kent : Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, trans. by T. T. Gürol Koca. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

[3] Z. T. Karaman, *Kent Yönetimi ve Politikası*. İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1998.

[4] H. Ertürk, *Kent Ekonomisi*. Bursa: Ekin Kitabevi, 1997.

[5] M. Erten, *Nasıl Bir Yerel Yönetim*. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 1999.

[6] R. Keleş, *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

[7] K. Bumin, *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

[8] R. Erkan, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. Ankara: Bilimadamı Yayınları, 2004.

[9] L. Wirth, "Bir yaşam biçimi olarak kentleşme," trans. by A. Alkan, B. Duru, Ed., 2002.

[10] İ. Tekeli, *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1982.

[11] M. Bookchin, *Kentsiz Kentleşme : Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, trans. by B. Özyalçın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

[12] M. Weber, *Şehir : Modern Kentin Oluşumu*, trans. by M. Ceylan. İstanbul: Bakış Kitaplığı Yayınları, 2000.

[13] R. A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2000.

[14] M. U. in Brno. (). Origin and evolution of cities, [Online]. Available: `https://is.mendelu.cz`.

[15] K. Alver, *Mahalle : Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi*. Ankara: Hece Yayınları, 2013.

[16] Ö. Ergenç, *Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, H. W. L. Halil İnalcık Nejat Göyünç, Ed. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1984.

[17] M. Bayartan, "Osmanlı şehrinde bir idari birim : Mahalle," *Coğrafya Dergisi*, 13 2005.

[18] A. Balamir, "Mimarlık ve kimlik terimleri-ı : Türkiye'de modern yapı kültürünün bir profili," *Mimarlık Dergisi*, 313 2003.

[19] R. Keleş, *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

[20] Türkiye Büyük Millet Meclisi, "5393 sayılı belediye kanunu," Ankara, 2005.

[21] *On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun*, Ankara, 2012.

[22] *Kentsel sosyal ve teknik altyapı*, Ankara, 2014.

[23] C. Alexander, *A Pattern Language : Towns, Building, Construction*. New York: Oxford University Press, 1977.

[24] O. Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*. İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, 1939.

[25] L. P. M. Michel De Certeau, *Gündelik Hayatın Keşfi-II*, trans. by Ç. Eroğlu. Dost Kitabevi, 2010.

[26] J. Jacobs, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*, trans. by B. Doğan. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

[27] Ö. N. Baday, *Modern kent mekanlarında mahallenin konumu*, Konya, 2011.

[28] D. I. Warren, "The functional diversity of urban neighborhoods," *Urban Affairs Quarterly*, vol. 13, 2 1977.

[29] C. Geray, "Habitat ıı. yaklaşırken: Kent yönetimi için yeni yaklaşımlar ve komşuluk (mahalle) biriminin önemi," *Çağdaş Yerel Yönetimler*, vol. 4, 6 1995.

[30] D. A. Altun, "Kapalı konut siteleri ve "mahalle" kavramı," *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 2 2010.

[31] A. Y. Kubilay, "20. yy. boğaziçi haritası," in *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2017.

[32] Arkitera. (2009). İstanbul'un dünü ve bugünü, [Online]. Available: `http://v3.arkitera.com`.

[33] S. Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.

[34] M. Özdoğan, "İstanbul'un tarih öncesi," *Aktüel Arkeoloji*, 37 2013.

[35] D. Kuban, *İstanbul - Bir Kent Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

[36] U. Esin, "İstanbul'un en eski kültür yerleri ve kültürleri," in *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1992.

[37] M. Özdoğan, "Tarih öncesi dönemde istanbul," in *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1992.

[38] M. Aslan, "Byzantion, bir kuruluş söylencesi, efsanelerden tarihsel dönemlere," *Aktüel Arkeoloji*, 37 2013.

[39] C. C. de Carbognano, *18. YY. ın Sonunda İstanbul*, trans. by E. Özbayoğlu. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.

[40] R. Mantran, *17. YY.ın İkinci Yarısında İstanbul*, trans. by E. Ö. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, vol. 1.

[41] N. Necipoğlu, Ropörtaj Yapılan, *Bizans istanbul'u*, N. Başgelen, Ropörtaj Yapan, İstanbul, 1993.

[42] E. Tümertekin, Ropörtaj Yapılan, *Bizans istanbul'u*, N. Başgelen, Ropörtaj Yapan, İstanbul, 1993.

[43] P. Magdalino, "Konstanstinopolis'te deniz kıyısındaki mahalleler : Vı-xvıı yüzyılllarda ticari ve meskun işlevleri," in *Konstantinopolis: Şehrin Dokusu*, trans. by H. Yalın. İstanbul: Alfa, 2000.

[44] A. Y. Kubilay, “Baedeker haritası,” in *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2017.

[45] İ. Ortaylı, Ropörtaj Yapılan, *Osmanlı istanbul’u*, Ö. Küçükerman, Ropörtaj Yapan, İstanbul, 1993.

[46] A. Kuran, Ropörtaj Yapılan, *Osmanlı istanbul’u*, Ö. Küçükerman, Ropörtaj Yapan, İstanbul, 1993.

[47] H. B. Kunter, “Fatih devri sonlarında istanbul mahalleleri, şehrin iskanı ve nüfusu (ekrem hakkı ayverdi’nin eseri üzerinedir),” *Vakıflar Dergisi*, 4 1958.

[48] D. Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*. İstanbul: YEM Yayınları, 1998.

[49] A. Y. Kubilay, “1917 istanbul camileri haritası,” in *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2017.

[50] İslam Ansiklopedisi. (1996). Filibe, [Online]. Available: `http://www.islamansiklopedisi.org.tr`.

[51] E. Boyar and K. Fleet, *Osmanlı İstanbul’unun Toplumsal Tarihi*, 2nd ed., trans. by S. Çağlayan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

[52] A. Y. Kubilay, “1764 bellin haritası,” in *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2017.

[53] ——, “1782 yangınları haritası,” in *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2017.

[54] D. Kuban, *Türkiye’de Kentsel Koruma / Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

[55] Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, “28 teşrinievvel 1927 umumi nüfus tahriri,” Ankara, 1929.

[56] Z. Toprak, Ropörtaj Yapılan, *Cumhuriyet istanbul’u*, M. Tunçay, Ropörtaj Yapan, İstanbul, 1993.

[57] Arkitera. (2010). Prost ve istanbul dönüşümleri, [Online]. Available: `http://v3.arkitera.com`.

[58] B. İ. Elvan Altan Ergut, “İstanbul’u (yeniden) inşa etmek: 1937 prost planı,” in *Cumhuriyet’in Mekanları Zamanları*. Ankara: Dipnot Yayınları, 2010.

[59] P. D. Tchihatchef, *İstanbul ve Boğaziçi*, trans. by A. Berktay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

[60] A. Y. Kubilay, “Jefferys haritası,” in *İstanbul Haritaları 1422-1922*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2017.

[61] M. Çubuk, “Boğaziçi,” in *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 1994, vol. 2.

[62] *İstanbul Boğazı ve Çevre Sorunları*, İstanbul, 1973.

[63] F. Şensoy, “Şirket-i hayriye: Osmanlı boğaziçi taşımacılık şirketi,” *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırma Dergisi*, 2018.

[64] G. D. Sarı, *Boğaziçi köylerinden anadoluhisarı’nda yerleşim dokusu üzerine bir inceleme*, İstanbul, 1996.

[65] J. Deleon, *Boğaziçi Gezi Rehberi*, 8th ed. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

[66] G. V. İnciciyan, *Boğaziçi Sayfiyeleri*, O. Duru, Ed. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2000.

[67] S. Eldem, *Türk Bahçeleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.

[68] E. Ç. Kömürciyan, *İstanbul Tarihi / 17. Asırda İstanbul*, K. Pamukciyan, Ed., trans. by H. D. Andreasyan. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988.

[69] S. Genim, *Konstantiniyye'den İstanbul'a*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2011.

[70] İ. H. Konyalı, "Beykoz ishak ağa çeşmei kebiri," in *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul, 1993, vol. 5.

[71] A. Bilir, *Çeşmi Bülbüle Gizlenmiş Abıhayat : Beykoz*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2008.

[72] S. E. Tonguç and P. Yale, *Boğaz Hakkında Her Şey*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2012.

[73] Anonim, "Beykoz çayırı," in *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994.

[74] (2019). 1914 yılında beykoz kundura, [Online]. Available: `https://beykozkundura.com`.

[75] R. Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, trans. by E. Ö. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.

[76] (2019). Beykoz Kağıt Fabrikası Kartpostal, [Online]. Available: `https://archives.saltresearch.org`.

[77] B. Belediyesi. (2018). Tarihi beykoz kışlası tıbbın hizmetinde, [Online]. Available: `https://www.beykoz.bel.tr`.

[78] Ç. Aysu, "Paşabahçe," in *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, 1994.

[79] Ş. P. Yavuztürk, *Temettuat defterlerine göre beykoz kazası'nın sosyo-ekonomik durumu*, İstanbul, 2006.

[80] A. Pul, "1877-78 osmanlı-rus savaşı sonrası beykoz'da muhacirler için iskan yeri çalışmaları," *Tarih Okulu Dergisi*, 15 2013.

[81] Türkiye İstatisik Kurumu. (2018), [Online]. Available: `http://tuik.gov.tr`.

[82] M. A. Yeşilbaş, *Bir Beykozlu'nun Anıları*. İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, 2005.

[83] Su Vakfı. (2019). İshakağa çeşmesi, [Online]. Available: `http://www.suvakfi.org.tr`.

[84] B. B. C. Demet Binan Tülay Çobancaoğlu, "Bir yapı çözümlemesi "beykoz ishak ağa çeşmesi"," *Tasarım Kuram*, 4 2006.

[85] "İstanbul hamam gelenekleri," in *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Tarih Vakfı Yayınları, 1994, vol. 3.

[86] H. R. A. Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul, 1973, vol. 5.

[87] M. Şimşek. (2016). Boğaziçi'nin son dalyancısı beykozlu mustafa konuştu, [Online]. Available: http://www.beykozguncel.com.

[88] T. Bök, *Beykoz dalyanı'nın işleyişi ve avcılığı üzerine araştırmalar*, İstanbul, 1991.

[89] Beykoz Belediyesi Resmi Web Sitesi. (2019). İstanbul'un su kültürü, karakulak suyu, [Online]. Available: https://www.beykoz.bel.tr.

[90] K. K. Uykucu, *Cumhuriyetin 50. Yılında İlçeleriyle Birlikte İstanbul*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1973, vol. 1, Kültür Serisi.

[91] G. Pirgaip, *Peyzajın tarihsel gelişiminin beykoz ilçesi örneğinde irdelenmesi*, İstanbul, 2007.

[92] D. Özügül and T. İnal-Çekiç, "Kentsel saçaklanmayı yerel kentsel hizmetlere erişim perspektifinden okumak; beykoz üzerine bir çözümleme," *Mimarist*, 54 2015.

[93] Atlasbig. (2017). İstanbul'un ilçeleri, [Online]. Available: http://www.atlasbig.com.

[94] H. G. Totu, *Koruma planlarına ilişkin uygulama sorunlarının irdelenmesi: Beykoz boğaziçi bölgesi*, İstanbul, 2018.

[95] C. News. (2015). Barcelona to protect 228 historical shops ın order to save the city's ıdentity, [Online]. Available: http://www.catalannews.com.

[96] E. E. de Caranza, *Beykoz kasrı ve yalıköy fotoğrafı*, İstanbul, 1854.

[97] G. Berggren, *Beykoz kasrı bahçesi'nden fotoğraf*, İstanbul, 1870.

[98] S. ve Joaillier, *Beykoz fotoğrafı*, İstanbul, 1870.

[99] P. Sebah, *Beykoz fotoğrafı*, İstanbul, 1865.

[100] V. Kargopoulo, *Beykoz şahinkaya sokağı fotoğrafı*, İstanbul, 1870.

[101] M. Meys, *Beykoz fotoğrafı*, İstanbul, 1906.

Tezden Üretilmiş Yayınlar

İletişim Bilgileri: ebrusolakbilecen@gmail.com

Konferans Bildirisi

1. "Kültürel Süreklilik Bağlamında İstanbul-Beykoz; Merkez Mahallesinin İncelenmesi", 4. Uluslararası Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Kongresi, s.991-997, Nisan 2019, İstanbul-Türkiye